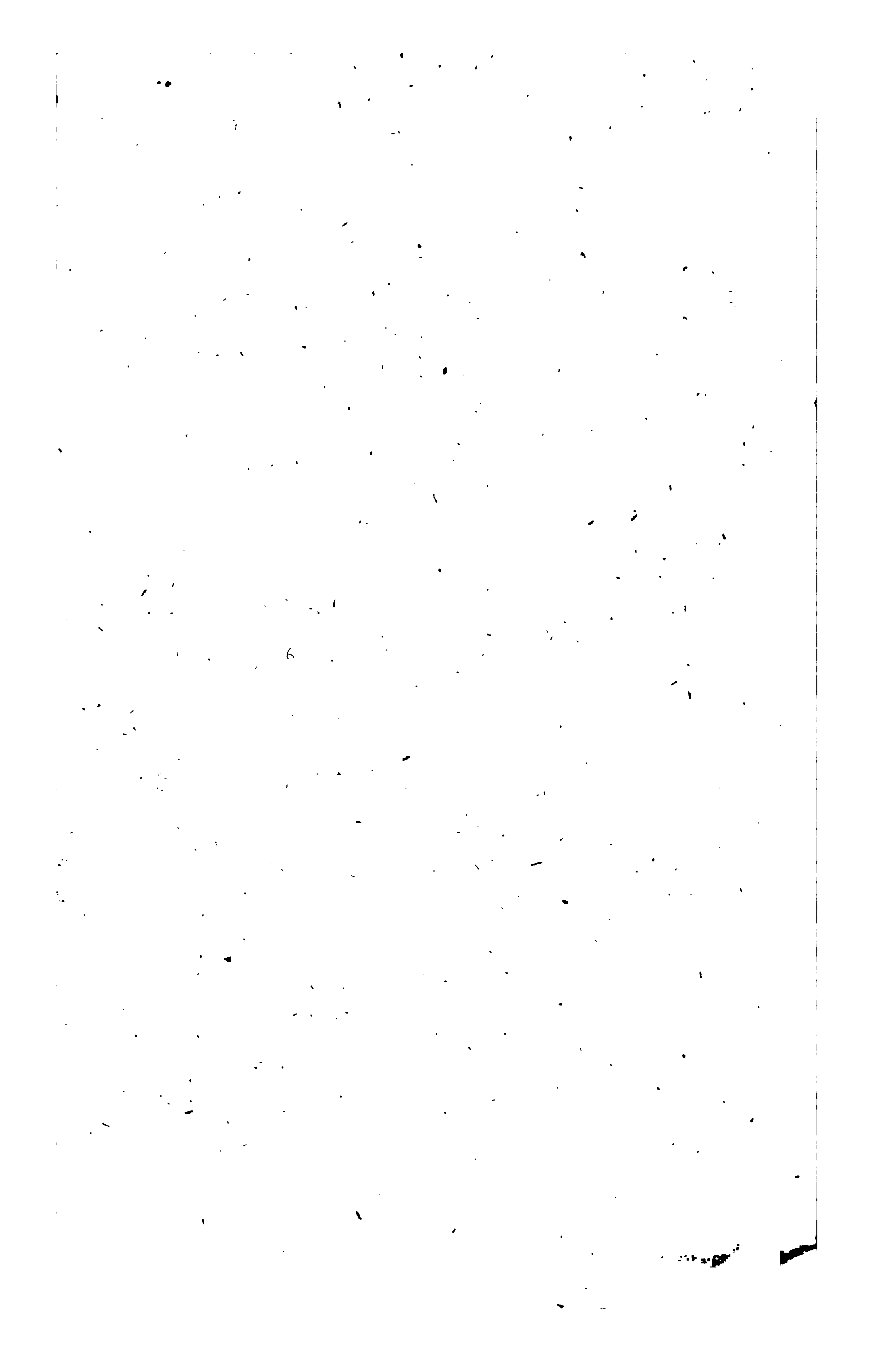

VE
RI
TAS

VELLEJI PATERCULI

HISTORIARUM

AD

M. VINICIUM COS.

LIBRI DUO.

EMENDAVIT

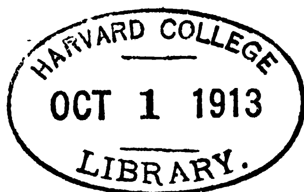
FRID. HENR. BOTHE.

Scire bonum est, nisi quo nimio obtundatur acumen.
O docti, doctis parcite quisquiliis!

TURICI

APUD J. C. F. WIRZIUM-WIDMERUM.

1837.

EX OFFICINA ULRICHIANA.

PRAEFATIO.

Non omnia possumus omnes. Veritatem hujus proverbii editores veterum scriptorum probant, quorum editorum alius aliam sibi vindicare solet provinciam, hic emendandi verba, ille interpretandi, tertius colligendi similia, vel de rebus, quas liber continet, disputandi, sive omnibus generatim, seu specialiter iis, quibus prae ceteris studet et in quibus tractandis excellere sibi videtur; quemadmodum J. Henr. Boeclerus a. 1672. edidit expositionem Characterum politicorum apud Vellejum Paterculum. Nec sane inutile est illud consilium, et optandum foret, ut quisque velut proprium sibi munus obiret, nec vagaretur extra oleas. Sed hoc ut fieret, acquirenda antea cuique foret virium suarum cognitio, quae cum per se difficilis est, tum maxime impeditur *φιλαυτίᾳ*, qua, quidquid aliis succedit, in eo etiam ipsos profecturos esse plerique homines sperant. Est et aliud impedimentum boni in hoc genere. Fac, imbutum esse aliquem aureo illo praecepto *Γνῶϑι σεαυτόν*: tamen frustra insumet operam, nisi perspexerit simul, qua re cuique auctori maxime opus sit. Atque hic quoque plurimi transversi aguntur, cum non id, quod auctori deest, sed illud, quod ipsis superest, considerant, eoque uno omnia

se efficere posse perperam arbitrantur. Itaque Grammatici grammaticalia, historiarum periti historias, alii alia, in quibus sibi placent, etiam ubi minime expedit, inculcant, suique tantummodo rationem habentes scriptorem, cui opem polliciti sunt, destituunt.

Id ita se habere, Vellejus etiam ipse documento est: a quo proditae historiae, itemque elegantiae sermonis, cum neque obscurae sunt, et a Lipsio, Ruhnkenio, aliisquo viris doctis, abunde explicatae, contraque verba sexcentis adhuc in locis vel depravata, vel transposita, vel etiam temere omissa videantur, tamen haec plerique interpretes negligunt, libentiusque trita priorum via pergunt quam semita incedunt nova et sua. Quis enim ignorat, nihil corruptius esse Vellejanis libris, quorum alterum olim Rhenanus usurpavit, alterum nuper humanissimus Orellius *)? Igitur in illo elaborandum, idque rebus omnibus anteponendum est, ut verba hujus Historici emendentur. At vero ejus rei cum praeclarum initium fecissent viri illi, quos praedixi, et si qui aequaverunt eos sagacitate, hodie jacet id studium, fereque editores contenti sunt nota repetere, codicumque pessimorum scripturas notare. Quae nugae doctissimae quam habeant utilitatem, uno exemplo ostendam Kreyssigii, qui novissime edidit Vellejum. Is enim, vir sane eruditus, sed sui paulo amantior, tamen tria tantum ejus loca se emendasse putat; eorumque locorum

*) Fuit Rhenani liber inter codd. monasterii Murbacensis in Alsatia, quo libro quid factum sit, hodie ignoratur; alterum, ab Amerbachio, Rhenani discipulo, descriptum, Orellius a. 1804. evolvit in bibliotheca Academiae Basileensis; in quo priora 8 capita hujus operis desiderantur.

nonnisi unus revera emendatus ab eo est, capite 2. posterioris libri, ubi vocem *factum* mutavit in *pactum;* reliqua enim duo, quae sunt ejusdem libri c. 59. et 83., minime expediit, sed eorum alterum affectum magis etiam corrupit scribendo *in coloreum arcum*, alterum sanum ultro depravavit ponendo *Inulta*, sensu parum apto, cum Coponius *Multa* dixerit, *Multa nefanda* cogitaverit, sicut urbani homines intelligenda quaedam, praesertim inhonesta, relinquere solent auditoribus. *)

Quae cum ita esse animadvertissem, ipse in hoc certamen descendens nihil magis studui quam, quid tot **) in locis obscuris, partemque conclamatis, reponendum foret, ut conjectura perspicerem, sed ea, quae praesidio tuta esset cum aliarum rerum, tum inprimis palaeographiae; cumque constaret, imperitos omissioresque a negotio suo fuisse librarios Vellejanos, male acceptas ab illis voces ac litteras revocare ad fidem autographi, quod inspicere mihi animo videbar. Id recte an secus fecerim, non est meum existimare; sed illud liquido affirmare possum, jam multa apud hunc nostrum sine offensione legi, in quibus vel doctissimi olim haeserunt, cum aut codicibus adulteratis nimium tribuerent, aut ingenio et doctrina freti licentius grassarentur.

Imitati autem illorum industriam, qui operis antiqui statuas truncas integrant ac restituunt (quod cum fit perite, laudatur), in ipso ordine perscripsimus verba emendata, cum displiceret multorum hodieque superstitio, qui

---

*) Bene aliis quibusdam in locis rem gessit Kreyssigius; velut (leviora ne commemorem) 2, 86.

**) Plus quam trecentis: vid. index prior v. Vellejus.

veteribus libros sordibus iterum iterumque opplent, non illi doctorum digni nomine, sed librariorum simii appellandi. Quare istorum territi nos vestigiis somnia illa et deliramenta inscitorum in notas conjecimus; raro dubia atque suspecta immisso tantum signo interrogandi indicavimus; praetereaque uncorum alio genere significavimus glossemata et spuria, alio supplementa eruditorum probabilia: nam omnes eorum animadversiones emendationesque excutere nec vacabat, neque adeo ullius in rem esse videbatur.

Superest, ut sigla quaedam explicem, quibus in notis usus sum: scilicet Kr. indicat Kreyssigium; Or., R, Rhen., Orellium, Ruhnkenium, Rhenanum; denique Vell. ipsum Vellejum.

Valete, lectores, operamque, bonis litteris dicatam, nostram boni consulite!

Dabam Constantiae ad lacum Brigantinum, mense Majo anni 1837.

ERRATA ET EMENDANDA.

Pagina 1. et aliis hujus folii scribendum est VELLEJI pro VELLEII, pag. 3. *jactatique*, p. 17. *Hujus*, similiaque passim corrigenda sunt usque ad pag. 32. Pag. 5. scr. *coecum*. P. 7. *annuis*. P. 9. malim, ut solet in hoc genere Vellejus: *obeditumque est imperio*. excidisse videtur ē propter e, quod antecedit. P. 10. dele virgulam post *liberis*. P. 13. scr. *Nepet*. P. 15. praestet scribi apud oratorem: *separata ab alienis*. fuerit hausta praepositio ab *al* simili, quod sequitur. sic in proximis: *semet ipsa ab aliis separaverunt?* P. 16. scr. *tragoediam*, et *imitandam*. P. 17. immittenda est virgula post nomen *Cato*. P. 20. scr. *coloniisque*. P. 23. *Pauli*. P. 24. *Opimio*. utroque loco. P. 25. vide, an hoc ponendum sit: — *saevitiae nullâ civis prosecuta est misericordiâ*. P. 31. *Metellus*.

VELLEII PATERCULI

HISTORIARUM

AD

M. VINICIUM COS.

LIBER PRIMUS.

... [Epeus,] tempestate distractus a duce suo Ne- 1
store, Metapontum condidit. Teucer, non receptus a patre Telamone ob segnitiam non vindicatae fratris injuriae, Cyprum appulsus, cognominem patriae suae Salamina constituit. Pyrrhus, Achillis filius, Epirum occupavit; Phidippus Ephyram in Thesprotia. At rex regum Aga-

---

HISTORIARUM. Codices: HISTORIAE ROMANAE; quem titulum hujus operis I. Lipsius nec probum esse dicit, nec a Vellejo, sed propositum illi fuisse compendio et annorum ordine res notarum gentium complecti inde a Trojanis temporibus ad consulatum M. Vinicii, i. e. annum U. C. 782., Tiberiani autem imperii 16. „Clarum argumentum", inquit, „ex primordio ipso, quod nunc est, libelli: ubi casus et res eorum, qui a Troja redierunt. Sed plura interciderunt, cum hic tantum Graecorum casus; non etiam Trojanorum, atque adeo nec ipsius Aeneae, quem omittere certe non potuit, auctorem et caput Romanae stirpis" etc. Quae cum perspicue vera sint, non dubitavi *Historiarum* potius inscribere hos libros, sicut inscripti fuerunt Sallustii et Trogi Pompeji: neque enim sibi constat Lipsius, cum ait, se veterem istam inscriptionem magis damnare quam mutatam velle. Imo constat, scriptores olim

memnon, tempestate in Cretam insulam dejectus, tres ibi urbes statuit, duas a patriae nomine, unam a victoriae memoria, Mycenas, Tegeam, Pergamum. Idem mox scelere patruelis fratris, Aegisthi, hereditarium exercentis in eum odium, et facinore uxoris oppressus occiditur. Regni potitur Aegisthus per annos VII. hunc Orestes matremque, socia consiliorum omnium sorore Electra, virilis animi femina, obtruncat. Factum ejus a diis comprobatum spatio vitae et felicitate imperii apparuit: quippe vixit annis XC, regnavit LXX. Qui se etiam a Pyrrho, Achillis filio, virtute vindicavit: nam quod pactae ei Menelai atque Helenae filiae, Hermiones, nuptias occupaverat, Delphis eum interfecit. Per haec tempora Lydus et Tyrrhenus fratres cum regnarent in Lydia, sterilitate frugum compulsi, sortiti sunt, uter cum parte multitudinis patria decederet. Sors Tyrrhenum contigit: *is*, pervectus in Italiam, et loco et incolis et mari nobile ac perpetuum a se nomen dedit. Post Orestis interitum filii ejus, Penthilus et Tisamenus, regnavere triennio.

2 Tum, fere anno octogesimo post Trojam captam, centesimo et vicesimo, quam Hercules ad deos excesserat, Pelopis progenies, quae omni hoc tempore, pulsis Heraclidis, Peloponnesi imperium obtinuerat, ab Herculis [progenie] expellitur. Duces recuperandi imperii fuere Temenus, Cresphontes, Aristodemus, quorum abavus fuerat. Eodem fere tempore Athenae sub regibus esse desierunt: quarum ultimus rex fuit Codrus, Melanthi filius, vir non praetereundus: quippe, cum Lacedaemonii gravi bello Atticos premerent, respondissetque Pythius, quorum dux ab hoste esset occisus, eos futuros superiores, deposita veste

---

ipsos incuriosiores fuisse titulorum, itaque hos additos vel mutatos nonnunquam esse a grammaticis aut librariis, simplicesque posthabitos splendidioribus et iis, quibus discipulos atque lectores magis allectum iri arbitrarentur.

1. *dejectus* R, auctore Drakenborchio ad Liv. 23, 34, ubi docet, hoc verbum legitimum esse in navigantibus, qui ab instituto cursu depelluntur. liber: *rejectus*. *is* vi sententiae adductus inserui, quod hausisse videtur — *it* praecedens, cum similis non-

regia, pastoralem cultum induit, immixtusque castris hostium de industria, imprudenter, rixam ciens, interemptus est. Codrum cum morte aeterna gloria, Athenienses secuta victoria est. Quis enim eum non miretur, qui his artibus mortem quaesierit, quibus ab ignavis vita quaeri solet? Hujus filius Medon primus Archon Athenis fuit. Ab hoc posteri apud Atticos dicti Medontidae, sed ii insequentesque Archontes usque ad Charopem, dum viverent, eum honorem usurpabant. Peloponnesii, digredientes finibus Atticis, Megaram, mediam Corintho Athenisque urbem, condidere. Ea tempestate et Tyria classis, plurimum pollens mari, [in ultimo Hispaniae tractu,] in extremo nostri orbis termino insulam circumfusam Oceano, perexiguo a continenti divisam freto, Gades condidit. Ab iisdem post paucos annos [in Africa] Utica condita est. Exclusi ab Heraclidis Orestis liberi, iactatique cum variis casibus, tum saevitia maris, quinto decimo anno sedem cepere circa Lesbum insulam.

Tum Graecia maximis concussa est motibus. Achaei, 3
ex Laconica pulsi, eas occupavere sedes, quas nunc obtinent; Pelasgi Athenas commigravere; acerque belli iuvenis, nomine Thessalus, natione Thesprotius, cum magna civium manu eam regionem armis occupavit, quae nunc ab eius nomine Thessalia appellatur, ante Myrmidonum vocitata civitas. Quo nomine mirari convenit eos, qui Iliaca componentes tempora de ea regione, ut Thessalia, commemorant. Quod cum alii faciant, Tragici frequentissime faciunt; quibus minime id concedendum est: nihil enim ex persona poëtae, sed omnia sub eorum, qui illo tempore vixerunt, disserunt. Quodsi quis a Thessalo,

---

nunquam in libris ductus sit s et t litterarum. cf. 12. et a Ruhnkenio annotata ad h. l.

2. *enim* additum ab R., quod videtur haustum a simili *eum*. — *[in — tractu] [in Africa]*. interpretationes, quarum posteriorem nemo tuitus fuerit verbis *in Euboea, in Asia, in Italia,* capite sequenti, siquidem plures fuere Chalcides, Magnesiae, Cumae, sed una tantum Utica.

3. *disserunt* Or. et Kr. Rhen. et alii: *dixerunt*, mixtis s et x litteris; qua de re v. annotata ad 2, 75.

Herculis filio, eos appellatos Thessalos dicet, reddenda erit ei ratio, cur nunquam ante hunc insequentem Thessalum ea gens id nominis usurpaverit. Paulo ante Aletes, sextus ab Hercule, Hippotis filius, Corinthum, quae antea fuerat Ephyre, claustra Peloponnesi continentem, in Isthmo condidit. Neque est, quod miremur, ab Homero nominari *Corinthum:* nam ex persona poëtae et hanc urbem, et quasdam Ionum colonias, iis nominibus appellat, quibus vocabantur aetate eius, multo post Ilium captum conditae.

4 Athenienses in Euboea Chalcida et Eretriam colonis occupavere; Lacedaemonii in Asia Magnesiam. Nec multo post Chalcidenses, orti, ut praediximus, Atticis Hippocle et Megasthene ducibus, Cumas in Italia condiderunt. Huius classis cursum esse directum alii *columbae antecedentis volatu* ferunt, alii *nocturno aeris sono*, qualis Cerealibus sacris cieri solet. Pars horum civium magno post intervallo Neapolim condidit. Utriusque urbis eximia semper in Romanos fides facit eas nobilitate atque amoenitate sua dignissimas. Sed illis diligentior ritus patrii mansit custodia; Cumanos Osca mutavit vicina. Vires autem veteres earum urbium hodieque magnitudo ostentat moenium. Subsequenti tempore magna vis Graecae iuventutis, abundantia virium sedes quaeritans, in Asiam se effudit. Nam et Iones, duce Ione profecti Athenis, nobilissimam partem regionis maritimae occupavere, quae hodieque appellatur Ionia; urbesque constituere Ephesum, Miletum, Colophona, Prienen, Lebedum, Myuntem, *(Teum,)* Erythram, Clazomenas, Phocaeam; multasque Aegaeo atque Icario occupavere insulas, Samum, Chium, Andrum, Tenum, Parum, Delum, aliasque ignobiles; et mox Aeolii, eadem profecti Graecia, longissimisque acti erroribus, non minus illustres obtinuerunt locos, clarasque urbes condiderunt Smyrnam,

4. *illis.* libri: *aliis.* „*illis,* scilicet Neapolitanis, quod ex voce *Neapolim* assumendum, more utriusque linguae scriptoribus satis usitato." E. R., quem vide. — „*Teum* inseri vult Vossius. Recte, Nunquam enim Teus in recensione XII civitatum Ionicarum omittitur." R. raptum fuerit *teum* a — *tem* syllaba, quae antecedit. — *[urbes]* glossema. viderunt Gruterus, R, alii.

Cymen, Larissam, Myrinam, Mytilenenque, et alias [urbes], quae sunt in Lesbo insula.

Clarissimum deinde Homeri illuxit ingenium, [sine 5
exemplo maximum,] qui magnitudine operis et fulgore carminum solus appellari *Poëta* meruit. In quo hoc maximum est, quod neque ante illum, quem ille imitaretur, neque post illum, qui eum imitari posset, inventus est. Neque quenquam alium, cuius operis primus auctor fuerit, in eo perfectissimum praeter Homerum et Archilochum reperiemus. Hic longius a temporibus belli, quod composuit, Troici, quam quidam rentur, abfuit: nam ferme ante annos DCCCCL floruit, intra mille natus est; quo nomine non est mirandum, quod saepe illud usurpat *οἷοι νῦν βροτοί εἰσιν*. Hoc enim ut hominum, ita seculorum notatur differentia. Quem si quis caecum genitum putat, omnibus sensibus orbus est.

Insequenti tempore imperium Asiaticum ab Assyriis, 6
qui id obtinuerant annis MLXX, translatum est ad Medos, abhinc anno ferme DCCCLXX. Quippe Sardanapalum, eorum regem, mollitiis fluentem et nimium felicem malo suo, tertio et tricesimo loco ab Nino et Semiramide, qui Babylona condiderant, natum, ita ut semper successor regni paterni foret filius, Arbaces Medus imperio vitaque privavit. Ea aetate clarissimus Graii nominis Lycurgus Lacedaemonius, vir generis regii, fuit severissimarum iustissimarumque legum auctor, et disciplinae convenientissimae vir*is* inventor; cuius quamdiu Sparta diligens fuit, excelsissime floruit. Hoc tractu temporum, ante annos quinque et sexaginta, quam urbs Romana conderetur, ab Elissa Tyria, quam quidam Dido autumant, Carthago conditur. Circa quod tempus Caranus, [vir generis regii,] sextus decimus ab Hercule, profectus Argis, regnum Ma-

---

5. *[sine ex. maximum.]* interpretatio proximorum verborum, quam et antecedens *clarissimum* arguit, et sequens *maximum*.

6. *viris* dictum *ἐμφατικῶς*: viri, si qui alii, Spartani. codex: *vir*, quod friget; N. Heinsius: *virtuti*, quod nimium. facile *vir'i-ventor* abierit in *virīventor*, neglecto compendio *τοῦ* — *is*. — *sextus decimus*. Kr.: *undecimus*. v. R. et, quos laudavit, Scal.

cedoniae occupavit; a quo magnus Alexander cum fuerit septimus decimus, iure materni generis Achille auctore, paterni Hercule, gloriatus est.

7 [Aemilius Sura de annis populi Romani: Assyrii principes omnium gentium rerum potiti sunt, deinde Macedones. Exinde duobus regibus Philippo et Antiocho, qui a Macedonibus oriundi erant, haud multo post Carthaginem subactam devictis, summa imperii ad populum Rom. pervenit. Inter hoc tempus et initium regis Nini Assyriorum, qui princeps rerum potitus, intersunt anni mille nongenti nonaginta quinque.] *) Huius temporis aequalis Hesiodus fuit, circa CXX annos distinctus ab Homeri aetate, vir perelegantis ingenii et mollissima dulcedine carminum memorabilis, otii quietisque cupidissimus; ut tempore tanto viro, ita operis auctoritate proximus. Qui vitavit, ne in id, quo Homerus, incideret, patriamque et parentes testatus est; sed patriam, quia multatus ab ea erat, contumeliosissime. Dum in externis moror, incidi in rem domesticam maximique erroris et multum discrepantem auctorum opinionibus. Nam quidam huius temporis tractu aiunt a Tuscis Capuam Nolamque conditam, ante annos fere DCCCXXX; quibus equidem adsenserim. Sed M. Cato quantum differt! qui dicat, Capuam ab eisdem Tuscis conditam, ac subinde Nolam; stetisse autem Capuam, ante-

---

Anim. ad Euseb. p. 64., Can. Isag. p. 343, Wessel. ad Diod. Fragm. p. 637.

7. *quo Homerus.* Ms. soloece: *quod.* cf. 2, 109. — *sed patriam — contumeliossime.* v. Hesiodi O. et D. 639, 640., Suid. v. Ἡσίοδος etc.

*) Additamentum spurium, quod Kr. induxit. vereor autem, ne scribendum sit *Mamilius Sura,* quem historicum novimus ex Plinio, H. N. 18, 16: nam *Aemilius Sura* plane ignoratur, nisi quis forte *Mamilium* illum fuisse putet *M. Aemilium,* quo genere mendarum scatent libri. — *Inter hoc — potitus.* Rhen.: *I. hoc tempus et initium regis Nisi Assyriorum* etc. ipse in margine: *Nini.* Lips. et alii: — *initium Nini regis Ass.,* quae fucata sunt, opinor, nec magis vera quam repetita illa ex superioribus *qui princeps rerum potitus.* Imo sphalma librarii est illud *regis,* quod corrigens adscripsit *ni*, ut esset *regni;* at imperiti ex eo exscul-

quam a Romanis caperetur, annis circiter CCLX. Quodsi ita est, cum sint a Capua capta anni CCXL, ut condita est, [anni] sunt fere D. Ego (pace diligentiae Catonis dixerim) vix crediderim, tam mature tantam urbem crevisse, floruisse, concidisse, resurrexisse.

Clarissimum deinde omnium ludicrum certamen, et ad 8
excitandum corporis animique virtutem efficacissimum, Olympiorum [initium,] habuit auctorem Iphitum Eleum. Is eos ludos mercatumque instituit ante annos, quam tu, M. Vinici, consulatum inires, DCCCIV. Hoc sacrum eodem loco instituisse fertur abhinc annos ferme MCCL Atreus, cum Pelopi patri funebres ludos faceret; quo quidem in ludicro omnis[que] generis certaminum Hercules victor extitit. Tum Athenis perpetui Archontes esse desierunt, cum fuisset ultimus Alcmaeon; coeperuntque in denos annos creari, quae consuetudo in annos LXX mansit; ac deinde annis commissa est magistratibus res publica. Ex iis, qui denis annis praefuerunt, primus fuit Charops, ultimus Eryxias; ex annuis primus Creon. Sexta Olympiade, post duos et viginti annos, quam prima constituta fuerat, Romulus Martis filius, ultus injurias avi, Romam urbem Parilibus in Palatio condidit; a quo tempore ad vos Coss. anni sunt DCCLXXXI. Id actum post Trojam captam annis CCCCXXXVII....... Sed gessit Romulus, ad-

---

pserunt *nini, nisi,* cum vix Latini dicant *initium regis* pro *regni.* Igitur scribamus: *Inter hoc tempus et initium regni Ass. intersunt* etc.

8. *initium* si genuinum esset, Vellejus scripsisset *auctore Iphito Eleo* sive *Elio,* quod edidit Aldi Nepos, longe violentiore usus medicina. scatet hic noster glossematis. — DCCCIV. Rhen.: DCCCXXIII, quem secutus est R. Lipsius in ordine: DCCCIV. sed in nota: „Atqui prima Olympias Iphitea," inquit, „praecedit duntaxat natalem urbis (ex Velleji mox sententia) annis XXII. Sunt autem ab illo ad consulatum Vinicii anni DCCCXXXII. Itaque clarum est, scribi debere: DCCCIV, detracta centenaria nota." — *sed gessit Romulus.* h. e.: et quidem id gessit Rom. libri asyndeto importuno: *id gessit R.,* cum forte hausta esset littera initialis *sed* particulae (v. ann. ad vocab. *sacri* 2, 26.), dein *ed* in *id* mutatum sensus causa. Sic enim solent librarii: manca sarcire student,

iutus legionibus Latinis avi sui. Libenter enim iis, qui ita prodiderunt, accesserim, cum aliter firmare urbem novam, tam vicinis Veientibus aliisque Etruscis ac Sabinis, cum imbelli et pastorali manu vix potuerit; quanquam eam, asylo facto inter duos lucos, auxit. Hic C homines electos, appellatosque Patres, instar habuit consilii publici. Hanc originem nomen Patriciorum habet. * * * Nec minus clarus ea tempestate fuit Miltiadis filius Cimon. [Raptus virginum Sabinarum]. * * *

Desiderantur ferme sexcentorum annorum res.

9 (Perses populo Rom. gravior, ***) quam timuerat, hostis expetit. Nam biennio adeo varia fortuna cum Coss. conflixerat, ut plerumque superior fuerit, magnamque partem Graeciae in societatem suam perduceret. Quin Rhodii quoque, fidelissimi antea Romanis, tum [dubia fide], speculati fortunam, proniores regis partibus fuisse visi sunt; et rex Eumenes, in eo bello medius [fuit] animo, neque fratris initiis, neque suae respondit consuetudini. Tum Senatus populusque Romanus L. Aemilium Paulum, qui et praetor et consul triumphaverat, virum in tantum laudandum, in quantum intelligi virtus potest, consulem creavit; filium eius Pauli, qui ad Cannas quam tergiversanter perniciosam rei publicae pugnam inierat, tam fortiter in ea mortem obiit. Is Perseu ingenti proelio apud urbem nomine Pydnam in Macedonia fusum fugatumque castris exuit, deletisque eius copiis destitutum omni spe coëgit e Macedonia profugere; quam ille linquens in insulam Samothraciam perfugit, templique se religioni supplicem credidit.

---

corrupta visa corrigere. quos, quamvis saepe hallucinatos, tamen magis probo quam istos, qui scripta vetera, sicut ea invenere, vulgant, nec quidquam tribuunt criticae conjecturae. Quodsi omni tempore ita torpuissent eruditi, quo loco esset hodie litteratura? — *Latinis* primus Lipsius. liber: *Latini.* — *Nec minus* — *Cimon.* Servavit haec Priscianus libro 6., col. 706. ed. Putsch.

9. *** Supplevit Lipsius. Idem: *exstitit* pro *expetit.* Sed videndum, an nove hic noster verbum *expetere* sensu contingendi in persona usurpaverit. — *[dubia fide]* glossema. — *[fuit]* merito

Ad eum Cn. Octavius praetor, qui classi praeerat, pervenit, et ratione magis quam vi persuasit, ut se Romanorum fidei committeret. Ita Paulus maximum nobilissimumque regem in triumpho duxit; quo anno et Octavii praetoris navalis, et Anicii, regem Illyriorum Gentium ante currum agentis, triumphi fuere celebres. Quam sit assidua eminentis fortunae comes invidia altissimisque adhaereat, etiam hoc colligi potest, quod, cum Anicii Octaviique triumphum nemo interpellaret, fuere, qui Pauli impedire conniterentur: cuius tantum priores excessit, vel magnitudine regis Persei, vel specie simulacrorum, vel modo pecuniae, ut bis millies centies HS aerario contulerit, et omnium ante actorum comparationem amplitudine vicerit.

Per idem tempus, cum Antiochus Epiphanes, qui Athe- 10
nis Olympicum inchoavit, tum rex Syriae, Ptolemaeum puerum Alexandriae obsideret, missus est ad eum legatus M. Popillius Laenas, qui iuberet incepto desistere. Mandata exposuit, et regem, deliberaturum se dicentem, circumscripsit virgula, iussitque prius responsum reddere quam egrederetur finito arenae circulo. sic cogitationem regiam Romana disiecit constantia, obeditumque imperio. Lucio autem Paulo, magnae victoriae compoti, quatuor filii fuere. Ex iis duos, natu maiores, unum P. Scipioni, P. Africani filio, nihil ex paterna maiestate praeter speciem nominis vigoremque eloquentiae retinenti, in adoptionem dederat, alterum Fabio Maximo; duos minores natu praetextatos, quo tempore victoriam adeptus est, habuit. Is cum in concione extra urbem, more maiorum, ante triumphi diem ordinem actorum suorum commemoraret, deos

---

suspectum est. — *obiit.* male librarius *obierat*, sicut *inierat.* — *perfugit* Ianius et Kr.; vulgo: *profugit*, sicut *profugere.* — *conniterentur.* ita Heinsius, probante R. libri: *obnit.*, quae verba, ut alias quoque *co* et *ob*, saepe commutantur in Mss.

10. *Olympicum* ed. 1., quam formam Latini adamarunt, nec spreverunt Graeci, praeferre tamen soliti Ὀλύμπιος et Ὀλυμπίειος. v. Herod. 7, 172. R. quoque servavit *Olympicum*, etsi probans a Sylburgio propositum *Olympieum*, quod accivit Kr. — incondite libri: *mandataque exposuit.*

immortales precatus est, *ut, si quis eorum invideret operibus ac fortunae suae, in ipsum potius saevirent quam in rem publicam*. Quae vox, veluti oraculo emissa, magna eum parte spoliavit sanguinis sui: nam alterum ex his, quos in familia retinuerat, liberis, ante paucos triumphi, alterum post pauciores amisit dies. Aspera circa haec tempora censura Fulvii Flacci et Postumii Albini fuit: quippe Fulvii censoris frater, et quidem consors, Cn. Fulvius, senatu motus est [ab iis censoribus].

11 Post victum captumque Persen, qui quadriennio post in libera custodia Albae decessit, *Pseudophilippus*, a mendacio simulatae originis appellatus (qui se Philippum regiaeque stirpis ferebat, cum esset ultimae), armis occupata Macedonia, assumtis regni insignibus, brevi temeritatis poenas dedit: quippe Q. Metellus praetor, cui ex virtute Macedonici nomen inditum erat, praeclara victoria ipsum gentemque superavit, et immani etiam Achaeos, rebellare incipientes, fudit acie. Hic est Metellus Macecedonicus, qui porticus, quae fuerunt circumdatae duabus aedibus sine inscriptione positis, (nunc Octaviae porticibus ambiuntur), fecerat; quique hanc turmam statuarum equestrium, quae frontem aedium spectant, hodieque maximum ornamentum eius loci, ex Macedonia detulit. Cuius turmae hanc causam referunt: magnum Alexandrum impetrasse a Lysippo, singulari talium auctore operum, ut eorum equitum, qui ex ipsius turma apud Granicum flumen ceciderant, expressa similitudine figurarum, faceret statuas, et ipsius quoque iis interponeret. Hic idem, primus omnium Romae aedem ex marmore in iis ipsis monumentis molitus, *ejus* vel magnificentiae vel luxuriae princeps fuit. Vix ullius gentis, aetatis, ordinis, hominem inveneris, cuius felicita-

---

11. *eius*. R. in ann., cui Kr. obtemperavit: *huius*. sed verisimile est, *eius* haustum esse ab *-itus* simili, quod antecedit. — *nec acres*. perperam liber: *et acres*. haud dubie dicit Metelli contentiones *non acerbas* (Cic. de Off. 1, 25., et de Amic. 21.) cum Scipione Aemiliano. v. R.

12. *Is. bellum*. addidi pronomen necessarium sententiae. cf. 1. — *impulit*. ineleganter codd. *intulit*. Lucanus 5, 330: *impulsi*

tem fortunae Metelli compares: nam praeter excellentes triumphos, honoresque amplissimos, et principale in re publica fastigium, extentumque vitae spatium, nec acres innocentesque pro re publica cum inimicis contentiones, quatuor filios sustulit, omnes adultae aetatis vidit, omnes reliquit superstites et honoratissimos. Mortui eius lectum pro rostris sustulerunt quatuor filii; unus consularis et censorius; alter consularis; tertius consul; quartus candidatus consulatus, quem honorem adeptus est. Hoc est nimirum magis feliciter de vita migrare quam mori.

Universa deinde, ut praediximus, instincta in bellum 12
Achaia, cuius pars magna eiusdem Metelli Macedonici virtute armisque fracta erat, maxime Corinthiis in arma, cum gravibus etiam in Romanos contumeliis, instigantibus, destinatus ei bello gerendo Cos. Mummius. Et sub idem tempus, magis, quia volebant Romani, quidquid de Carthaginensibus dicebatur, credere, quam quia credenda afferebantur, statuit senatus Carthaginem excidere. Ita eodem tempore P. Scipio Aemilianus, vir avitis P. Africani paternisque L. Pauli virtutibus simillimus, [omnibus belli ac togae dotibus,] ingeniique ac studiorum eminentissimus seculi sui, qui nihil in vita nisi laudandum aut fecit, aut dixit ac sensit, quem, Paulo genitum, adoptatum a Scipione, Africani filio, diximus, aedilitatem petens Cos. creatus est. *Is* bellum Carthagini, iam ante biennium prioribus Coss. illatum, maiore vi impulit, cum ante in Hispania murali corona, in Africa obsidionali donatus esset; in Hispania vero etiam, ex provocatione, ipse modicus virium immanis magnitudinis hostem interemisset; eamque urbem, magis dividuo imperio quam ulla eius temporis noxia invisam Romano nomini, funditus sustulit, fecitque suae

---

tantum quae praemia belli Auferat. — *magis* — *nomini.* libri: *magis invidia imperii q. ullius ejus t. noxiae inv. R. n.* Gruterus, Burmanno et Ruhnkenio suffragantibus: *ulla e. t. noxa;* sed bene habet *noxia*, *invidia invisam* non est ferendum. — CCXCII. R. CCXCVI. — *neque ante* — *quam esse.* cod., manca atque ineleganti oratione: *neque ante invisum esse desinit quam esse desiit.* frustra Lips.: *n. a. invisa e. desiit q. e. d.*, quasi Carthago tantum-

virtutis monumentum, quod fuerat avi eius clementiae. Carthago diruta est, cum stetisset annis DCLXVII, abhinc annos CLXXVII, Cn. Cornelio Lentulo, L. Mummio Coss. Hunc finem habuit Romani imperii Carthago aemula, cum qua bellare maiores nostri coepere Claudio et Fulvio Coss. ante annos CCXCII, quam tu, M. Vinici, consulatum inires. Ita per annos CXV aut bellum inter eos populos, aut belli praeparatio, aut infida pax fuit; neque se Roma, iam terrarum orbe superato, securam speravit fore, si nomen usquam stantis maneret Carthaginis. Adeo odium certaminibus ortum ultra metum durat, et ne in victis quidem deponitur; neque ante invisum invisum esse desinit quam esse.

13 Ante triennium, quam Carthago deleretur, M. Cato, perpetuus diruendae eius auctor, L. Censorino, M. Manlio Coss., mortem obiit. Eodem anno, quo Carthago concidit, L. Mummius Corinthum, post annos DCCCCLII, quam ab Alete, Hippotis filio, erat condita, funditus eruit. Uterque imperator, devictae a se gentis nomine honoratus, alter Africanus, alter appellatus est Achaïcus; nec quisquam ex novis hominibus prior Mummio cognomen virtute partum vindicavit. Diversi imperatoribus mores, diversa fuere studia. Quippe Scipio tam elegans liberalium studiorum omnisque doctrinae et auctor et admirator fuit, ut Polybium Panaetiumque, praecellentes ingenio viros, domi militiaeque secum habuerit. Neque enim quisquam hoc Scipione elegantius intervalla negotiorum otio dispunxit, semperque aut belli aut pacis serviit artibus: semper inter arma ac studia versatus, aut corpus periculis, aut animum disciplinis exercuit. Mummius tam rudis fuit, ut capta Corintho, cum maximorum artificum perfectas manibus tabulas ac statuas in Italiam portandas locaret, iuberet prae-

---

modo diceretur, cum generalis sit haec sententia. imo bis positam a Vellejo maxima cum emphasi vocem *invisum* altero loco librarius omisit, quae saepe fuit eius generis hominum oscitatio. (v. 2, 110.) *desiit* glossema est; quod vel ex mutato tempore verbi intelligas. ceterum eiusmodi odium inexplicabili modo inveteratum Martialis significat, cum dicit Epigr. 1, 32.: *Non amo te, Sabidi, nec*

dici conducentibus, si eas perdidissent, novas eos redditurος. Non tamen, puto, dubites, Vinici, quin magis pro re publica fuerit, manere adhuc rudem Corinthiorum intellectum, quam in tantum ea intelligi, et quin hac prudentia illa imprudentia decori publico fuerit convenientior.

I. NOTITIA COLONIARUM,

post Romam a Gallis captam iussu Senatus deductarum, libro I. *et* II. *interposita.*

Cum facilius cuiusque rei in unum contracta species 14
quam divisa temporibus oculis animisque inhaereat, statui priorem huius voluminis posterioremque partem, non inutili rerum notitia in arctum contracta, distinguere, atque huic loco inserere, quae quoque tempore, post Romam a Gallis captam, deducta sit colonia jussu senatus. Nam militarium et causae et auctores ipsarum praefulgent nominibus. Huic rei per idem tempus civitatem propagatam, auctumque Romanum nomen communione iuris, haud intempestive subtexturi videmur. Post septem annos, quam Galli urbem ceperunt, *Sutrium* deducta colonia est, et post annum *Setina;* novemque interiectis annis *Nepet;* deinde, interpositis duobus et triginta, *Aricini* et.... in civitatem recepti. Abhinc annos autem CCCLX, Sp. Postumio, Veturio Calvino Coss., *Campanis* data est civitas partique *Samnitium,* sine suffragio; et eodem anno *Cales* deducta colonia. Interiecto deinde triennio *Fundani* et *Formiani* in civitatem recepti, eo ipso anno, quo Alexandria condita est; insequentibusque Coss. ac Sp. Postumio, Philone Publilio censoribus *Acerranis* data civitas; et post triennium *Tarracinam* deducta colonia; interpositoque quadrien-

---

possum dicere quare; Hoc tantum possum dicere: Non amo te. nec multum abludunt ista Comici Mostellaria, scena 1.: *Perii cur me verberas?* TRANIO. *Quia vivis.*

14. *auctores — nominibus.* liber: *auct. et i. pr. nomina.* Heinsius: *auct. ex ips. pr. nomine,* quod approbavit R., edidit Kr. — *Nepet.* Livio *Nepete;* cuius v. interpretes ad 6, 9, 3. — *ac Sp.*

nio *Luceria;* ac deinde, interiecto triennio, *Suessa Aurunca*, et *Saticula Interamnaque* post biennium. Decem deinde hoc munere anni vacaverunt; tunc *Sora* atque *Alba* deductae coloniae, et *Carseoli* post biennium. At Q. Fabio quintum, Decio Mure quartum Coss., quo anno Pyrrhus regnare coepit, *Sinuessam Minturnas*que missi coloni; post quadriennium *Venusiam*; interiectoque biennio, M'. Curio et Rufino Cornelio Coss., *Sabinis* sine suffragio data civitas. Id actum ante annos ferme CCCXX. At *Cossam* et *Paestum* abhinc annos ferme CCC, Fabio Dorsone et Claudio Canina Coss., interiecto quinquennio, Sempronio Sopho et Appio, Caeci filio, Coss. *Ariminum* et *Beneventum*, coloni missi, et suffragii ferendi ius *Sabinis* datum. Ab initio primi belli Punici *Firmum* et *Castrum* colonis occupata; et post annum *Aesernia;* postque XXII annos *Aesulam* et *Alsium; Fregenaeque* post biennium; proximoque anno, Torquato Semproniоque Coss. *Brundisium*, et post triennium *Spoletium*, quo anno Floralium ludorum factum est initium; postque biennium deducta *Valentia*, et sub adventum in Italiam Hannibalis *Cremona* atque *Placentia*.

15 Deinde, neque dum Hannibal in Italia moratur, neque proximis post excessum eius annis, vacavit Romanis colonias condere, cum esset in bello conquirendus potius miles quam dimittendus, et post bellum vires refovendae magis quam spargendae. Cn. autem Manlio Vulsone et M. Fulvio Nobiliore Coss. *Bononia* deducta colonia, abhinc annos ferme CCXVII, et post quadriennium *Pisaurum* ac *Potentia;* interiectoque triennio *Aquileia* et *Gravisca*, et post quadriennium *Luca*. Eodem temporum tractu, quanquam apud quosdam ambigitur, *Puteolos Salernum*que et *Buxentum* missi coloni; *Auximum* autem in Piceno abhinc annos ferme CLXXXVII, ante triennium, quam Cassius

---

Postumio. ita Kr. vulgo: *a Sp. Post.*, quasi censores, non populus, civitatem dedissent. — *Ab initio.* Ms.: *At in.*, cum antecesserit *At Cossam.* mendo contrario apud Plautum Curc. 2, 3, 49. *datis* legitur pro *dabis*. — *Fregenaeque* Sigon. ad Liv. Epit. 19. libri: *Fregellaeque* et 2, 6. *Fregellas.*

censor a Lupercali in Palatium versus theatrum facere instituit, cui inde moliendo eximia civitatis severitas et Cos. Scipio restitere; quod ego inter clarissima publicae voluntatis argumenta numeraverim. Cassio autem Longino et Sextio Calvino, qui Sallues apud Aquas, quae ab eo Sextiae appellantur, devicit, consulibus *Fabrateria* deducta est, abhinc annos ferme CLVII; et post annum *Scylacium*; *Minervium*, *Tarentum*, *Neptunia*; *Carthago*que in Africa prima, ut praediximus, extra Italiam colonia condita est. De *Dertona* ambigitur; *Narbo* autem *Martius* in Gallia Porcio Marcioque Coss., abhinc annos circiter CLIII deducta colonia est, et post tres et viginti annos in Bagiennis *Eporedia*, Mario sextum*), Valerioque Flacco Coss.; neque facile memoriae mandaverim, quae, nisi militaris, post hoc tempus deducta sit.

II. *Locus de eo, quod ingenia excellentia artesque in unam formam arctioremque aetatem congruant.*

Cum haec particula operis velut formam propositi ex- 16
cesserit, quanquam intelligo [mihi] in hac tam praecipiti festinatione, quae me rotae pronive gurgitis [ac verticis] modo nusquam patitur consistere, paene magis necessaria praetereunda quam supervacua amplectenda, nequeo tamen temperare mihi, quin rem saepe agitatam animo meo, neque ad liquidum ratione perductam, signem stilo. Quis enim abunde mirari potest, quod eminentissima cuiusque professionis ingenia in eandem formam et in idem artati temporis congruere spatium; et, quemadmodum clausa capso, aliove septo, diversi generis animalia, nihilo minus separata alienis, in unum quaeque corpus congregantur, ita cuiusque clari operis capacia ingenia in similitudinem

---

15. *in Piceno.* minus bene codd.: *in Picenum,* quod ortum arbitror e *Picenū.* — *et post.* abest libro copula, hausta ab *est.* — *Bagiennis* Kr. pro *Vag.* v. R. — *sextum* vulgato *sexies,* Cludio auctore, substituit Kr. fefellit librarium nota VI.

16. „*ac verticis.* Mirum, ni haec verba e glossa fluxerint." R.

et temporum et profectuum semet ipsa ab aliis separaverunt? Una, neque multorum annorum spatio divisa, aetas per divini spiritus viros *Aeschylum*, *Sophoclem*, *Euripidem*, illustravit tragoedias; una priscam illam et veterem sub *Cratino*, *Aristophane* et *Eupolide* comoediam; at novam [comicam] *Menandrus* aequalesque eius aetatis magis quam operis, *Philemo* ac *Diphilus*, et invenere intra paucissimos annos, neque imitanda reliquere. Philosophorum quoque ingenia, *Socratico* ore defluentia, quanto post *Platonis Aristotelis*que mortem floruere spatio? Quid ante *Isocratem*, quid post eius auditores eorumque discipulos, clarum in oratoribus fuit? Adeo quidem omnium, quos [paulo ante] enumeravimus, aevum artatum angustiis temporum, ut nemo memoria dignus alter ab altero videri nequiverint.

17 Neque hoc in Graecis quam in Romanis evenit magis. Nam, nisi aspera ac rudia repetas et inventi laudanda nomine, in *Attio* circaque eum Romana tragoedia est; dulcesque latini leporis facetiae per *Caecilium Terentium*que et *Afranium* suppari aetate nituerunt. Historicos quoque (ut et *Livium* priorum aetati adstruas) praeter *Catonem* et quosdam veteres et obscuros, minus LXXX annis circum-

---

— *Philosophorum* — *nequiverint.* Ita Crollius et nonnulli subsequentium editorum. Vulgo verba *omnium* — *enumeravimus* leguntur post *defluentia*, et extrema huius capitis sic habent: *Adeo quidem artatum ang. temp., ut* etc., quibus R. immitti iussit *Id* ante *adeo.* Sed verisimilior est Crollii ratio haustumque, ut videtur, *aevum* ab *avimq*, quod praecedit.

17. *Historicos* — *adstruas.* libri verbis transpositis, quibus laborat Vellejus, et intruso glossemate: *Hist. etiam et ut Liv. quoque pr. a. a.* Burer. et R suaserunt *ut et*, bene quidem; sed praeterea inducendum fuit *etiam*, quo et explicatum est. Corrigamus in transcursu Iul. Phaedrum, simili mendo affectum fabula, si fabulam appellare licet, 2, 10., ubi codex, numeris durissimis: *Haec qui negavit magao* con|silio homi|nibus; fabulator autem scripserat, opinor: *Magno haec cons. qui neg. hom.* Iuvat, hunc scriptorem, purgatum a nobis ante hos 14 annos, nunc perpurgare. cuius quod sunt qui mirentur praenomen *Iulii*, non minus id ei convenire puto quam Hygino, pariter Augusti liberto, potiusque

datum aevum tulit, uti nec poëtarum in antiquius citeriusve processit ubertas. At oratio ac vis forensis, perfectumque prosae eloquentiae decus, ut item separetur *Cato* (pace *P. Crassi*, *Scipionis*que, et *Laelii*, et *Gracchorum*, et *Fannii*, et *Ser. Galbae*, dixerim) ita universa sub principe operis sui erupit *Tullio*, ut delectari ante eum paucissimis, mirari vero neminem possis, nisi aut ab illo visum, aut qui illum viderit. Hoc item evenisse grammaticis, plastis, pictoribus, scalptoribusque, quisquis temporum institerit notis, reperiet, et eminentia cuiusque operis artissimis temporum claustris circumdata. Huius ergo recedentis in quodque seculum ingeniorum similitudinis, congregantisque se in [studium] par [et] emolimentum, causas cum semper requiro, nunquam reperio, quas esse veras confidam, sed fortasse verisimiles; inter quas has maxime. Alit aemulatio ingenia, et nunc invidia, nunc admiratio imitationem accendit; matureque, quod summo studio petitum est, ascendit in summum; difficilisque in perfecto mora est; naturaliterque, quod procedere non potest, recedit. Ut *enim* primo ad consequendos, quos priores ducimus, accendimur: ita, ubi aut praeteriri aut aequari eos posse desperavimus, studium cum spe senescit; [et] quod ad-

---

isto nomine supplendum censeam vulgatarum Phaedri fabularum titulum quam harum privandum. quo enim has ego magis considero atque excutio, eo versimilius mihi videtur, a Phaedro dudum noto conscriptas esse, sed excerptas de ceteris, sive ab ipso, sive ab aliquo editore, propter tenuitatem argumenti, vel *iocos improbos*, quos Phaedri dixit epigrammatarius, vel ob alienum a fabulis quorundam ex hisce carminibus χαρακτῆρα. — *item separetur* — *Hoc item.* codex utrobique: *idem*, menda frequenti. v. 2, 65 etc. — *recedentis in quodque seculum.* h. e. se velut retrahentis et coartantis in quodque seculum, nec ultra id propagari solitae. codex: *recedentis mq.*, vel *inq.*, *seculum*, in quibus *mq.* matum videtur ex *inq. q^e*, altero q neglecto. male Kr.: *in unum sec.;* pessimeque Rhen. et alii: *praecedentisque*, cum generatim loquatur hic noster, nec Romanos tantummodo, sed etiam Graecos respiciat. — *[studium]* interpretatio verbi *emolimentum*, sublecta in proximis. minus recte libri: *emolumentum.* — *imitationem* — *matureque* primus Acidalius pro *incitationem* — *naturaque.* — *Ut enim primo.* Vulgo: *Et ut*

sequi non potest, sequi desinit et, velut occupatam relinquens materiam, quaerit novam [praeteritoque eo, in quo eminere non possumus, aliquid, in quo nitamur, conquirimus]; sequiturque, ut frequentis ac nobilis transitus maximum in perfecto opere sit impedimentum.

18 Transit admiratio ab conditione temporum et ad urbium. Una urbs Attica pluribus, annisa eloquentiae, quam universa Graecia operibus floruit, adeo ut corpora gentis illius separata sint in alias civitates, ingenia vero solis Atheniensium muris clausa existimes. Neque hoc ego magis miratus sim quam, neminem Argivum, Thebanum, Lacedaemonium oratorem aut, dum vixit, auctoritate, aut post mortem memoria dignum existimatum. Quae urbes et ibi talium studiorum fuere steriles, nisi Thebas unum os *Pindari* illuminaret. Nam *Alcmana* Lacones falso sibi vindicant.

---

pr., odiose cumulatis copulis. — *[praeteritoque — conquirimus.]* ταυτολόγα. — *sequiturque — impedimentum.* obscure libri et clausula ineleganti: *sequ., ut frequens ac mobilis tr. max. perfecti operis imped. sit.* dicit autem *transitum* ad suscipiendum opus aliquod, in quo alii ante inclaruerint.

18. *annisa eloquentiae — operibus.* codd.: *annis el. — operibusque*, cum librarii *annisaeloqu.*, mox *anniseloqu.*, *ae* in *e* mutato, exarassent scriptura continua; quo facto *que* addendum fuit verbo *operibus*, ut et *plures anni* et *plura opera* Atticae eloquentiae dicerentur; quam rationem merito explodit R. *ae* et *e* permutatorum (quod persaepe factum) novum exemplum reperi apud Iul. Phaedrum 2, 4., quo versu hoc habetur in cod. Perottino: *Q .. que Fortuna indulgens animali dedit*, i. e. *Quaequae Fort.* etc.: *Q* enim illud nihil aliud est quam compendium τοῦ *Que*, signo litterarum omissarum *3* oblitterato per vetustatem. — *et ibi talium studiorum. et ibi*, etiam ibi, in ipsa Graecia, terra fecundissima ingeniorum. codd. (quos cum dico, libros Mss. a Rhenano et Orellio usurpatos intelligo): *et initalia studiorum.* scilicet pro *ibi* scriptum *iui*, menda frequenti, mox abiit in *ini*; *talia* ortum e *taliū*, sicut a et u litterae permutari inter se solent.

VELLEJI PATERCULI

HISTORIARUM

AD

M. VINICIUM COS.

LIBER SECUNDUS.

POTENTIAE Romanorum prior Scipio viam aperuerat, 1
luxuriae posterior aperuit. Quippe remoto Carthaginis metu, sublataque imperii aemula, non gradu, sed praecipiti cursu, a virtute descitum, ad vitia transcursum; vetus disciplina deserta, nova inducta; in somnum a vigiliis, ab armis ad voluptates, a negotiis in otium conversa civitas. Tum Scipio Nasica in Capitolio porticus, tum, quas praediximus, Metellus, tum in Circo Cn. Octavius multo amoenissimam moliti sunt; publicamque magnificentiam secuta privata luxuria est. Triste deinde et contumeliosum bellum in Hispania, duce latronum Viriatho, secutum est, quod ita varia fortuna gestum est, ut saepius Romanorum gereretur adversa. Sed interempto Viriatho, fraude magis quam virtute Servilii Caepionis, Numantinum gravius exarsit. Haec urbs nunquam plura quam decem millia propriae iuventutis armavit, sed vel ferocia ingenii, vel inscitia nostrorum ducum, vel fortunae indulgentia, cum alios [duces], tum Pompeium, magni nominis virum, ad turpissima deduxit foedera, [hic primus e Pompejis Cos. fuit] nec ad

---

II. 1. *inscitia* R. et eum secuti plures; Kr.: *inscientia;* vetus exemplar: *inscia*, quo genere mendarum *civitatis* pro *civilitatis* videtur scriptum inferius 22. — *[hic. — fuit.]* sublecta cap. 21. huius libri, ut Kr. animadvertit: neque enim inserenda sunt in su-

minus turpia ac detestabilia Mancinum Hostilium Cos. Sed Pompejum gratia impunitum habuit; Mancinum verecundia, culpam non recusando, perduxit huc, ut per fetiales nudus ac post tergum religatis manibus dederetur hostibus. Quem illi recipere se negaverunt, sicut quondam Caudini fecerant, dicentes, publicam violationem fidei non debere unius lui sanguine.

2 Immanem deditio Mancini civitatis movit dissensionem. Quippe Tib. Gracchus, Tib. Gracchi, clarissimi atque eminentissimi viri, filius, P. Africani ex filia nepos, quo quaestore et auctore id foedus ictum erat, nunc graviter ferens aliquid a se pactum infirmari, nunc similis vel iudicii vel poenae metuens discrimen, tribunus plebis creatus, (vir alioqui vita innocentissimus, ingenio florentissimus, proposito sanctissimus, tantis denique adornatus virtutibus, quantas perfecta et naturâ et industriâ mortalis conditio recipit) P. Mucio Scaevola, L. Calpurnio Coss., abhinc annos CLXII descivit a bonis; pollicitusque toti Italiae civitatem, simul etiam promulgatis agrariis legibus, omnibus statum concupiscentibus, summa imis miscuit, et in praeruptum atque anceps periculum adduxit rem publicam; Octavio collegae, pro bono publico stanti, imperium abrogavit; triumviros agris dividendis coloniisque deducendis creavit se, socerumque suum, consularem, Appium, et C. Gracchum fratrem, admodum iuvenem.

3 Tum P. Scipio Nasica, (eius, qui optimus vir a senatu iudicatus erat, nepos; eius, qui censor porticus in Capitolio fecerat, filius; pronepos autem Cn. Scipionis, celeberrimi viri, P. Africani patrui) privatusque et togatus, cum esset consobrinus Tib. Gracchi, patriam cognationi

---

periora post vocem *Pompejum,* auctore Acidalio. — *culpam.* Mss.: *quippe,* c et qu permixtis; cuius rei non desunt alia exempla: velut apud Plautum Most. 4, 2, 69. *loqui* pro *loci* legitur in libris. cf. 101. — *fecerant* Kr., auctore Nic. Heinsio. vulgo: *fecerunt.*

2. *pactum* Kr. libri: *factum.* v. Kr., Iacobs. ad Liv. 33, 1., nos inferius ad 112. — *omnibus statum conc.,* cum omnes statum cuperent. *nullum statum habentes* dixit 72. — *Octavio.* libri: *Octavioque,* copula inculcata praeter necessitatem, ut saepe alias. — *C. Cracchum.* Forte excidit *C.* vel *G* propter G sequens.

praeferens, et quidquid publice salutare non esset, privatim alienum existimans (ob quas virtutes primus omnium absens pontifex maximus factus est), circumdata laevo brachio togae lacinia, e superiore parte Capitolii, summis gradibus insistens, hortatus est, *qui salvam vellent rem publicam, se sequerentur.* Tum optimates, senatus atque equestris ordinis pars melior et major, et intacta perniciosis consiliis plebs, irruere in Gracchum, stantem in area cum catervis suis, et concientem paene totius Italiae frequentiam. Is fugiens, decurrensque clivo Capitolino, fragmine subsellii ictus, vitam, quam gloriosissime degere potuerat, immatura morte finivit. Hoc initium in urbe Roma civilis sanguinis gladiorumque impunitatis fuit. Inde ius vi obrutum, potentiorque habitus prior; discordiae civium, antea conditionibus sanari solitae, ferro dijudicatae; bella non causis inita, sed prout eorum merces fuit. Quod haud mirum est: non enim ibi consistunt exempla, unde coeperunt, sed, quamlibet in tenuem recepta tramitem, latissime evagandi sibi viam faciunt; et, ubi semel recto deerratum est, in praeceps pervenitur; nec quisquam sibi putat turpe, quod alii fuit fructuosum.

Interim dum haec in Italia geruntur, Aristonicus qui- 4
dam, mortuo rege Attalo, a quo Asia populo Romano hereditate relicta erat, sicut relicta postea est a Nicomede Bithynia, mentitus regiae stirpis originem, armis eam occupaverat. Is victus a M. Perperna, ductusque in triumpho, sed a Manio Aquilio, capite poenas dedit, cum initio belli Crassum Mucianum, virum iuris scientissimum, decedentem ex Asia proconsulem, interemisset. At P. Scipio Africanus Aemilianus, qui Carthaginem deleverat, post

---

3. *ob quas.* sic Aldus nepos, approbante R. libri: *eas*, cum initio scriptum fuisset, nisi fallor, *cas.* v. ann. ad vocem *culpam* cap. 1. hujus libri. — *discordiae — bella.* vulgo: *discordiaeque — bellaque.*

4. *quidam* Orellius, Kr. libri: *qui.* — *At P. Scipio.* libri: *Et P. Sc.* — *Aquilio.* Kr.: *Aquillio*, praeter necessitatem: v. Reinhold. Klotz. cum ann. ad Ciceronis oratt., tum in Novis Annal. Philologiae, ab ipso una cum Seebodeo Iahnioque editis, fascic. 2.

tot acceptas circa Numantiam clades, creatus iterum Cos., missusque in Hispaniam, fortunae virtutique, expertae in Africa, respondit in Hispania, et intra annum ac tres menses, quam eo venerat, circumdatam operibus Numantiam excisamque aequavit solo. Nec quisquam ullius gentis hominum ante eum clariore urbium excidio nomen suum perpetuae commendavit memoriae: quippe, excisa Carthagine ac Numantia, ab alterius nos metu, alterius vindicavit contumeliis. Hic, eum interrogante tribuno Carbone, *quid de Tib. Gracchi caede sentiret?* respondit, *si is occupandae rei publicae animum habuisset, iure caesum;* et, cum omnis concio acclamasset: *Hostium,* inquit, *armatorum totiens clamore non territus, qui possum vestro moveri, quorum noverca est Italia?* Reversus in urbem intra breve tempus, Manio Aquilio, C. Sempronio Coss., abhinc annos CIX, post duos consulatus, duosque triumphos, et bis excisos terrores rei publicae, mane in lectulo repertus est mortuus, ita ut quaedam elisarum faucium in cervice reperirentur notae. De tanti viri morte nulla habita est quaestio, eiusque corpus velato capite elatum est, cuius opera super totum terrarum orbem Roma extulerat caput. Seu fatalem, ut plures, seu conflatam insidiis, ut aliqui prodidere memoriae, mortem obiit, vitam certe dignissimam egit, quae nullius ad id temporis, praeterquam avito, fulgore vinceretur. Decessit anno ferme LVI; de quo si quis ambiget, recurrat ad priorem consulatum eius, in quem creatus est anno XXXVIII: ita dubitare desinet.

5 Ante tempus excisae Numantiae praeclara in Hispania militia D. Bruti fuit, qui penetratis omnibus Hispaniae

---

anni 1836; item Vargesii Specimen Quaestionum Lucilianarum, insertum Musei Rhen. philol., a. 1835. editi, particulae 1., pag. 15 — 69.

5. *numero.* interpretatio τοῦ *vis.* — *dux.* libri: *ducis,* quod natum dicas e *ducs,* perperam scripto ab imperitis, sicut olim ab omnibus scriptum est, pro *dux.* v., si tanti est, Scioppii grammatica philosophica pag. 171. ed. Amstelod., quae excusa est a. 1659, et cf. ad Medeae Attianae fragm. 2. annotata nobis in Emendat.

gentibus, ingenti vi hominum urbiumque potitus [numero], aditis, quae vix audita erant, *Gallaeci* cognomen meruit. Et ante eum paucis annis tam severum illius Q. Macedonici in his gentibus imperium fuit, ut, cum urbem, Contrebiam nomine, in Hispania oppugnaret, pulsas praecipiti loco quinque cohortes legionarias eodem protinus subire iuberet; facientibusque omnibus in procinctu testamenta, velut ad certam mortem eundum foret, non deterritus proposito, perseverantia dux, quem moriturum miserat militem, victorem recepit: tantum effecit mixtus timori pudor, spesque desperatione quaesita. Hic virtute ac severitate facti, at Fabius Aemilianus, Pauli F., exemplo disciplinae, in Hispania fuit clarissimus.

Decem deinde interpositis annis, qui Tib. Gracchum, 6 idem Caium, fratrem eius, occupavit furor, tam virtutibus eius omnibus, quam huic errori similem, ingenio etiam eloquentiaque longe praestantiorem. Qui cum summa quiete animi civitatis princeps esse posset, vel vindicandae fraternae mortis gratia, vel praemuniendae regalis potentiae, eiusdem exempli tribunatum ingressus, longe maiora et acriora repetens, dabat civitatem omnibus Italicis; extendebat eam paene usque Alpes; dividebat agros; vetabat quenquam civem plus quingentis iugeribus habere (quod aliquando lege Licinia cautum erat); nova constituebat portoria; novis coloniis replebat provincias; iudicia a senatu transferebat ad equites; frumentum plebi dare instituebat; nihil immotum, nihil tranquillum [nihil quietum], nihil denique in eodem statu relinquebat; quin alterum etiam continuavit tribunatum. Hunc L. Opimius Cos., qui praetor Fregenas exciderat, persecutus armis, unaque

---

Nonianis. Apud Phaedrum quoque fab. 5, 10. codex Remensis: *Adversus omnes fortes et veloces feras* pro *fortis et velox*, quam Phaedri manum esse primus intellexit Heinsius.

6. *instituebat* Herelius, Kr. codd.: *i—rat.* v. annotata ad verbum *fastidiebant* 77. extremo. — *nihil immotum — relinquebat.* R. annotatione verba *nihil tranquillum* induci maluit; sed praestat sequi P. Manutium de Legib. cap. 15., qui omisit *quietum*, tanquam interpretationem. Cic. quidem de Fin. 1, 21.: *placatae,*

Fulvium Flaccum, consularem ac triumphalem virum, aeque prava cupientem, (quem C. Gracchus in locum Tiberii fratris triumvirum nominaverat, tum socium regalis adsumserat potentiae) morte affecit. Id unum nefarie ab Opinio proditum, quod capitis, non dicam Gracchi, sed civis Romani, pretium se daturum, idque auro repensurum proposuit. Flaccus in Aventino, armatos ad pugnam ciens, cum filio maiore jugulatus est. Gracchus profugiens, cum iam comprehenderetur ab iis, quos Opimius miserat, cervicem Euporo servo praebuit; qui non segnius se ipse interemit, quam domino succurrerat. Quo die singularis Pomponii equitis Ro. in Gracchum fides fuit, qui, more Coclitis sustentatis in ponte hostibus ejus, gladio se transfixit. Ut Tib. Gracchi antea corpus, ita Caji, mira crudelitate victorum, in Tiberim dejectum est.

7 Hunc Tib. Gracchi liberi, P. Scipionis Africani nepotes, viva adhuc matre Cornelia, Africani filia, viri optimis ingeniis male usi, vitae mortisque habuere exitum. Qui si civilem dignitatis concupissent modum, quidquid tumultuando adipisci gestierunt, quietis obtulisset res publica. Factum Opimii [quod inimicitiarum quaesita erat ultio] minor secuta auctoritas, et visa ultio privato magis odio quam publicae vindictae data. Huic atrocitati adjectum scelus unicum. Quippe iuvenis, specie excellens, necdum duodevicesimum transgressus annum, immunisque delictorum paternorum, Fulvii Flacci filius, quem pater legatum de conditionibus miserat, ab Opinio interemptus est. Quem cum haruspex Tuscus, amicus, flentem in vincula duci vidisset, *Quin tu hoc potius,* inquit, *facis?* protinusque, illiso capite in postem lapideum ianuae carceris, effusoque cerebro, expiravit. Crudeles quoque

---

tranquillae, quietae, beatae vitae; sed ibi quoque suspectum est *quietae.* — *tum socium.* libri: *eum* s., permixtis t et e litteris; quod facillimum.

7. *Factum — data.* habent haec codd. in fine huius capitis per hallucinationem librarii, qui forte neglecta post, ubi animadvertit errorem suum, importuno loco inculcavit. iidem: *ultio privato odio magis,* ineleganter cumulatis homoeoteleutis. ab inter-

mox quaestiones in amicos clientesque Gracchorum habitae sunt. Sed Opimium, virum alioqui sanctum et gravem, damnatum postea iudicio publico, memoria istius saevitiae, nulla civilis prosecuta est misericordia. Eadem Rupilium Popiliumque, qui Coss. asperrime in Tib. Gracchi amicos saevierant, postea iudiciorum publicorum merito oppressit invidia. (Rei tantae parum ad notitiam pertinens interponetur. Hic est Opimius, a quo Cos. celeberrimum *Opimiani vini* nomen; quod iam nullum esse, spatio annorum colligi potest, cum ab eo sint ad te, M. Vinici, consulem anni CLI.)

[Subinde Porcio Marcioque Coss. deducta colonia, 8
Narbo Martius.] Mandetur deinde memoriae severitas iudiciorum. Quippe C. Cato consularis, M. Catonis nepos, Africani sororis filius, repetundarum ex Macedonia damnatus est, cum lis eius HS. quater millibus aestimaretur. Adeo illi viri magis voluntatem peccandi intuebantur quam modum, factaque ad consilium dirigebant et, quid, non in quantum, admissum foret, aestimabant. Circa eadem tempora Metelli fratres uno die triumphaverunt. Non minus clarum exemplum, et adhuc unicum, Fulvii Flacci, ejus, qui Capuam ceperat, filiorum, sed alterius in adoptionem dati, in collegio consulatus fuit. [adoptivus in Acidini Manlii familiam datus.] Nam censura Metellorum patruelium, non germanorum, fratrum fuit; quod solis contigerat Scipionibus. Tum Cimbri et Teutoni transcendere Rhenum, multis mox nostris suisque cladibus nobiles. Per eadem tempora clarus ejus Minucii, qui porticus, quae hodieque celebres sunt, molitus est, e Scordiscis triumphus fuit.

---

prete sunt verba uncis inclusa. — *Crudeles quoque.* minus bene codd.: *Crudelesque.* cf. 106.

8. [Subinde — *Martius.]* delevit haec, Burmanno auctore, Kr., tanquam petita ex 1, 15.; quibus verba *In legibus Gracchi — condita,* protracta e cap. 15., praeposuere Kraus. et Cludius. — *eius HS. quater m.* ita Kraus.; in libris omissa est nota HS., sicut 10. — *e Scordiscis.* ed. 1.: *ex Cordiscis,* de quo v. annot. ad 75. hujus libri.

9 Eodem tractu temporum nituerunt oratores Scipio Aemilianus Laeliusque, Ser. Galba, duo Gracchi, C. Fannius, Carbo Papirius, et ante omnes L. Crassus et M. Antonius; nec praetereundus Metellus Numidicus et Scaurus. Quorum aetatı ingeniisque successere C. Caesar Strabo, P. Sulpicius: nam Q. Mucius juris scientiae quam proprie eloquentiae nomine celebrior fuit. Clara etiam per idem aevi spatium fuere ingenia [Ennii, et] in togatis Afranii, in tragoediis Pacuvii atque Attii, usque in Graecorum [ingeniorum] comparationem evecti, magnumque inter hos ipsos facientis operi suo locum; adeo quidem, ut in illis limae, in hoc paene plus videatur fuisse sanguinis. Celebre et Lucilii nomen fuit, qui sub P. Africano, Numantino bello, eques militaverat; quo quidem tempore iuvenes adhuc Jugurtha ac Marius, sub [eodem] Africano militantes, in iisdem castris didicere, quae postea in contrariis facerent. Historiarum auctor iam tum Sisenna erat juvenis; sed opus belli socialis Sullanique post aliquot annos ab eo seniore editum est. Vetustior Sisenna fuit Coelius; aequalis Sisennae Rutilius, Claudiusque Quadrigarius, et Valerius Antias. Sane non ignoremus, eadem aetate

---

9. *et ante — Antonius.* ita R., Kr. vulgo haec verba habentur post *Scaurus*, impedita constructione. laborant autem transpositione verborum cum alii libri veteres, tum inprimis Velleji; raroque is error vel litteris numeralibus indicatus est, qua de re dixit Porsonus praef. Hecubae, pag. XI., vel hoc signo α ν, quod in Plauti codice illo, quem Decurtatum vocant, ipsi deprehendimus Mostell. 73. et 74.; quemadmodum nec vitiose perscripta, quamvis animadversa hallucinatione sua, librarii notare solent, sed faciunt id curiosiores tantummodo, velut is; qui codicem istum Plauti exaravit, Persae 468. ita scripsit: Id *ad*erit, *ad* mendosum lineola subducta significans. — *scientiae.* libri minus concinne: *scientia.* — *ingenia, in togatis.* malim: *ingenia Ennii, et in tog.* fraudi fuerit nomini poëtae simile, quod id antecedit, — *enia.* N. Heins. minus bene: — *locum Ennii;* cui etiam *evecta* placebat, quasi non de solo Attio, Tragicorum Rom. celeberrimo, ageretur. — *ingeniorum.* glossema ineptum: nam Graecos dicit, non Graecorum ingenia. id ostendunt, quae sequuntur, verba *inter hos ipsos.* — *socialis* R. vulgo: *civilis.* — „*Pomponium.* sc. Atellanarum scri-

fuisse Pomponium, verbis rudem, sensibus celebrem, et novitate inventi a se operis commendabilem.

Prosequamur notam [severitatem] censorum Cassii 10
Longini, Caepionisque, qui abhinc annos CLVII M. Lepidum Aemilium augurem, quod HS. sex millibus aedes conduxisset, adesse jusserunt. At nunc, si quis tanti habitet, vix ut senator agnoscitur: adeo mature a rectis [in vitia, a vitiis] in prava, a pravis in praecipitia pervenitur. Eodem tractu temporum et Domitii ex Arvernis, et Fabii ex Allobrogibus, victoria fuit nobilis. Fabio, Pauli nepoti, ex victoria cognomen *Allobrogico* inditum. Notetur Domitiae familiae peculiaris quaedam, et ut clarissima, ita artata numero, felicitas. Septem ante hunc nobilissimae simplicitatis iuvenem, Cn. Domitium, fuere, singulis omnino parentibus geniti, sed omnes ad consulatum sacerdotiaque, ad triumphi autem paene omnes pervenerunt insignia.

Bellum deinde Jugurthinum gestum est per Q. Metel- 11
lum, nulli secundum seculi sui. Huius legatus fuit C. Marius, quem praediximus, natus equestri (?) loco, hirtus atque horridus, vitaque sanctus; quantum bello optimus, tantum pace pessimus; immodicus gloriae, [insatiabilis]

---

ptorem. itaque praemittit: *sane non ignoremus*, quasi dicat: dum in his temporibus signandis versor, non est omittendus Pomponius, diversorum quidem studiorum, sed eiusdem aetatis scriptor. Euseb. Chron. 1. de iisdem temporibus (circa a. U. C. 664, sive ante Chr. nat. 91): *L. Pomponius Bononiensis Atellanarum scriptor clarus habetur.*" Boecler. Igitur invenisse illum id genus fabularum dicit Vell., quod emendavit et provexit, ita ut novum esse videretur. — *verbis — celebrem.* codd.: *sens. cel., verbis rudem*, disjunctis, quae cohaerent.

10. *severitatem.* interpretatio verbi *notam.* — *[in vitia, a vitiis.]* glossema putidum, quo hunc locum purgari iussit R. — *singulis*, non iisdem omnes. insulse codd.: *singuli.* Kr. *fuere [singuli] singulis omnino* etc.

11. *natus equestri loco.* At *ignotam* Marii originem Vellejus 2, 128., *humile genus* dicit Sallustius Jug. 73., nec aliter alii veterum, quos R. laudavit. Quidni igitur ponamus, sensu apto, mutatione autem facillima, *natus sequestri loco*, h. e. interpretis sive internuntii? Plautus Rud. 4, 3, 65.: *Tu istunc hodie non feres, nisi das sequestrum aut arbitrum.* — *[insatiabilis.]* glos-

impotens, semperque inquietus. Hic per publicanos, aliosque in Africa negotiantes, criminatus *Metelli lentitudinem, trahentis jam in tertium annum bellum*, et *naturalem nobilitatis superbiam, morandique in imperiis cupiditatem*, effecit, ut, cum commeatu petito Romam venisset, consul crearetur, bellique paene patrati a Metello, qui bis Jugurtham acie fuderat, summa committeretur sibi. Metelli tamen et triumphus fuit clarissimus, et meritum virtute cognomen *Numidici* inditum. Ut paulo ante Domitiae familiae, ita Caeciliae notanda claritudo est. Quippe intra XII ferme annos hujus temporis Coss. fuere Metelli, aut censores, aut triumpharunt, amplius XII: ut appareat, quemadmodum urbium imperiorumque, ita gentium nunc florere fortunam, nunc senescere, nunc interire.

12 At C. Marius L. Sullam[, jam] tunc, ut praecaventibus fatis, copulatum sibi quaestorem habuit, et per eum, missum ad regem Bocchum, Jugurtha rege, abhinc annos ferme CXXXVIII, potitus est; designatusque iterum consul in urbem reversus, secundi consulatus initio Calend. Jan., eum in triumpho duxit. Effusa, ut praediximus, immanis vis Germanarum gentium, quibus nomen Cimbris ac Teutonis erat, cum Caepionem Manliumque Coss., et ante Carbonem Silanumque, fudissent fugassentque in Galliis et exuissent exercitu, Scaurumque Aurelium consularem et alios celeberrimi nominis viros trucidassent: populus R. non alium repellendis tantis hostibus magis idoneum imperatorem quam Marium est ratus. Tum multiplicati consulatus eius. Tertius in apparatu belli consumptus; quo anno Cn. Domitius, trib. pleb., legem tulit, *ut sacerdotes*, quos antea collegae sufficiebant, *populus crearet*. Quarto trans Alpes circa Aquas Sextias cum

---

sema, quod delevit Kr. — *virtute*. ed. 1.: *virtutique*, copula agglutinata, ut saepe alias. Gruterus: *virtute ei*, alii: *ei virtute*; sed carere possumus pronomine.

12. *jam tunc*. vi caret *jam*, ortumque procul dubio est ex —*lam* praegresso. — *praecaventibus*, ne illi viri separarentur, quorum discordia calamitosissima esset futura reip. — *trucidata* R, Kr. codd.: *t*—*is*. — *Teutonorum*. libri: *Teutonum*. — *fortissime de*-

Teutonis conflixit; amplius CL millia hostium priore ac postero die ab eo trucidata, gensque excisa Teutonorum. Quinto circa Alpes in campis, quibus nomen erat Raudiis, ipse Cos. et Procos. Q. Lutatius Catulus fortissime decertavere proelio; caesa aut capta amplius C millia hominum. Hac victoria videtur meruisse Marius, ne eius nati rem publicam poeniteret, ac bona malis repensasse. Sextus consulatus veluti praemium ei meritorum datus. Non tamen hujus consulatus fraudetur gloria, quo Servilii Glauciae, Saturnique Apuleji, furorem, continuatis honoribus rem publicam lacerantium, et gladiis quoque et caede comitia discutientium, consul armis compescuit, hominesque exitiabiles in Hostilia curia morte multavit.

Deinde interiectis paucis annis tribunatum iniit M. Li- 13
vius Drusus, vir nobilissimus, eloquentissimus, sanctissimus, meliore in omnia ingenio animoque quam fortuna usus. Qui cum senatui priscum restituere cuperet decus, et iudicia ab equitibus ad eum transferre ordinem, (quippe eam potestatem nacti equites Gracchanis legibus, cum in multos clarissimos atque innocentissimos viros saevissent, tum P. Rutilium, virum non seculi sui, sed omnis aevi optimum, interrogatum lege repetundarum, maximo cum gemitu civitatis damnaverant) in iis ipsis, quae pro senatu moliebatur, senatum habuit adversarium: non intelligentem, si qua de plebis commodis ab eo agerentur, veluti inescandae illiciendaeque multitudinis causa fieri, ut, minoribus perceptis, maiora permitteret. Denique ea fortuna Drusi fuit, ut malefacta collegarum eius quam optime ab ipso cogitata senatus probaret magis; honorem, qui ab eo deferebatur, sperneret; iniurias, quae ab aliis intendebantur, aequo animo reciperet; et hujus summae gloriae invideret, illorum modicam ferret.

Tum conversus Drusi animus, quando bene coepta 14

certavere proelio. libri: *fortunatissime d. p.* quomodo locutum scio neminem. Sed casu librarius, hoc legisse ratus in autographo, perscripserat *fortuna* —, nec, animadverso errore, falsa expungere sustinuit. — *C millia.* Kr., Puteano et Lipsio auctoribus: *CC millia.* equidem hoc Catone contentus sum, etsi labi solent librarii in numeris.

13. *honorem.* libri: *et hon.* — *ab aliis.* R, Kr.: *ab illis,* collegis Drusi.

male cedebant, ad dandam civitatem Italiae. Quod cum moliens revertisset e foro, immensa illa et incondita, quae eum semper comitabatur, cinctus multitudine, in area domus suae cultello percussus, qui affixus lateri eius relictus est, intra paucas horas decessit. Sed cum ultimum redderet spiritum, intuens circumstantium moerentiumque frequentiam, effudit vocem convenientissimam conscientiae suae: *Ecquandone*, inquit, *propinqui amicique, similem mei civem habebit res publica?* Hunc finem clarissimus juvenis vitae habuit; cuius morum minime omittatur argumentum. Cum aedificaret domum in Palatio [in eo loco], ubi est, quae quondam Ciceronis, mox Censorini fuit, nunc Statilii Sisennae est, promitteretque ei architectus, *ita se eam aedificaturum, ut libera a conspectu immunisque ab omnibus arbitris esset [neque quisquam in eam despicere posset]: Tu vero,* inquit, *si quid in te artis est, ita compone domum meam, ut, quidquid agam, ab omnibus perspici possit.*

15 [In legibus Gracchi inter perniciosissima numeraverim, quod extra Italiam colonias posuit. Id majores (cum viderent tanto potentiorem Tyro Carthaginem, Massiliam Phocaea, Syracusas Corintho, Cyzicum ac Byzantium Mileto, genitali solo) diligenter vitaverant, et cives Romanos ad censendum ex provinciis in Italiam revocaverant. Prima autem extra Italiam colonia *Carthago* condita est.] Mors Drusi jam pridem tumescens bellum excitavit Italicum. Quippe L. Caesare et P. Rutilio Coss., abhinc annos CXX, universa Italia, cum id malum ab Asculanis ortum esset, qui Servilium praetorem Fontejumque legatum occiderant, ac deinde a Marsis exceptum in omnes

14. *area* Ms. Amerbach., Kr. male Rhen. aliique: *atrio*, ex quo longe difficilior fuga quam ex area, sive loco vacua ante aedes: neque enim tantummodo vox ea significat locum domus dirutae vel inaedificandae, ut apud Cic. Ep. ad Att. 4, 3., Liv. 4, 16, Suet. Vesp. 8. v. Gell. 16, 5., Plin. Ep. 6, 20; 7, 27., quae loca laudavit Kr. — *[in eo loco]* glossema pariter atque illa in proximis *neque — posset*, quae quidem et ab aliis pridem addubitata et deleta sunt.

15. *[In legibus — condita est.]* alienus ab hoc loco pannus,

penetrasset regiones, arma adversus Romanos cepit. Quorum ut fortuna atrox, ita causa fuit justissima. Petebant enim eam civitatem, cuius imperium armis tuebantur: *per omnes annos atque omnia bella duplici numero se militum equitumque fungi, neque in eius civitatis jus recipi, quae per eos in id ipsum pervenisset fastigium, prae quo homines eiusdem et gentis et sanguinis, ut externos alienosque, fastidire posset.* Id bellum amplius CCC millia juventutis Italicae abstulit. Clarissimi imperatores fuerunt Romani eo bello Cn. Pompejus, Cn. Pompeji Magni pater, C. Marius, de quo praediximus, L. Sulla, anno ante praetura functus, Q. Meiellus, Numidici filius, qui meritum cognomen *Pii* consecutus erat. Quippe expulsum civitate a L. Saturnino, tribuno plebis, quod solus in leges eius jurare noluerat, pietate sua, auctoritate Senatus, consensu Pop. Romani, restituit patrem; nec triumphis honoribusque quam [aut causa exilii,] aut exilio, aut reditu, clarior fuit Numidicus. Italicorum autem fuerunt celeberrimi duces Silo Popaedius, Herius Asinius, Instejus Cato, C. Pontidius, Telesinus Pontius, Marius Egnatius, Papius Mutilus.

Neque ego verecundia domestici sanguinis gloriae 16
quidquam, dum verum refero, subtraham. Quippe multum Minatii Magii, atavi mei, Aeculanensis, tribuendum est memoriae; qui nepos Decii Magii, Campanorum principis, celeberrimi et fidelissimi viri, tantum hoc bello Romanis fidem praestitit, ut cum legione, quam ipse in Hirpinis conscripserat, Herculaneum simul cum T. Didio caperet, Pompejos cum L. Sulla oppugnaret, Compsamque occuparet. Cujus de virtutibus cum alii, tum maxime dilucide-

---

qui videtur pertinere ad cap. 15. 1. libri extremum. — *et — revocaverant.* Acidalii emendatio nam libri: *ut — re — rint.* — *qui Servilium.* codd.: *quippe Serv.,* quod correxit N. Heinsius. — *prae quo.* libri: *per quod,* permixtis harum praepositionum compendiis; quod genus vitii saepe infecit vett. libros. — *Clarissimi imperatores.* legitur *Clarissimi autem imp.,* cum sequatur *autem* in illis *Italicorum autem* etc., quae huic capiti adjecimus, cum vulgo ab iis ordiatur proximum, disjunctis quidem cohaerentibus. — *[aut causa exilii.]* interpretatio verbi *exilio.* cf. 45.

16. *domestici sanguinis gloriae.* Ms. Am., ab emendatore:

que Q. Hortensius in Annalibus suis retulit; pietati plenam populus R. gratiam reddidit, ipsum viritim civitate donando, duos filios eius creando praetores, cum seni adhuc crearentur. Tam varia atque atrox fortuna Italici belli fuit, ut per biennium continuum duo Romani consules, Rutilius ac deinde Cato Porcius, ab hostibus occiderentur, exercitus P. R. multis in locis funderentur, utque ad saga iretur, diuque in eo habitu maneretur. Caput imperii sui Corfinium legerant, quod appellarunt *Italicam*. Paulatim deinde recipiendo in civitatem, qui arma aut non ceperant, aut deposuerant maturius, vires refectae sunt, Pompejo Sullaque et Mario fluentem procumbentemque rem P. R. restituentibus.

17 Finito ex maxima parte, nisi qua Nolanae manebant reliquiae, Italico bello (quo quidem Romani victis afflictisque ipsi exarmati quam integris ineversi civitatem dare maluerunt), consulatum inierunt Q. Pompejus et L. Cornelius Sulla, vir, qui neque ad finem victoriae satis laudari, neque post victoriam abunde vituperari potest. Hic natus familia nobili, sextus a Cornelio Rufino, qui bello Pyrrhi inter celeberrimos fuerat duces, cum familiae eius claritudo intermissa esset, diu ita se gessit, ut nullam petendi consulatus cogitationem habere videretur. Deinde post praeturam illustratus bello Italico, et ante in Gallia legatione sub Mario, qua eminentissimos duces hostium fuderat, e successu animum sumsit, petensque consulatum paene omnium civium suffragiis aptus est. Sed eum honorem undequinquagesimo aetatis suae anno assecutus est.

---

domesticae gloriae. — *pietati.* codd.: *cujus ille pietate* pro *cujus illi p.*, cum *cujus* huc pertineat e superioribus, *illi* autem satius sit intelligi quam perscribi. — *reddidit* pro *rettulit* recte suasit Perizonius. — *appellarunt* Burer. pro *appellarent*, quod ostendunt libri. — *rem* P. R. sic vetus liber, teste Burerio. vulgo: *rem publicam* P. R.

17. *Nolanae m. r.* codd.: *Nolani belli m. reliquiae*, cum sequantur veria *Italico bello.* — *ineversi.* libri: *universis*, qui non recte opponuntur *integris.* addenda lexicis vox formata ἀναλογικῶς. — *consulatus* vulgo: *c—um*, ὁμοιοτελεύτως. — *aptus.* liber:

Per ea tempora Mithridates, Ponticus rex, vir neque 18 silendus, neque dicendus sine cura, bello acerrimus, virtute eximius, aliquando fortuna, semper animo maximus, consiliis dux, miles manu, odio in Romanos Hannibal, occupata Asia, necatisque in ea omnibus civibus Romanis, quos quidem eadem die atque hora, redditis civitatibus litteris, ingenti cum pollicitatione praemiorum, interimi jusserat, (quo tempore neque fortitudine adversus Mithridatem, neque fide in Romanos, quisquam Rhodiis par fuit; horumque fidem Mytilenaeorum perfidia illuminavit, qui M'. Aquilium aliosque Mithridati vinctos tradiderunt; quibus libertas in unius Theophanis gratiam postea a Pompejo restituta est) cum terribilis Italiae quoque videretur imminere, sorte obvenit Sullae Asia provincia. Is, egressus urbe, cum circa Nolam moraretur, (quippe ea urbs pertinacissime arma retinebat, [exercituque Romano obsidebatur,] velut poeniteret ejus fidei, quam omnium sanctissimam bello praestiterat Punico), P. Sulpicius, trib. pleb., disertus, acer, opibus, gratia, amicitiis, vigore ingenii atque animi celeberrimus, cum antea rectissima voluntate apud populum maximam quaesisset dignitatem, quasi pigeret eum virtutum suarum, et bene consulta ei male cederent, subito pravus et praeceps, C. Mario, post LXX. annum omnia imperia et omnes provincias concupiscenti, se addixit, legemque ad populum tulit, qua Sullae imperium abrogaretur, C. Mario bellum decerneretur Mithridaticum; aliasque leges perniciosas et exitiabiles, neque

---

factus, quod ortum arbitror, τῷ f in p mutato, sicut cap. 2. ex *pactus*, idque ex *patus*, cum ita scripsissent litteris trajectis initialibus, quo genere corruptionis scatent scripta veterum.

18. *Mithridates*. fortasse scribendum est *Mithradates*. v. Xenoph. Anab. 2, 35, Blomfield. ad Aeschyl. Pers. 43, Bredow. *Handb. der alten Gesch.* p. 442. — *horumque*. incondite libri: *horum. que* sicut temere addi solet, ita et omittitur nonnunquam ab oscitantibus librariis, velut ap. Plautum Ps. 2, 1, 10. et Jul. Phaedrum fab. 12, 20, ubi quidem *Sollersque* ponendum est pro *Sollers*. — *Is, egressus*. bene pronomen posuit Rhen., sicut mox *se* ante *addixit* Puteanus aliique. — *exercituque R. obs.* glossema importunum.

tolerandas liberae civitati, tulit; quin etiam Q. Pompeji Cos. filium, eundemque Sullae generum, per emissarios factionis suae interfecit.

19 Tum Sulla contracto exercitu ad urbem rediit, eamque armis occupavit; XII auctores novarum pessimarumque rerum, inter quos Marium cum filio et P. Sulpicio, urbe exturbavit ac lege lata exules fecit. Sulpicium etiam assecuti equites in Laurentinis paludibus jugulavere; caputque ejus erectum et ostentatum pro Rostris velut omen imminentis proscriptionis fuit. Marius post sextum consulatum annumque LXX, nudus ac limo obrutus, oculis tantummodo ac naribus eminens, extractus arundineto circa paludem Maricae, in quam se, fugiens consectantes Sullae equites, abdiderat, injecto in collum loro, in carcerem Minturnensium jussu duumviri perductus est. Ad quem interficiendum missus cum gladio servus publicus, natione Germanus, qui forte [ab imperatore eo] bello Cimbrico captus erat, ut agnovit Marium, magno ejulatu, expromente indignationem casus tanti viri, abjecto gladio profugit e carcere. Tum cives, ab hoste misereri paulo ante principis viri docti, instructum eum viatico, collataque veste, in navem imposuerunt. At ille, assecutus circa Aenariam filium, cursum in Africam direxit, inopemque vitam in tugurio ruinarum Carthaginensium toleravit, cum Marius adspiciens Carthaginem, illa intuens Marium, alter alteri possent esse solatio.

20 Hoc primum anno sanguine consulis Romani militum

---

19. *annumque* Voss., R, Kr. libri: *annoque*. — *eminens*. inepte codd: *eminentibus:* neque enim Vell. dicit eminentes oculos Marii, sed ipsum oculis eminentem.

20. *militum*. codd.: *militis*, quod minus placet propter antecedens verbum *Romani*, cum dubitari possit, consulemne Romanum Vell. dicat, an militem. Fefellit compendium syllabae postremae. — *Q. Pompejus*. carent libri praenomine, quod primus addendum esse intellexit N. Heinsius. — *excitaverat*. libri mendose: *creaverat*, cum *ex* - syllaba hausta fuisset a praegressa - *ux*, et *citavit* insolens visum esset librario. est sane poëtae magis quam oratoris verbum; alioqui id ipsum, quod etiam Burerio aliisque placuit, re-

imbutae manus sunt. Quippe Q. Pompejus, collega Sullae, ab exercitu Cn. Pompeji proconsulis, seditione, sed quam dux excitaverat, interfectus est. Non erat Mario, Sulpicio, Cinna temperatior. Itaque, cum ita civitas Italiae data esset, ut in octo tribus contribuerentur novi cives, ne potentia eorum et multitudo veterum civium dignitatem frangeret, plusque possent recepti in beneficium quam auctores beneficii, Cinna omnibus tribubus eos se distributurum pollicitus est. Quo nomine ingentem totius Italiae frequentiam in urbem acciverat; e qua pulsus collegae optimatiumque viribus cum in Campaniam tenderet, ex auctoritate senatus consulatus ei abrogatus est, suffectusque in ejus locum L. Cornelius Merula, flamen Dialis. Haec injuria homine quam exemplo dignior fuit. Tum Cinna, corruptis primo centurionibus ac tribunis, mox etiam spe largitionis militibus, ab eo exercitu, qui circa Nolam erat, receptus est. Is cum universus in verba ejus jurasset, retinens insignia consulatus, patriae bellum intulit, fretus ingenti numero novorum civium; e quorum delectu CCC amplius cohortes conscripserat, ac triginta legionum instar impleverat. Opus erat partibus auctoritate; cujus augendae C. Marium cum filio de exilio revocavit, quique cum iis pulsi erant.

Dum bellum autem infert patriae Cinna, Cn. Pompejus 21
Magni pater (cujus praeclara opera bello Marsico, praecipue circa Picenum agrum, ut praescripsimus, usa erat res publica, quique Asculum ceperat; circa quam urbem,

---

posuissem, cum *creaverat* quidem abhorreret, nec satis probabile videretur *conflaverat*, quod Kr. excudi jussit. — *omnibus.* libri soloece: *in omnibus.* — *auctoritate; cujus.* libri: *auctoritate, gratia cujus —*, vel *auctoritate, gratia: cujus* etc.; sed probabiliter Or. induxit vocem *gratia*, quam verisimile est adscripsisse aliquem ad explicandum verba *cujus augendae.* fuit tamen, cum trajecta haec putarem, quo vitio inprimis laborat Velleji liber, cum hoc dedisset scriptor: *Opus e. p. auctoritate augenda; cujus gratia C. Marium* etc. certe nec omnino omni auctoritate carebant partes Cinnae; nec, si caruissent, dicendum erat proprie *augendae,* sed *adiungendae.* nunc minus curiose locutus est hic noster.

cum in multis aliis regionibus exercitus dispersi forent, V et LXX millia civium Romanorum et amplius LX millia Italicorum una die conflixerant), frustratus spe continuandi consulatus, ita se dubium mediumque partibus praestitit, ut omnia ex proprio usu agere, temporibusque insidiari videretur, et huc atque illuc, unde spes major affulsisset potentiae, se exercitumque deflectere. Sed ad ultimum magno atrocique proelio cum Cinna conflixit; cujus commissi, patratique sub ipsis moenibus oculisque urbis Romanae, pugnantibus spectantibusque quam fuerit eventus exitiabilis, vix verbis exprimi potest. Post hoc, cum utrumque exercitum, velut parum bello exhaustum, laceraret pestilentia, Cn. Pompejus decessit; cujus interitus voluptas amissorum aut gladio aut morbo civium paene damno repensata est; populusque R. quam vivo iracundiam debuerat, in corpus mortui contulit. [Seu duae seu tres Pompejorum fuere familiae; primus ejus nominis, ante annos fere CLXVIII, Q. Pompejus cum Cn. Servilio consul fuit. Cinna et Marius, haud incruentis utrimque certaminibus editis, urbem occupaverunt; sed prior ingressus Cinna de recipiendo Mario legem tulit.]

22 Mox C. Marius pestifero civibus suis reditu intravit moenia. Nihil illa victoria fuisset crudelius, nisi mox Sullana esset secuta. Neque licentia gladiorum in mediocres saevitum, sed excelsissimi quique atque eminentissimi civitatis viri variis suppliciorum generibus affecti. In iis Cos. Octavius, vir lenissimi animi, jussu Cinnae interfectus est. Merula autem, qui se sub adventum Cinnae consulatu abdicaverat, incisis venis, superfusoque altaribus

---

21. *et amplius.* desideratur in libris copula. — male codd.: *ageret — deflecteret,* quae non sunt dubii et medii. *[Seu duae —.tulit.]* Incohaerentia et *ταυτολόγα*, nec Velleji, sed nescio cujus annotatoris.

22. *deos in execrationem.* male codd.: — *erat deos, eos in ex.,* nec dubium, *eos* ortum esse ex vocabulo antecedente. — iidem pari elegantia: *meritum spiritum reddidit.* — *princeps civilitatis.* codd.: *pr. civitatis.* verum neque consul tum fuit M. Antonius, ut princeps civitatis appellari posset, nec aeque bene eloquentiae copulatur civitas quam civilitas. Quintil. 2, 17. de

sanguine, quos saepe pro salute rei publicae flamen Dialis precatus erat, deos in execrationem Cinnae partiumque ejus tum precatus, optime de re publica meritum reddidit spiritum. M. Antonius, princeps civilitatis atque eloquentiae, gladiis militum, quos ipsos facundia sua moratus erat, jussu Marii Cinnaeque confossus est. Q. Catulus, et aliarum virtutum, et belli Cimbrici gloria, quae illi cum Mario communis fuerat, celeberrimus, cum ad mortem conquireretur, conclusit se loco nuper calce arenaqne perpolito; illatoque igni, qui vim odoris excitaret, simul exitiali hausto spiritu, simul incluso suo, mortem magis suo voto quam arbitrio inimicorum obiit. Omnia erant praecipitia in re publica; nec tamen adhuc quisquam inveniebatur, qui bona civis Romani aut donare auderet, aut petere sustineret. Postea id quoque accessit, ut saevitiae causam avaritia praeberet, modus culpae ex pecuniae constitueretur, [sui quisque periculi merces foret,] nec quidquam videretur turpe, quod esset quaestuosum.

Secundum deinde consulatum Cinna et septimum Ma- 23
rius in priorum dedecus iniit; cujus initio morbo oppressus decessit vir in bello hostibus, in otio civibus infestissimus, quietisque impatientissimus. In hujus locum suffectus Valerius Flaccus, turpissimae legis auctor, qua *creditoribus quadrantem solvi* jusserit; cujus facti merita eum poena intra biennium consecuta est. Dominante in Italia Cinna major pars nobilitatis ad Sullam in Achajam, ac deinde post in Asiam perfugit. Sulla interim cum Mithridatis praefectis circa Athenas Boeotiamque et Macedoniam ita dimicavit, ut et Athenas reciperet, et, plurimo circa mul-

---

rhetorice: *non artem solum eam fatetur, sed ei particulam civilitatis assignat.* simili menda inferius c. 60. *civitatibus* videtur scriptum pro *incivilibus.* cf. ann. ad vocab. *inscitia* c. 1. — *magis suo voto.* recte Kr. inseruit vocab. *suo*, haustum illud ab utrinque vicinis. — *praeberet — foret.* libri, non uno nomine culpandi: *praeberet et modus c. ex pecuniae modo const., et qui fuisset locuples, fieret nocens, sui quisque* etc.; verba *et qui — foret* concreverunt e glossematis, quorum posterius sublectum est cap. 28.

23. *jusserit.* soloece libri: *jusserat,* a et i litteris confusis,

tiplices Piraeei portus munitiones labore expleto, amplius CC millia hostium interficeret, nec minus multa caperet. Si quis hoc rebellandi tempus, quo Athenae oppugnatae a Sulla sunt, imputat Atheniensibus, nimirum veri vetustatisque ignarus est. Adeo enim certa Atheniensium in Romanos fides fuit, ut semper et in omni re, quidquid *sincera fide* gereretur, id Romani *Attica* fieri praedicarent. Ceterum tum oppressi Mithridatis armis homines miserrimae conditionis, cum ab inimicis tenerentur, oppugnabantur ab amicis, et animos extra moenia, corpora, necessitate servientes, intra muros habebant. Transgressus deinde in Asiam Sulla parentem arte omnia supplicemque Mithridatem invenit; quem, multatum pecunia ac parte navium, Asia omnibusque aliis provinciis, quas armis occupaverat, decedere coëgit; captivos recepit; in perfugas noxiosque animadvertit; paternis, id est Ponticis, finibus contentum esse jussit.

24 C. Flavius Fimbria, qui, praefectus equitum ante adventum Sullae, Valerium Flaccum, consularem virum, interfecerat, exercituque occupato *Imperator* appellatus forte Mithridatem pepulerat proelio, sub abventum Sullae se ipse interemit; adolescens, quae pessime ausus erat, fortiter executus. Eodem anno P. Laenas, trib. pleb., Sex. Lucilium, qui priore anno trib. pleb. fuerat, saxo Tarpejo dejecit, et, cum collegae ejus, quibus diem dixerat, metu ad Sullam profugissent, aqua ignique iis interdixit. Tum Sulla, compositis transmarinis rebus, cum ad eum primum omnium Romanorum legati Parthorum venissent, et in iis quidam magi ex notis corporis respondissent, *coelestem ejus vitam atque memoriam futuram*, revectus in Italiam, haud plura quam XXX armatorum millia adversus CC

---

quod non ita raro accidit: velut *peditas* pro *peditis* legitur in Mss. Plauti, Milite 54. — *arte.* librarii lapsu proclivi: *ante.* cf. annotata inferius ad 73. perperam R aliique: *parentem ad omnia. arte,* dolose, ut Terentius Heaut. 2, 3, 125.: *haec arte tractabat virum.* menda simili *autem* pro *artem* legitur 83. et apud Phaedrum 1, 23, 2. *verum peritis* pro *rerum p.,* quod ponendum esse non fugit Bentlejum.

amplius hostium exposuit Brundisii. Vix quidquam in Sullae operibus clarius duxerim quam quod, cum per triennium Cinnanae Marianaeque partes Italiam obsiderent, neque illaturum se bellum iis dissimulavit, nec, quod erat in manibus, omisit; existimavitque ante frangendum hostem quam ulciscendum civem; repulsoque externo metu, ubi, quod alienum esset, vicisset, superavit, quod erat domesticum. Ante adventum L. Sullae Cinna, seditione orta, ab exercitu interemptus est, vir dignior, qui arbitrio victorum moreretur, quam iracundia militum; de quo vere dici potest, ausum, quae nemo auderet bonus, perfecisse, quae a nullo nisi fortissimo perfici possent; et fuisse eum in consultando temerarium, in exequendo virum. Carbo, nullo suffecto collega, solus toto anno cos. fuit.

Putares, Sullam venisse in Italiam non belli vindicem, 25
sed pacis auctorem: tanta cum quiete exercitum per Calabriam Apuliamque, cum singulari cura frugum, agrorum, hominum, urbium, perduxit in Campaniam, tentavitque justis legibus et aequis conditionibus bellum componere. Sed iis, quibus et *res* pessima et immodica cupiditas erat, non poterat pax placere. Crescebat interim in dies Sullae exercitus, confluentibus ad eum optimo quoque et sanissimo. Felici deinde circa Capuam eventu Scipionem Norbanumque coss. superat; quorum Norbanus acie victus; Scipio, ab exercitu suo desertus ac proditus, inviolatus a Sulla dimissus est. Adeo enim Sulla dissimilis fuit bellator ac victor, ut, dum vicerat, justissimo lenior, post victoriam audito fuerit crudelior. Nam et consulem, ut praediximus, exarmatumque Sertorium, proh quanti mox belli facem! et multos alios, potitus eorum, dimisit incolumes; credo, ut in eodem homine duplicis ac diversissimi

---

24. *superavit* ed. Basil. vulgo: *superaret*, quod abhorret a perfectis, quae antecedunt. — *ausum.* libri: *ausum eum*, subsequente illo pronomine.

25. *res pessima.* supplementum Ruhnkenii: nam in codd. non habetur verbum *res*, interceptum illud a sequente syllaba. — *vicerat.* libri mendose: *vincit ac.* — probabiliter Perizon.: *exarma-*

animi conspiceretur exemplum. Post victoriam, quoniam descendens monte Tifatis cum C. Norbano concurrerat, Sulla grates Dianae, cujus nomini regio illa sacrata est, solvit: aquas, salubritate medendisque corporibus nobiles, agrosque omnes, addixit deae. Hujus gratae religionis memoriam et inscriptio, templi affixa posti, hodieque et tabula testatur aerea intra aedem.

26 Deinde Coss. Carbo III, et C. Marius, septies consulis filius, annos natus XXVI, vir animi *nimii* magis quam saevi paterni, multa fortiterque molitus, neque usquam inferior nomine [consulis], apud Sacriportum pulsus a Sulla acie, Praeneste, quod ante, natura munitum, praesidiis firmaverat, se exercitumque contulit. Ne quid usquam malis publicis deesset, in qua civitate semper virtutibus certatum erat, certabatur sceleribus; optimusque sibi videbatur, qui fuerat pessimus. Quippe dum ad Sacriportum dimicatur, Damasippus praetor Domitium, Scaevolam etiam pontificem maximum et divini humanique juris auctorem celeberrimum, et C. Carbonem praetorium, consulis fratrem, et Antistium aedilitium, velut faventes Sullae partibus, in curia Hostilia trucidavit. Non perdat nobilissimi facti gloriam Calpurnia, Bestiae filia, uxor Antistii, quae, jugulato (ut praediximus) viro, gladio se ipsa transfixit. *Quo* quantum hujus gloriae famaeque accessit! nam *sua* virtute eminet, *nec* patria latet.

27 At Pontius Telesinus, dux Samnitium, vir animi fortissimus, bellique peritus, et Romano nomini infestissimus, contractis circiter XL millibus [fortissimae] pertinacissi-

---

tum, Quintumque Sertorium. — *quoniam.* librarii, compendio quō secus accepto: *quam.* correximus soloecum *descendens montem Tifata.* errari solet circa voces extremas.

26. *animi nimii* — *paterni.* liber: *animi magis quam aevi pat.* haustum fuit *nimii* a-*nimi,* s in *saevi* facile oblitteratum. simile ostentum procuravit R c. 120. contrario autem mendo apud Jul. Phaedrum fab. 5, 12. *saevum* legitur pro *aevum.* cf. annotata ad 1, 8 (*sed gessit*) et 2, 30 (*somno*). — *nomine* Mariano. perperam librarii: *nomine consulis.* — *usquam* pro *unquam* Puteanus, quem recte alii audiverunt. — *Scaevolam etiam p. m.* fortasse

mae[que] in retinendis armis juventutis, Carbone ac Mario Coss., abhinc annos CXI, Kalendis Novembribus, ita ad portam Collinam cum Sulla dimicavit, ut ad summum discrimen et eum et rem publicam perduceret; quae non majus periculum adiit, Hannibalis intra tertium milliarium castra conspicata, quam eo die, quo circumvolans ordines exercitus sui Telesinus, dictitansque, *adesse Romanis ultimum diem*, vociferabatur, *eruendam delendamque urbem;* adjiciens, *nunquam defuturos raptores Italicae libertatis lupos, nisi silva, in quam refugere solerent, esset excisa.* Post primam demum horam noctis et Romana acies respiravit, et hostium cessit. Telesinus postera die semianimis repertus est, victoris magis quam morientis vultum praeferens; cujus abscissum caput ferri gestarique circa Praeneste Sulla jussit. Tum demum desperatis rebus suis C. Marius adolescens per cuniculos, qui miro opere fabricati in diversas agrorum partes ferunt, conatus erumpere, cum foramine e terra emersisset, a dispositis in id ipsum interemptus est. Sunt, qui sua manu; sunt, qui concurrentem mutuis ictibus cum minore Telesino, una obsesso et erumpente, occubuisse prodiderint. Utcunque cecidit, hodieque tanta patris imagine non obscuratur ejus memoria. De quo juvene quid existimaverit Sulla, in promptu est. Occiso enim demum eo *Felicis* nomen assumpsit; quod quidem usurpasset justissime, si eundem et vincendi et vivendi finem habuisset. Oppugnationi autem Praenestis ac Marii praefuerat Ofella Lucretius, qui, cum ante Ma-

---

ponendum est *Sc., et tum p. m.* — *Quo* — *accessit.* sic humanissimus Or. nosmetipsi dedimus *nam,* et *sua*, pariterque *nec,* inseruimus, a vicinis intercepta verba, quae ipsa sententia poscere visa est, cum Orellium scribentem *aliena nunc virtute eminet, propria latet,* scil. Antistius, inviti desereremus. fuit autem Calpurniae pater L. Bestia, de quo Ernest. Clav. Cic.

27. *animi* — *Romano.* libri mendose: *animi bellique fortissimus, penitusque Rom.* R: *vir animi fort., belli peritissimus, Romanoque n. inf.* — *ferri,* afferri. v. Or., Kr. — *cum minore Telesino.* ita Duker. ad Liv. Epit. 86: libri, immisso glossemate: *cum min. fratre Tel.*

rianarum fuisset partium praetor, ad Sullam transfugerat. Felicitatem diei, quo Samnitium Telesinique pulsus est exercitus, Sulla perpetua ludorum circensium honoravit memoria, qui sub eius nomine [Sullanae victoriae] celebrantur.

28 Paulo ante quam Sulla ad Sacriportum dimicaret, magnificis proeliis partium ejus viri hostium exercitum fuderant; duo Servilii apud Clusium, Metellus Pius apud Faventiam, M. Lucullus circa Fidentiam. Videbantur finita belli civilis mala, cum Sullae crudelitate aucta sunt. Quippe dictator creatus (cujus honoris usurpatio per annos CXX intermissa: nam proximus post annum, quam Hannibal Italia excesserat, uti appareat, populum R. usum dictatoris haud in metu desiderasse, ut in otio timuisse potestatem), imperio, quo priores ad vindicandam maximis periculis remp. olim usi erant, eo immodica crudelitatis licentia usus est. Primus ille, et utinam ultimus! exemplum proscriptionis invenit, ut, in qua civitate petulantis convicii judicium histrioni exacto redditur, in ea jugulati civis Romani constitueretur auctoramentum; plurimumque haberet, qui plurimos interemisset; neque occisi hostis quam civis uberius foret praemium; fieretque quisque merces mortis suae. Nec tantum in eos, qui contra arma tulerant, sed in multos insontes saevitum. Adjectum etiam, *ut bona proscriptorum venirent, exclusique paternis opibus liberi etiam petendorum honorum jure prohiberentur, simulque*, quod indignissimum est, *senatorum filii et onera ordinis sustinerent, et jura perderent.*

29 Sub adventum in Italiam L. Sullae Cn. Pompejus, (ejus Cn. Pompeji filius, quem magnificentissimas res in consulatu gessisse bello Marsico praediximus) XXIII annos natus, abhinc annos CXIII, privatis ut opibus, ita consi-

---

28. *haud — potestatem.* Ita R, nisi quod scripsit: *haud ita in metu.* sed ed. 1.: *aut metu desideras tulio co. timuisse pot.*, in quibus *aut metu* est *aut in metu*, nec *ita* necessarium est sententiae. — *exacto* idem pro *exalto*. cf. c. 126. — *tantum* pro *tamen*, quae vocabula permisceri solent, primus F. Ursinus.

29. *enarrari.* libri: *eum narrari*, quod plus quam poëticum.

liis magna ausus, magnificeque conata executus, ad vindicandum restituendamque dignitatem patriae, firmum ex agro Piceno, qui totus paternis ejus clientelis refertus erat, contraxit exercitum. Cujus viri magnitudo multorum voluminum instar exigit; sed operis modus paucis enarrari jubet. Fuit hic genitus matre Lucilia, stirpis senatoriae, forma excellens, non ea, qua flos commendatur aetatis, sed ex dignitate constanti, quae in illam conveniens amplitudinem fortunamque eum ad ultimum vitae comitata est diem; innocentia eximius, sanctitate praecipuus, eloquentia medius; potentiae, quae honoris causa ad eum deferretur, non ut ab eo occuparetur, cupidissimus; dux bello peritissimus; civis in toga (nisi ubi vereretur, ne quem haberet parem) modestissimus; amicitiarum tenax, in offensis exorabilis, in reconciliata gratia fidelissimus, in accipienda satisfactione facillimus; potentia sua nunquam aut raro ad impotentiam usus; paene omnium vitiorum expers, nisi numeraretur inter maxima, in civitate libera dominaque gentium indignari, cum omnes cives jure haberet pares, quenquam aequalem dignitate conspicere. Hic a toga virili adsuetus commilitio prudentissimi ducis, parentis sui, bonum et capax recta discendi ingenium singulari rerum militarium prudentia excoluerat, ita, ut a Sertorio Metellus laudaretur magis, Pompejus timeretur validius.

Tum M. Perperna praetorius, e proscriptis, gentis 30
clarioris quam animi, Sertorium inter coenam Oscae interemit, Romanisque certam victoriam, partibus suis excidium, sibi turpissimam mortem, pessimo auctoravit facinore. Metellus et Pompejus ex Hispaniis triumphaverunt; sed Pompejus hoc quoque triumpho, adhuc eques Romanus, ante diem quam consulatum iniret, curru urbem invectus est.

---

sed *eū* ortum ex *en* - syllaba. — *sed ex dignitate constanti.* Ita Casaubonus ad Suet. Claud. 30., h. e. forma, quae constat ex dignitate, qua excelluit Cn. Pompejus. mendose codd.: *constantiaque in illam*, nec bene R aliique: *sed ea dign. et constantia, quae* etc. — *reconciliata* Lips., probante R. libri, menda frequenti: *reconcilianda*.

Quem virum quis non miretur, per tot extraordinaria imperia in summum fastigium evectum, iniquo tulisse animo, C. Caesaris in altero consulatu petendo senatum populumque R. rationem habere? Adeo familiare est hominibus omnia sibi ignoscere, nihil aliis remittere, et invidiam rerum non ad causam, sed ad voluntatem personasque dirigere. Hoc consulatu Pompejus tribunitiam potestatem restituit, cujus Sulla imaginem sine re reliquerat. Dum Sertorianum bellum in Hispania geritur, LXIV fugitivi, e ludo gladiatorio Capua profugientes, duce Spartaco, raptis ex ea urbe gladiis, primo Vesuvium montem petiere; mox crescente in dies multitudine, gravibus variisque casibus affecere Italiam. Quorum numerus in tantum adolevit, ut, qua ultima dimicavere acie, nonaginta millia hominum se Romano exercitui opposuerint. Hujus prostrati gloria penes M. Crassum fuit, mox Reip. somno principem.

31 Converterat Cn. Pompeii persona totum in se terrarum orbem, et per omnia maior aevi habebatur. Qui cum Cos. perquam laudabiliter jurasset, *se in nullam provinciam ex eo magistratu iturum*, idque servasset, post biennium A. Gabinius tribunus legem tulit, ut, cum belli more, non latrociniorum, orbem classibus jam, non furtivis expeditionibus, piratae terrerent, quasdamque etiam Italiae urbes diripuissent, Cn. Pompejus ad eos opprimendos mitteretur, essetque ei imperium aequum in omnibus provinciis cum proconsulibus usque ad quinquagesimum milliarium a mari. Quo S. C. paene totius terrarum orbis imperium uni viro deferebatur; [sed] tamen idem hoc ante biennium in M.

30. *sine re* ed. Basil. etc. Mss. depravate: *in jure.* — *cladibus* pro *casibus* Duker. ad Flor. 2, 18, 2. et alii. — *nonaginta.* ita Vossius. v. R, Kr. — *Hujus*, Spartaci. — *prostrati.* hoc scriptum per compendium mutatum est in *patrati,* quod oggerunt praepositionis libri. — *somno,* per somnium, non re. liber: *omni.*

31. *major aevi.* codd.: *majore vi.* emendavit B. W. Luxdorph. apud T. Badenium in Novis Annall. Philologiae etc. a. 1832, supplem. 1., parte 2., cum Acidalio placuisset scribi *major aevo.* bene Pompejus audit *maior aevi,* i. e. vir magnus sive maximus seculi sui. — *[sed] tamen.* vereor ut genuinum sit *sed,* quia statim sequitur *Sed interdum.* — *ante biennium.* fortasse Vell. scri-

Antonii praetura decretum erat. Sed interdum persona, ut exemplo nocet, ita invidiam auget aut levat. In Antonio *id* homines aequo animo passi erant: raro enim invidetur eorum honoribus, quorum vis non timetur; contra in iis homines extraordinaria reformidant, qui ea suo arbitrio aut deposituri aut retenturi videntur, et modum in voluntate habent. Dissuadebant optimates; sed consilia impetu victa sunt.

Digna est memoria Q. Catuli cum auctoritas, tum 32
verecundia. Qui cum dissuadens legem in concione dixisset, *esse quidem praeclarum virum Cn. Pompejum, sed nimium jam liberae rei publicae, neque omnia in uno reponenda,* adiecissetque, *si quid huic acciderit, quem in ejus locum substituetis?* succlamavit universa concio, *Te, Q. Catule!* Tum ille, victus consensu omnium et tam honorifico civitatis testimonio, e concione discessit. Hic hominis verecundiam, populi justitiam, mirari libet: illius, quod non ultra contendit; plebis, quod dissuadentem et adversarium voluntatis suae vero testimonio fraudare noluit. Per idem tempus Cotta judicandi munus, quod C. Gracchus ereptum senatui ad equites, Sulla ab illis ad senatum transtulerat, aequaliter in utrumque ordinem partitus est; Otho Roscius lege sua equitibus in theatro loca restituit. At Cn. Pompejus, multis et praeclaris viris in id bellum assumptis, descriptoque in omnes recessus maris praesidio navium, brevi inexsuperabili malo terrarum orbem liberavit, praedonesque, permultis in locis victos, circa Ciliciam classe aggressus fudit ac fugavit, et quo maturius bellum tam

---

psit: *ante in bienn.* certe non ante biennium, sed ante 7 annos, id factum esse, ostendit Krause. Io. Boherius: *in M. Antonio praetore.* quo et Krauseo auctoribus Kr. hoc edi jussit; *ante septennium in M. Antonio praetore,* quamvis ipse fassus, vocem *septennium* ab usu classicorum scriptorum abhorrere. — *id* haustum ab *-io.*

32. *substituetis.* ita Vascosan. et alii. libri vett.: *substituitis,* quod sunt qui tueantur, tanquam sensu futuri dictum. — *illius.* codd.: *hujus,* quod enatum fuerit ex *hillius,* male addita, ut saepe, h littera. — *permultis locis.* libri inusitate: *permulta multis locis;* sed *multa* est σφάλμα librarii, quod adscripto *multis* emendavit. —

tate diffusum conficeret, reliquias eorum contractas[, in urbibus, remotoque a mari loco,] in certa sede constituit. Sunt qui hoc carpant; sed cum in auctore satis rationis est, tum ratio quemlibet magnum auctorem faceret: data enim facultate sine rapto vivendi rapinis arcuit.

33 Cum esset in fine bellum Mithridaticum, et L. Lucullus (qui ante septem annos, ex Cos. sortitus Asiam, Mithridati oppositus erat, magnasque ac memorabiles res ibi gesserat: Mithridatem saepe multis locis fuderat; egregia Cyzicum liberarat victoria; Tigranem, regum maximum, in Armenia vicerat; ultimamque bello manum paene magis noluerat imponere quam non potuerat, quia, alioqui per omnia laudabilis et bello paene invictus, pecuniae impellebatur cupidine) idem bellum adhuc administraret: Manilius, trib. pleb., semper venalis et alienae minister potentiae, legem tulit, *ut bellum Mithridaticum per Cn. Pompejum administraretur.* Accepta ea magnis certatum inter imperatores jurgiis, cum Pompejus Lucullo *infamiam pecuniae*, Lucullus Pompejo *interminatam cupiditatem* objiceret *imperii*, neuterque [ab eo, qui arguebatur,] mentitus argui posset. Nam neque Pompejus, ut primum ad rem publicam aggressus est, quenquam animo parem tulit, et in quibus rebus primus esse debebat, solus esse cupiebat; (in appetendis honoribus immodicus, in gerendis verecundissimus, ut qui eos ut libentissime iniret, ita finiret aequo animo, et, quod cupiisset, arbitrio suo sumeret, alieno deponeret; neque eo viro quisquam aut alia omnia minus,

---

permultis in locis. codd.: *multis a (i, a) locis.* — *[in urbibus — loco]* glossema. — *cum in auctore.* libri: *quanquam in a.* sed *quanquam* falsum arguit *tum* sequens, cui quod respondet *cum* forte in *quum*, deinde in *quam* et *quamquam*, mutatum fuerit. minus bene editor Basil., quem alii secuti sunt: *tamen ratio* etc. *magnum faceret*, illustraret, celebrem redditura esset.

33. *Mithridaticum.* codd.: *piraticum.* emendavit Laur. Santenius. Piraticum bellum jam finitum erat, cum Manilius legem suam tulit; fini imminebat Mithridaticum. — *quia, alioqui.* mendose libri: *qui al.* — *impellebatur.* cod.: *expellebatur*, sicut *efferri* pro *inferri* legitur apud Plautum Merc. 414. R: *exercebatur*,

aut gloriam magis concupiit;) et Lucullus, summus alioqui vir, profusae hujus in aedificiis convictibusque et apparatibus luxuriae primus auctor fuit; quem ob injectas moles [mari,] et receptum suffossis montibus in terras mare haud inficete Magnus Pompejus *Xerxen togatum* vocare assueverat.

Per id tempus a Q. Metello Creta insula in populi R. 34
potestatem redacta est; quae ducibus Panare et Lasthene, XXIV millibus juvenum coactis, velocitate pernicibus, armorum laborumque patientissimis, sagittarum usu celeberrimis, per triennium Romanos exercitus fatigaverat. Ne ab hujus quidem usura gloriae temperavit animum Cn. Pompejus, quin victoriae partem conaretur vindicare. Sed et Luculli et Metelli triumphum cum ipsorum singularis virtus, tum etiam invidia Pompeji, apud optimum quemque fecit favorabilem. Per haec tempora M. Cicero, qui omnia incrementa sua sibi debuit, vir novitatis nobilissimae, et ut vita clarus, ita ingenio maximus; qui effecit, ne, quorum arma viceramus, eorum ingenio vinceremur; consul, Sergii Catilinae Lentulique et Cethegi et aliorum utriusque ordinis virorum conjurationem singulari virtute, constantia, vigilia, curaque repulit. Catilina metu consularis imperii urbe pulsus est; Lentulus, consularis et praetor iterum, Cethegusque et alii clari nominis viri, auctore senatu, jussu consulis, in carcere necati sunt.

Ille senatus dies, quo haec acta sunt, virtutem M. Ca- 35
tonis, jam multis in rebus conspicuam atque praenitentem

Kr.: *pellebatur.* — *magnis.* libri: *magnisque*, minus expedita constructione. — *[ab eo, qui arg.]* glossema hoc esse, intellexerunt Gruterus et R. — *neque* — *concupiit.* haec alieno loco habentur in codd., post *cupiebat.* — *[mari]* hoc per se intelligitur ex sequentibus, nec dubie ab explicatore profectum est.

34. *curaque repulit.* codd.: *c. eripuit;* ed. Basil. *c. aperuit;* quorum illud mendosum est, hoc parum. *repulit, e* littera pertinente a praegressa voce, vel casu abierit in *eripuit,* vel ita scribendum esse aliquis emendator existimaverit.

35. *atque praenitentem alt., ill.* codd.: *atque pr., altissimo luminavit.* huic simillima omnium scriptura nostra; et *illum.* qui-

altissimis, illuminavit. Hic genitus proavo M. Catone, principe illo familiae Porciae, non vir tantum sublimis, sed per omnia ingenio diis quam hominibus propior; qui nunquam recte fecit, ut facere videretur, sed quia aliter facere non poterat; cuique id solum visum est rationem habere, quod haberet justitiam. [omnibus humanis vitiis immunis, semper fortunam in sua potestate habuit.] Hic trib. pleb. designatus, adhuc admodum adolescens, cum alii suaderent, *ut per municipia Lentulus conjuratique custodirentur*, paene inter ultimos interrogatus sententiam, tanta vi animi atque ingenii invectus est in conjurationem, [et ardore oris orationem omnium lenitatem suadentium societate consilii suspectam fecit], sic impendentia ex ruinis incendiisque urbis et commutatione status publici pericula exposuit; ita consulis virtutem amplificavit: ut universus senatus in ejus sententiam transiret, animadvertendumque in eos, quos praediximus, censeret, majorque pars ordinis ejus Ciceronem prosequerentur domum. At Catilina non segnius notus obiit quam sceleris conandi consilia inierat: quippe fortissime dimicans, quem spiritum supplicio debuerat, sub clipeo reddidit.

36 Consulatui Ciceronis non mediocre adjecit decus natus eo anno divus Augustus, abhinc annos LXXXXII, omnibus omnium gentium viris magnitudine sua inducturus

---

dem ponendum esse, omnes viderunt. *invidiam altissimis adhaerentem* dixit 1, 9. — *non vir — propior.* depravate codd.: *non virtuti simillimus, et per o. ing. diis quam hom. pr.;* quae magis etiam corruperunt scribendo *Virtuti* non ita ineptiat Vellejus, ut altero membro orationis virtutem Catonis praedicet, altero ingenium, sed per hyperbolen paene deum ingenio fuisse illum dicit. quare non dubitavi ponere *vir tantum*, ut qui scirem, sexcenties a et u litteras permutatas esse a librariis, nec raro eos lineolam superscriptam vocibus, qua littera omissa significari solet, neglexisse, ita ut facile *tātū* abierit in *tatu*, *tutu*, *tuti*, quod quidem, postquam verbum *vir* se agglutinavit, unice convenire sententiae visum fuerit minus perspicacibus. praeterea dedi *sublimis*, quod scriptum *suulimis* magis magisque corruperint. *sed* Kreyssigio debetur. — *[omnibus — habuit.]* pannus ταυτολόγος et male cohaerens cum superioribus, quem cave du-

caliginem. Jam paene supervacaneum videri potest, eminentium ingeniorum notare tempora. Quis enim ignorat diremptos gradibus aetatis floruisse hoc tempore Ciceronem, Hortensium; saneque Crassum, Cottam, Sulpicium; moxque Brutum, Calidium, Coelium, Calvum, et proximum Ciceroni Caesarem; eorumque velut alumnos Corvinum ac Pollionem Asinium, aemulumque Thucydidis Sallustium; auctoresque carminum Varronem et Lucretium, neque ullo in suscepto operis sui tramite minorem Catullum. Paene stulta est inhaerentium oculis ingeniorum enumeratio; inter quae proximi nostro aevo eminent princeps carminum Virgilius, Rabiriusque, et consecutus Sallustium Livius, Tibullusque et Naso, perfectissimi in forma operis sui. Nam vivorum ut magna aemulatio, ita censura difficilis est.

Dum haec in urbe Italiaque geruntur, Cn. Pompejus 37
memorabile adversus Mithridatem, qui post Luculli profectionem magnas novi exercitus vires reparaverat, bellum gessit. At rex, fusus fugatusque et omnibus exutus copiis, Armeniam Tigranemque socer petit, regem ejus temporis nisi qua Luculli armis erat infractus, potentissimum. Simul itaque duos persecutus Pompejus intravit Armeniam. Prior filius Tigranis, sed discors patri, pervenit ad Pompejum; mox ipse supplex et praesens se regnumque ditioni ejus

---

bites ab aliena manu assutum esse. — *[et ardore — fecit.]* haec eodem nomine reprehendenda sunt, nec placent *κακόφωνα* ista ard*ore* *oris* *or*ationem. — *notus obiit.* ordo: *At Cat. notus non segnius obiit* etc. *notus*, quo sensu judex dicitur *rem noscere.* codd.: *nota* (notꝰ) *obiit*, *a* et *us* permixtis, quemadmodum *privatus* pro *privata* legitur 42. et contra *ulla* pro *ullus* 47. Or: *non s. suo voto obiit.* Kr.: *non s. voto obiit.* — *sub clipeo*, sub armis. libri, commutatis inter se litteris syllabarum initialibus, quod haud raro accidit: *supplicio reddidit.* cf. 52.

36. *in suscepto op. s. tramite.* codd.: *in suscepti — carmine. suscepto tramite*, ut itinere, cursu. — *proximi* scribendum esse vidit Or. pro *maximi.* — *aemulatio.* male codd.: *admiratio*, cum contra sit, magisque vulgus admirari soleat mortuos quam vivos: qua de re multorum extant decantatae sententiae. sed aemuli aemulos laudari nolunt: hinc utrorumque censura difficilis est.

37. *socer.* perperam libri: *socerum*, qui gener fuit Mithri-

permisit, praefatus, *neminem alium, neque Romanum neque ullius gentis virum, futurum fuisse, cujus se pietati commissurus foret, quam Cn. Pompejum: proinde omnem sibi, vel adversam, vel secundam, cujus auctor ille esset, fortunam tolerabilem futuram. Non esse turpe ab eo vinci, quem vincere esset nefas, neque ei inhoneste aliquem submitti, quem fortuna super omnes extulisset,* Servatus regi honos imperii, sed multato ingenti pecunia; quae omnis, sicuti Pompejo moris erat, redacta ad quaestorem ac publicis descripta litteris. Syria aliaeque, quas occupaverat, provinciae ereptae ei, aliae restitutae populo R., aliae in ejus potestatem redactae, ut Syria, quae tum primum facta est stipendiaria. Finis imperii regii terminatus Armenia.

NOTITIA GENTIUM AC NATIONUM IN FORMULAM PROVINCIAE REDACTARUM INTERPOSITA.

38. Haud absurdum videtur propositi operis regulae, paucis percurrere, quae cujusque ductu gens ac natio, redacta in formulam provinciae, stipendia pacta sit: facilius ut, quae partibus notavimus, simul universa conspici possint. Primus in *Siciliam* trajecit exercitum consul Claudius, et provinciam eam, post annos ferme LII, captis Syracusis, fecit Marcellus Claudius; primus in *Africam* Regulus, nono ferme anno primi Punici belli; sed post CVII annos P. Scipio Aemilianus, eruta Carthagine, abhinc annos CLXXVII,

---

datis. Kr., nescio qua fide: *socium.* — *se pietati.* ed. 1.: *se societati, so*- nato, ut opinor, ex *se,* quod antecedit. Aldus, nepos et vulgo editores minus probabiliter: *se potestati.* — *redacta ad quaestorem.* ita R et alii. librarius ad sequentia aberrans, insolenter: *in quaestoris potestatem.* mox item R: *ereptae ei aliae* pro *er. et al.* — *tum primum.* haec verba in codd. etiam post *aliae* leguntur per festinationem atque superstitionem librarii.

38. *facilius* — *notavimus.* codd., verborum ordine turbato per socordiam librarii: *notavimus facilius ut quae part.* — *certum* — *jugum.* vulgo: *cert. rec. imp. jugum,* qui est versus alcaïcus, non admittendus, ne poëtae similis sit historicus. cf. 41. — *[certae pacis arg.]* facile R hic agnovit manum explicatoris. — *Hispaniam.* libri: *Hispanias,* cum sequantur adjectiva singulari

Africam in formulam redegit provinciae. *Sardinia* inter primum et secundum bellum Punicum, ductu T. Manlii Cos., certum imperii recepit jugum. (Immane bellicae civitatis argumentum, quod semel sub regibus, iterum hoc T. Manlio consule, tertium Augusto principe, [certae pacis argumentum] Janus geminus clausus dedit.) In *Hispaniam* primi omnium duxere exercitus Cn. et P. Scipiones, initio secundi belli Punici, abhinc annos CCL; inde, varie possessa, et saepe amissa, partibus, universa ductu Augusti facta stipendiaria est. *Macedoniam* Paulus, Mummius *Achajam*, Fulvius Nobilior subegit *Aetoliam*; *Asiam* L. Scipio, Africani frater, eripuit Antiocho; sed beneficio senatus populique R. mox ab Attalis possessam regibus M. Perperna, capto Aristonico, fecit tributariam. *Cypros* devicta nullius assignanda gloriae est: quippe senatus consulto, ministerio Catonis, regis morte, quam ille conscientia acciverat, facta provincia est. *Creta* Metelli ductu longissimae libertatis fine multata est. *Syria Pontusque* Cn. Pompeji virtutis monumenta sunt.

Gallias, primum a Domitio et Fabio, nepote Pauli, qui 39 *Allobrogicus* vocatus est, intratas cum exercitu, magna mox clade nostra, saepe et affectavimus et omisimus. Sed fulgentissimum C. Caesaris opus in his conspicitur: quippe ejus ductu auspiciisque infractae per fidem, quod totus terrarum orbis, ignarum conferunt stipendium. Ab eodem tacta *Numidia*. *Ciliciam* perdomuit Isauricus, et post bel-

---

numero *possessa, amissa, stipendiaria.* — *Cypros* — *est.* Mss.: *Cyprò d. nullis a. gloria est.* ed. Basil., R: *Cypri devictae nulli a. gloria est.*

39. *a Domitio et Fabio.* Mss.: *Domitio Fabio.* praepositionem primus inseruit Aldi nepos, copulam editor Basil., quam quidem hinc abesse nolim, etsi Vellejo haud displicent asyndeta. — *per fidem.* corrupte libri: *pene idem,* permixtis n et r, itemque e et f, litteris, sicut passim. 107: *praesentium potius arma metuit quam sequitur fidem* etc. — *ignarum,* ignotum adhuc Galliis, quo *fulgentius* fuit Caesaris opus illud. codd.: *ignavum.* audacter Aldi nepos: *in aerarium,* quod miror cuiquam arrisisse. — *tacta.* liber: *facta.* — *Isauricus* — *Gallograeciam.* libri: — *Numidicus Ciliciam perdomuit, uisa uicisset post b. Antiochinum. Vulso* etc.

lum Antiochinum Vulso Manlius *Gallograeciam*. *Bithynia*, ut praediximus, testamento Nicomedis relicta hereditaria. Divus Augustus praeter *Hispaniam* aliasque gentes, quarum titulis forum ejus praenitet, facta *Aegypto* stipendiaria, quantum pater ejus Gallia, in aerarium reditus contulit. At Ti. Caesar, quam certam Hispanis parendi confessionem extorserat parens, *Illyriis Dalmatisque* extorsit; *Rhaetiam* autem et *Vindelicos* ac *Noricos*, *Pannoniamque* et *Scordiscos*, novas imperio nostro subjunxit provincias. Ut has armis, ita auctoritate *Cappadociam* populo R. fecit stipendiariam. Sed revertamur ad ordinem.

40 Secuta deinde Cn. Pompeji militia, gloriae laborisne majoris, incertum est. Penetratae cum victoria Media, Albania, Hiberia; deinde flexum agmen ad eas nationes, quae dextra atque intima Ponti incolunt, Colchos, Heniochosque et Achaeos; et oppressus auspiciis Pompeji, insidiis filii Pharnacis, Mithridates, ultimus [omnium] juris sui regum praeter Parthicos. Tum victor omnium, quas adierat, gentium Pompejus, suoque et civium voto major, et per omnia fortunam hominis egressus, revertit in Italiam. Cujus reditum favorabilem opinio fecerat: quippe plerique non sine exercitu venturum in urbem affirmabant, et libertati publicae statuturum arbitrio suo modum. Quo magis hoc homines timuerant, eo gratior civilis tanti imperatoris reditus fuit. Omni quippe Brundisii dimisso exer-

---

Car. Sigonius Fast. ad a. 707.: — *Numidia. Ciliciam perd. Isauricus, et post b. Ant. Cn. Manlius Vulso Gall.* — *facta Aeg. stip.* libri: *pene idem facta A. s.*, h. e. *per fidem*, ut in superioribus, ubi haec verba sublecta sunt. — *Illyriis.* libri: *parem Ill.* sed *parem*, ortum ex antecedente verbo *parens*, recte omiserunt viri docti.

40. *[omnium]* petitum ex iis, quae subsequuntur: cave enim id Vellejanae imputes elegantiae. — *q. s. illi affatim esse moris fuit.* haec continue scripta hunc in modum *illiaffatiesse*, alteris f et s neglectis et s in r mutato, errore frequentissimo, abierunt in *illiafatiere*, *illafatere*, *illafatare*, quod ostendunt codd., male illud tentatum a doctis. de comitibus principum Romae virorum v. 43, 72, Suet. Caes. 4. et Ernestii ad eum excursus 15. — *et*

citu, nihil praeter nomen imperatoris retinens, cum privato comitatu, quem semper illi affatim esse moris fuit, in urbem rediit, et magnificentissimum de tot regibus per biduum egit triumphum, longeque majorem omni ante se illata pecuniam in aerarium [praeterquam a Paulo] ex manubiis intulit. Absente Cn. Pompejo T. Ampius et T. Labienus, tribuni pleb., legem tulerunt, ut ludis circensibus corona laurea et omni cultu triumphantium uteretur, scenicis autem praetexta coronaque laurea. Id ille non plus quam semel (et hoc sane nimium fuit) usurpare sustinuit. Hujus viri fastigium tantis auctibus fortuna extulit, ut primum ex Africa, iterum ex Europa, tertio ex Asia triumpharet, et, quot partes terrarum orbis sunt, totidem faceret monumenta victoriae suae. Nunquam eminentia invidia carent. Itaque et Lucullus, memor tandem acceptae injuriae, et Metellus Creticus, non injuste querens (quippe ornamentum triumphi ejus, captivos duces, Pompejus subduxerat), et cum iis pars optimatium refragabatur, ne aut promissa civitatibus a Pompejo, aut bene meritis praemia, ad arbitrium ejus persolverentur.

Secutus deinde est consulatus C. Caesaris, qui scribenti manum injicit, et quamlibet festinantem in se morari cogit. Hic nobilissima Juliorum genitus familia et, quod inter homines antiquissimos constabat, ab Anchise ac Venere deducens genus, forma omnium civium excellentis- 41

---

magnif. libri: *magnificentissimumque*, quod facile admitterem, nisi sequeretur *longeque;* nunc *et* haustum puto ab *-it* vicino, eoque facto τὸν τυχόντα adjecisse istam copulam. — *pecuniam.* ita Kr. vulgo: *pecunia.* — *[praeterquam a Paulo]* Aliena et incondita, quae sciolus sublegit 1, 9.; id quod Vossius, R aliique animadverterunt. — *ut ludis.* libri vett.: *ut si ludis;* sed *si* ortum videtur ex *lu-* simili: igitur editorem Basil., qui id induxit, secutus sum potius quam F. Ursinum, scribentem *ut is ludis*, quamvis illi obtemperare videam viros doctissimos — *tandem* Kr. pro *tamen*, quae vocabula confundi solent. v. 119. extremum.

41. *homines* Kr. annotatione pro *omnes*, quae itidem permisceri solent. — *antiquissimos.* veritus est addere: *non item recentes, minus credulos;* verum id cogitandum lectoribus reli-

simus, vigore animi acerrimus, munificentia effusissimus, animo super humanam et naturam et fidem evectus, magnitudine cogitatorum, celeritate bellandi, patientia periculorum, magno illi Alexandro, sed sobrio neque iracundo, simillimus, qui denique semper et cibo et somno in vitam, non in voluptatem, uteretur, cum fuisset C. Mario sanguine conjunctissimus, atque idem Cinnae gener (cujus filiam ut repudiaret, nullo metu compelli potuit, cum M. Piso consularis Anniam, quae Cinnae uxor fuerat, in Sullae dimisisset gratiam), habuissetque fere duodeviginti annos eo tempore, quo Sulla rerum potitus est: magis ministris Sullae adjutoribusque partium quam ipso conquirentibus eum ad necem, mutata veste, dissimilemque fortunae suae indutus habitum, noctu elapsus urbe est. Idem postea, admodum juvenis, cum a piratis captus esset, ita se per omne spatium, quo [ab his] retentus est, apud eos gessit, ut pariter his terrori venerationique esset, neque unquam aut nocte, aut die, (cur enim, quod vel maximum est, si narrari verbis speciosis non potest, omittatur?) aut excalcearetur, aut discingeretur; in hoc scilicet, ne, si quando aliquid ex solito variaret, suspectus iis, qui oculis tantummodo eum custodiebant, foret.

42 Longum est narrare, quas et quot res ausus sit, et quanto opere conata ejus, qui obtinebat Asiam, magistratus populi Rom. metu suo destituerit; illud referatur documentum tanti mox evasuri viri. Quae nox eam diem secuta est, qua publica civitatum pecunia redemptus est, (ita tamen, ut cogeret ante obsides a piratis civitatibus

---

quit. — *magnitudine cogitatorum.* librarii: *magn. cogitationum,* invecto versu phalaecio, qui non magis decet oratorem quam alcaïci c. 38. et 112. — *noctu — est.* codd. ineleganter et molestiore homoeoteleuto: *nocte urbe el. est.* — *[ab his]* glossema.

42. *quas et quot res.* depravate et inepte codd.: *quid et quoties.* cf. c. 46. initio. Terentius Heaut. 5, 1, 43.: *quot res dedere, ubi possem persentiscere!* — *destituerit* Caesar; non Junius, qui error est Ruhnkenii. — *privata* pro *p—tus* Oudendorp. ad Suet. Caes. 4. cf. de hoc mendo caput 35. hujus libri. — *ipso.* perperam libri: *ipsi.* — *[classis]* inutile additamentum explicatoris. — *[in Bithyniam] [cum obtinebat]* glossemata, eaque falsa; nihil

dari) contracta classe et privata et tumultuaria, invectus in eum locum, in quo ipso praedones erant, partem [classis] fugavit, partem mersit, aliquot naves multosque mortales cepit, laetusque nocturnae expeditionis triumpho ad suos reversus est; mandatisque custodiae, quos ceperat, [in Bithyniam] perrexit ad proconsulem Junium, [cum idem enim Asiam eam quam obtinebat] petens, ut auctor fieret sumendi de captivis supplicii. Quod cum ille se facturum negasset, venditurumque captivos dixisset (quippe sequebatur invidia inertiam), incredibili celeritate revectus ad mare, priusquam de ea re ulli proconsulis redderentur epistolae, omnes, quos ceperat, suffixit cruci.

Idem mox ad sacerdotium ineundum (quippe absens 43
pontifex factus erat in Cottae consularis locum, cum, paene puer a Mario Cinnaque flamen Dialis creatus, victoria Sullae, qui omnia ab iis acta fecerat irrita, amisisset id sacerdotium) festinans in Italiam, ne conspiceretur a praedonibus, omnia adhuc obtinentibus maria et merito jam infestis sibi, quatuor scalmorum navem una cum duobus amicis decemque servis ingressus, effusissimum Hadriatici maris trajecit sinum. Quo quidem in cursu conspectis, ut putabat, piratarum navibus, cum exuisset vestem, alligassetque pugionem ad femur, alterutri se fortunae parans, mox intellexit frustratum esse visum suum, arborumque ex longinquo ordinem antennarum praebuisse imaginem. Reliqua ejus acta in urbe, nobilissimaque Dolabellae accusatio, et major civitatis in ea favor quam (?) reis prae-

---

enim tum rei fuit Romanis in Bithynia, quam multo post M. Aurelius Cotta in formam provinciae redegit. ceterum hoc haud dubie dederat interpolator: *tum enim, itidem ut Asiam, eam quasi obtinebat.*

43. *locum, cum.* primus Lipsius *cum,* absorptum posteriore syllaba verbi *locum,* revocavit. — *omnia adhuc obtinentibus maria.* libri: *o. tunc o. m.,* quasi tam demum tam potentibus factis piratis, et *jam* sequente in proximis. error proclivis. — *Hadriatici.* vulgo: *Adr.* v. Fea ad Horat. 1, 3, 15. — *cum exuisset vestem.* ad mergendum se mari, si effugere non posset. — *et major — solet.* vereor ut haec sana sint; nec proficit Heinsii emendatio

stari solet; contentionesque civiles cum Q. Catulo atque aliis eminentissimis viris celeberrimae; et ante praeturam victus maximi pontificatus petitione Q. Catulus, omnium confessione senatus princeps; et restituta in aedilitate, adversante quidem nobilitate, monumenta C. Marii, simulque revocati ad jus dignitatis proscriptorum liberi; et praetura quaesturaque mirabili virtute atque industria obita in Hispania, cum esset quaestor sub Vetere Antistio, avo hujus Veteris, consularis atque pontificis, duorum consularium et sacerdotum patris, viri in tantum boni, in quantum humana simplicitas intelligi potest; quo notiora sunt, minus egent stilo.

44 Hoc igitur consule inter eum et Cn. Pompejum et M. Crassum inita potentiae societas, quae urbi orbique terrarum, nec minus, diverso quanquam tempore, ipsis exitiabilis fuit. Hoc consilium sequendi Pompejus causam habuerat, ut tandem acta in transmarinis provinciis, quibus, ut praediximus, multi obtrectabant, per Caesarem confirmarentur consulem; Caesar autem, quod animadvertebat, se cedendo Pompeji gloriae aucturum suam, et invidia communis potentiae in illum relegata confirmaturum vires suas; Crassus, ut quem principatum solus assequi non poterat, auctoritate Pompeji, viribus teneret Caesaris. Affinitas etiam inter Caesarem Pompejumque contracta nuptiis: quippe filiam C. Caesaris Cn. Magnus duxit uxorem. In hoc consulatu Caesar legem tulit, *ut ager Campanus plebi divideretur,* suasore legis Pompejo. Ita circiter XX millia civium eo deducta, et jus ab his (?) restitutum post annos circiter CLII, quam bello Punico ab

---

in eo, Dolabella: nam quid, quaeso, civitatis in illum favor ad Caesarem rerumque ab eo gestarum gloriam? Imo magis quam antea Romani favebant Caesari ob praeclaram istam accusationem. Ergo scribamus: *et major civ. in ea favor, qui reis pr. s.* quippe solent homines miserari accusatos, iisque favere; hic contra evenit, magisque probatus est accusator Caesar quam defensores C. Cotta et Hortensius.

44. *Hoc igitur consule.* Caesare, cujus de consulatu dicere coepit c. 41. — *et jus ab his restitutum.* corrupta verba *ab his*

Romanis Capua in formam praefecturae redacta erat. Bibulus, collega Caesaris, cum actiones ejus magis vellet impedire quam posset, majore parte anni domi se tenuit. Quo facto dum augere vult invidiam collegae, auxit potentiam. Tum Caesari decretae in quinquennium Galliae.

Per idem tempus P. Clodius, homo nobilis, disertus, 45
audax, qui neque dicendi neque faciendi ullum, nisi quem vellet, nosset modum, malorum propositorum executor acerrimus, infamis etiam sororis stupro et actus incesti reus ob initum inter religiosissima P. R. sacra adulterium, cum graves inimicitias cum M. Cicerone exerceret, (quid enim inter tam dissimiles amicum esse poterat?) et a patribus a plebem transisset, legem in tribunatu tulit: *Qui civem R. indemnatum interemisset, ei aqua et igni interdiceretur.* Quibus verbis etsi non nominabatur Cicero, tamen solus petebatur. Ita vir optime meritus de re publica conservatae patriae pretium calamitatem exilii tulit. Non caruerunt suspicione oppressi Ciceronis Caesar et Pompejus. Hoc sibi contraxisse videbatur Cicero, quod inter XX viros dividendo agro Campano esse noluisset. Idem intra biennium sera Cn. Pompeji cura, verum, ut coepit, intenta, votisque Italiae ac decretis senatus, virtute atque actione Annii Milonis, trib. pleb., dignitati patriaeque restitutus est. Neque post Numidici exilium ac reditum quisquam aut expulsus invidiosius, aut receptus est laetius. Cujus domus quam infeste a Clodio disjecta erat, tam speciose a senatu restituta est. Idem P. Clodius [in senatu] sub honorificentissimo *ministerii* titulo

---

alii aliter emendare studuerunt. Puteanus suasit *civitatis;* Lipsius et Sigonius *his*, deleta praepositione; quorum illud durissimum est, hoc falsum, siquidem restituendum non fuit civibus illis Rom. jus suum, quod non amiserant; sed Campanis tum restitutum est, cum diu intermissum esset, propter coloniam eo deductam. quare hoc ponendum esse arbitror: *et jus accolis restitutum. jus* intelligendum ἀπὸ κοινοῦ *civium*, civitatis. cf. 1, 14.

45. *coepit, intenta.* ed. 1.: *cupit interita,* quorum illud emendavit editor Basil., hoc Wopkens. Misc. Obs. 8. p. 51. — *exilium ac reditum.* perperam libri: *ex. aut red.* — *[in senatu]* verba

M. Catonem a re publica relegavit. Quippe legem tulit, *ut is quaestor cum jure praetorio, adjecto etiam quaestore, mitteretur in insulam Cyprum, ad spoliandum regno Ptolemaeum*, omnibus morum vitiis eam contumeliam meritum. Sed ille sub adventum Catonis vitae suae vim intulit; unde pecuniam longe sperata majorem Cato Romam retulit. Cujus integritatem haud laudari, nefas est; insolentia paene argui potest, quod, una cum Coss. ac senatu effusa civitate obviam, cum per Tiberim subiret navibus, non ante is egressus est, quam ad eum locum pervenit, ubi erat exponenda pecunia.

46 Cum deinde immanes res, vix multis voluminibus explicandas, C. Caesar in Gallia ageret; nec contentus plurimis ac felicissimis victoriis, innumerabilibusque caesis et captis hostium millibus, etiam in Britanniam trajecisset exercitum, alterum paene imperio nostro ac suo quaerens orbem: junctum par consulum, Cn. Pompejus et M. Crassus, alterum iniere consulatum; qui neque petitus honeste ab his, neque probabiliter gestus est. Caesari lege, quam Pompejus ad populum tulit, prorogatae in idem spatium temporis provinciae; Crasso, bellum Parthicum in animo molienti, Syria decreta. Qui vir, cetera sanctissimus immunisque voluptatibus, neque in pecunia neque in gloria concupiscenda aut modum norat, aut capiebat terminum. Hunc proficiscentem in Syriam diris cum ominibus tribuni pleb. frustra retinere conati. Quorum exsecrationes si in ipsum tantummodo valuissent, vile imperatoris damnum salvo exercitu fuisset rei publicae; sed transgressum Euphratem Crassum, petentemque Seleuciam, circumfusis immanibus copiis equitum, rex Orodes una cum parte majore Romani exercitus interemit. Reliquias legionum C. Cassius, atrocissimi mox auctor facinoris, tum quae-

---

temere repetita e vicinis. v. Cujac. Obs. 7, 9. — *haud laudari. haud*, quo carent libri, adjiciendum esse, Aldus nepos aliique intellexerunt. cui voci offecit procul dubio simile sequentis initium.

46. *junctum par.* ita Kr. libri: *victus pars. par* scribendum esse, plures animadverterunt. — *vile* Lips., Heins. R., alii, quemadmodum Tacitus *vile damnum* dixit Ann. 2, 85. libri:

stor, conservavit; Syriamque adeo in P. R. potestate retinuit, ut transgressos in eam Parthos, felici rerum eventu, fugaret ac funderet.

Per haec insequentiaque, et quae praediximus tem- 47
pora, amplius CCCC millia hostium a C. Caesare caesa sunt, plura capta. Pugnatum saepe directa acie, saepe agminibus, saepe eruptionibus; bis penetrata Britannia; novem denique aestatibus vix ullus non justissime triumphus emeritus; circa Alesiam vero tantae res gestae, quantas audere vix hominis, perficere paene nullius nisi dei fuerit. Septimo ferme anno Caesar morabatur in Galliis, cum medium jam ex invidia potentiae male cohaerentis inter Cn. Pompejum et C. Caesarem concordiae pignus, Julia uxor Magni, decessit; atque, omnia inter destinatos tanto discrimini duces dirimente fortuna, filius quoque parvus Pompeji, Julia natus, intra breve spatium obiit. Tum in gladios caedesque civium furente ambitu, cujus neque finis reperiebatur, nec modus, tertius consulatus soli Cn. Pompejo, etiam adversantium antea dignitati ejus judicio, delatus est. Cujus ille honoris gloria, velut reconciliatis sibi optimatibus, maxime a C. Caesare alienatus est. Sed ejus consulatus omnem vim in coërcitionem ambitus exercuit. Quo tempore P. Clodius a Milone, candidato consulatus, exemplo inutili, etsi facto salutari rei publicae, circa Bovillas, contracta ex occursu rixa, jugulatus est. Milonem reum non magis invidia facti quam Pompeji damnavit voluntas; quem quidem M. Cato palam lata absolvit sententia. Qui si maturius tulisset, non defuissent, qui sequerentur exemplum, probarentque eum civem occisum, quo nemo perniciosior rei publicae, neque bonis inimicior vixerat.

---

utile. — *sed transgressum.* immittendum fuit *sed,* quod cum *set* scriptum esset antique, hauserunt litterae conterminae.

47. *agminibus* Kr. codd. soloece: *in agm.* — *ullus* pro *ulla* R; nos, homoeoteleuton fugientes, dedimus *justissime* pro *justissimus.* — *ex — cohaerentis.* Lipsii felix emendatio. codd.: *ex inv. pontiae camillae coh.* — *inutili, etsi.* Ms.: *inutiliter.* vulgo edd.: *inutili, facto,* prorsus neglecta *-ter* syllaba.

48 Intra breve deinde spatium belli civilis exarserunt initia, cum justissimus quisque et a Caesare et a Pompejo vellet dimitti exercitus. Quippe Pompejus in secundo consulatu Hispanias sibi decerni voluerat, easque per triennium, absens ipse ac praesidens urbi, per Afranium et Petrejum, consularem ac praetorium, legatos suos, administrabat; et iis, qui a Caesare dimittendos exercitus contendebant, assentabatur; iis, qui ab ipso quoque, adversabatur. Qui si ante biennium, quam ad arma itum est, perfectis muneribus theatri et aliorum operum, quae ei circumdedit, gravissima tentatus valetudine decessisset in Campania, quo quidem tempore universa Italia vota pro salute ejus, primi omnium civium, suscepit, defuisset fortunae destruendi ejus locus, et quam apud superos habuerat magnitudinem, illibatam detulisset ad inferos. Bello autem civili et tot, quae deinde per continuos XX annos consecuta sunt, malis non alius majorem flagrantioremque quam C. Curio, trib. pleb., subjecit facem; vir nobilis, eloquens, audax, suae alienaeque et fortunae et pudicitiae prodigus, homo ingeniosissime nequam et fecundus malo publico; cujus animo [voluptatibus vel libidinibus] neque opes ullae neque cupiditates sufficere possent. Hic primo pro Pompeji partibus, id est, ut tunc habebatur, pro re publicâ, mox simulatione contra Pompejum et Caesarem, sed animo pro Caesare stetit. Id gratis an accepto centies HS fecerit, ut accepimus, in medio relinquemus. Ad ultimum saluberrimas coalescentis conditiones pacis, quas et Caesar justissimo animo postulabat, et Pompejus aequo recipiebat, discussit ac rupit, unice cavente Cicerone concordiae publicae. Harum praeteritarumque rerum ordo cum justis aliorum voluminibus promatur, tum, uti spero, nostris explicabitur.

---

48. *fecundus.* pessime libri vett.: *facundus,* qua menda R deceptus poni jussit *vir nobilis,* opulens, *audax.* — *[volupt. et lib.]* putidum glossema.

49. *in re publica.* male haec post vocem *invidia* leguntur in libris, praeoccupata scil. a librario festinante. — *(ante)* hac voce opus esse vidit R. Or. et Kr.: *et (ante) annos septuaginta octo.*

Nunc proposito operi sua forma reddatur, si prius 49 gratulatus ero Q. Catulo, duobus Lucullis, Metelloque et Hortensio: qui cum sine invidia floruissent, eminuissentque sine periculo, in re publica quieta, aut certe non praecipitata, fatali ante initium bellorum civilium morte functi sunt. Lentulo et Marcello Coss., post urbem conditam annis DCCIII, et (ante) LXXVIII, quam tu, M. Vinici, consulatum inires, bellum civile exarsit. Alterius ducis causa melior videbatur; alterius erat firmior. Hic omnia speciosa; illic valentia. Pompejum senatus auctoritas, Caesarem militum armavit fiducia. [Consules senatusque causae, non Pompejo, summam imperii detulerunt.] Nihil relictum a Caesare, quod servandae pacis causa tentari posset; nihil receptum a Pompejanis, cum alter consul justo esset ferocior, Lentulus vero salva re publica salvus esse non posset; M. autem Cato, *moriendum ante quam ullam conditionem civis accipiendam rei publicae*, contenderet; vir antiquus et gravis Pompeji partes laudaret magis, prudens sequeretur Caesaris, et illa gloriosiora, haec terribiliora duceret. Ut deinde, spretis omnibus, quae Caesar postulaverat, tantummodo contentus cum una legione titulum retinere provinciae, privatus in urbem veniret, et se in petitione consulatus suffragiis P. R. committeret, decrevere: ratus bellandum Caesar cum exercitu Rubiconem transiit; Cn. Pompejus consulesque et major pars senatus, relicta urbe, ac deinde Italia, transmisere Dyrrhachium.

At Caesar, Domitio duce, legionibusque, quae una 50 cum eo fuerant Corfinii, potitus, aliisque, qui voverant abire ad Pompejum, sine dilatione dimissis, persecutus Brundisum, ita ut appareret, malle integris rebus [et con-

---

cf. similem locum capite 66. — *[Consules — detulerunt.]* pannus male cohaerens; nec latine dici puto *causae summam imperii deferre.*

50. codd., mirè trajectis verbis: *Domitio leg. Corf., quae una c. eo fuerant, pot., duce aliisque* etc. — *voverant.* ed. 1.: *venerant.* editor Basil. et alii: *voluerant*, sicut *et quisquis* — *voluerat* in fine hujus capitis. — *[et conditionibus]* glossema, sicut

ditionibus] finire bellum quam opprimere fugientes, cum transgressos reperisset consules, in urbem revertit; redditaque ratione consiliorum suorum [in senatu et in concione,] ac miserrimae necessitudinis, cum alienis armis ad arma compulsus esset, Hispanias petere decrevit. Festinationem itineris ejus aliquamdiu morata Massilia est, fide melior quam consilio prudentior, intempestive principalium armorum arbitria captans, quibus hi se debent interponere, qui non parentem coërcere possunt. Exercitus deinde, qui sub Afranio consulari ac Petrejo praetorio fuerat, ipsius adventus vigore ac fulgore occupatus, se Caesari tradidit. Uterque legatorum, et quisquis cujusque ordinis sequi eos voluerat, remissi ad Pompejum.

51 Proximo anno, cum Dyrrhachium ac vicina ei urbi regio castris Pompeji teneretur, (qui, accitis ex omnibus transmarinis provinciis [legionibus,] equitum ac peditum auxiliis, regumque et tetrarcharum, simul dynastarum copiis, immanem exercitum confecerat, et mare praesidiis classium, ut rebatur, sepserat, quo minus Caesar legiones posset transmittere) sua et celeritate et fortuna C. Caesar usus nihil in mora habuit, quo minus eo, quo vellet, ipse exercitusque classibus perveniret, et primo paene castris Pompeji sua jungeret, mox etiam obsidione munimentisque eum complecteretur. Sed inopia obsidentibus quam obsessis erat gravior. Tum Balbus Cornelius, excedente humanam fidem temeritate, ingressus castra hostium, saepiusque cum Lentulo collocutus consule, dubitante, quanti

---

et verba illa *in senatu et in concione;* quae si quis tuetur, certe inserenda sunt post *redditaque;* verum ipse locus eorum alienus fraudem indicat.

51. *[legionibus]* interpretatio proximorum verborum, molestior eo, quod sequitur eadem sententia *legiones.* — *eo, quo vellet.* codd.: *et, cum v.* Acidalius: *et quo v.* — *Hispaniae alienatus,* qui se Hispania velut abdicavit, nil nisi Romanum spirans. libri: *Hispanie asienatus,* confusis l et s litteris, ut fit nonnunquam. correxit Crollius.

52. *parta.* vetus liber: *partem.* ed. Basil. et recentiores: *partium, Caesarianorum.* sed generatim apud omnes eo modo amici illi dignationem acquisiturum esse Pompejum existimabant;

se venderet, illis incrementis fecit viam, quibus non Hispaniae alienatus, sed Hispanus, in triumphum pontificatumque assurgeret, fieretque ex privato consul. Variatum deinde proeliis, sed uno longe magis Pompejanis prospero, quo graviter impulsi sunt Caesaris milites.

Tum Caesar cum exercitu fatalem victoriae suae 52
Thessaliam petiit. Pompejus, longe diversa aliis suadentibus, (quorum plerique hortabantur, *ut in Italiam transmitteret,* neque hercules quidquam partibus illis salubrius fuit; alii, *ut bellum traheret,* quod, dignatione parta, in dies ipsis magis prosperum fieret) usus impetu suo, hostem secutus est. Aciem Pharsalicam illam, cruentissimum Romano nomini diem, [tantumque utriusque exercitus profusum sanguinis,] et, collisione inter se duorum capitum, effossum alterum Romani imperii lumen, tot talesque Pompejanarum partium caesos viros, non recipit enarranda hic scripturae modus. Illud notandum est: ut primum C. Caesar inclinatam vidit Pompejanorum aciem, neque prius neque antiquius quidquam habuit quam ut in omnes partes *Parce* (ut militaris verbi consuetudine utar) dimitteret. Pro dii immortales, quod hujus voluntatis erga Brutum suae postea vir tam mitis pretium tulit! Nihil illa victoria mirabilius, magnificentius, clarius fuit, quando neminem nisi acie consumtum civem patria desideravit; sed munus misericordiae corrupit pertinacia, cum libentius vitam victoria daret quam victi acciperent.

---

nec temere, quoniam nec imbellis nec imperiti ducis est bellum trahere, dum occasionem nanciscitur. ita cap. 69. M. Brutus dignatione obruisse dicitur Vatinium, ducem pessimum. — *Aciem — cruent.* libri: *Ac. Phars. et illum cruent.* — *[tantumque — sanguinis]* adscripta explicandi gratia verbo *cruentissimum.* — *et collisione — alterum.* codd.: *et consilio inter se duo reip. capita effossumque.* minus probabiliter ed. Basil., quamvis adstipulantibus viris doctis: *et collisa,* ceteris immutatis. — *quam — dimitteret.* vulgo: *quam in omnes partes, ut militari et verbo et consuetudine utar, dim.* Vascosan. et alii: *quam ut in o. p.* vocabulum *Parce* excidisse, haustum ab antecedente simili *partes,* intellexit Schefferus. eleganti autem Vell. brevitate dixit *Parce* pro *clamantes Parce praecones.* — *victoria.* codd.: *victoriam*, ex quo fecerunt

53 Pompejus profugiens cum duobus Lentulis consularibus, Sextoque filio, et Favonio praetorio, quos comites ei fortuna aggregaverat, aliis, *ut Parthos,* aliis, *ut Africam peteret, in qua fidelissimum partium suarum haberet regem Jubam,* suadentibus, Aegyptum petere proposuit, memor beneficiorum, quae in patrem ejus Ptolemaei, qui tum puero quam juveni propior regnabat Alexandriae, contulerat. Sed quis in adversis beneficiorum servat memoriam? aut quis ullam calamitosis deberi putat gratiam? aut quando fortuna non mutat fidem? Missi itaque ab rege, consilio Theodoti et Achilli, qui venientem Cn. Pompejum (is jam a Mytilenis Corneliam uxorem, receptam in navem, fugae comitem habere coeperat) exciperent, hortarenturque, ut ex oneraria in eam navem, quae obviam processerat, transcenderet. Quod cum fecisset, princeps Romani nominis imperio arbitrioque Aegyptii mancipii, C. Caesare, P. Servilio Coss., jugulatus est. Hic post tres consulatus et totidem triumphos, domitumque terrarum orbem, sanctissimi atque praestantissimi viri, in id evecti, super quod ascendi non potest, duodesexagesimum annum agentis, pridie natalem ipsius, vitae fuit exitus; in tantum in illo viro a se discordante fortuna, ut cui modo ad victoriam terra defuerat, deesset ad sepulturam. Quid aliud quam nimium occupatos dixerim, quos in aetate et tanti et paene nostri seculi viri fefellit quinquennium, cum a C. Atilio et Q. Servilio Coss. tam facilis esset annorum digestio? Quod adjeci, non ut arguerem, sed ne arguerer.

---

victor jam, ignavo adverbio. imo res dicta est pro persona, ut Flaccus Sat. 1, 2, 32.: *inquit sententia dia Catonis,* ubi v. Heindorf.

53. *[consilio Theodoti et Achilli]* verba haec importuno loco posita leguntur post *coeperat.* — *Aegyptii mancipii.* Pothini eunuchi. v. Caesar de B. C. 3, 104, 108.

54. *Non fuit nunc major.* Ms.: *n. f. nō,* pro nc̄, opinor, i. e. *nunc, m.* vulgo: *N. fuit major.* — *Quapropter.* hoc scriptum compendio *quapptȝ* fucum fecit, opinor, imperito librario, ut *quippe* se legere arbitraretur, quod habent codd. — *[alteri superstiti]* putidum glossema. — *vivebat* Crollius et quidam alii. liber: *iubae* (uiuebat, uibat, iubat, iubae).

Non fuit nunc major in Caesarem, quam in Pompejum fuerat, regis eorumque, quorum is auctoritate regebatur, fides. Quapropter, cum venientem eum tentassent insidiis, ac deinde bello lacessere auderent, utrique summo imperatorum[, alteri superstiti,] meritas poenas luere suppliciis. Nusquam erat Pompejus corpore, adhuc ubique vivebat nomine: quippe ingens partium ejus favor bellum excitaverat Africanum, quod ciebat rex Juba et Scipio, vir consularis, ante biennium, quam extingueretur Pompejus, lectus ab eo socer; eorumque copias auxerat M. Cato, ingenti cum difficultate itinerum locorumque inopia perductis ad eos legionibus; qui vir, cum summum ei a militibus deferretur imperium, honoratiori parere maluit. 54

Admonet promissae brevitatis fides, quanto omnia 55
transcursu dicenda sint. Sequens fortunam suam Caesar pervectus in Africam est, quam, occiso Curione, Julianarum duce partium, Pompejani obtinebant exercitus. Ibi primo variam fortunam expugnavit via, inclinataeque hostium copiae. Nec dissimilis ibi adversus victos[, quam in priores,] clementia Caesaris fuit. Victorem Africani belli C. Caesarem gravius excepit Hispaniense (nam victus ab eo Pharnaces vix quidquam gloriae ejus adstruxit), quod Cn. Pompejus, Magni filius, adolescens impetus ad bella maximi, ingens ac terribile conflaverat, undique ad eum adhuc paterni nominis magnitudinem sequentium ex toto orbe terrarum auxiliis confluentibus. Sua Caesarem

---

55. *variam.* liber: *varia,* quod mendum levissimum haud commemorassem, nisi ansam praebuisset Acidalio immodicae inutilisque mutationis. sic enim haec scripsit, sublecta in proximis sententia, quam alias quoque Vellejus plus quam semel usurpavit, quo minus hisce inculcanda fuit: *Ibi primo varia fortuna, mox pugnavit sua.* id commentum adeo placuit Lipsio, ut suum esse vellet; placuit item Ruhnkenio et aliis editoribus, qui receperunt, idque partim ne admonito quidem lectore, in ordinem, cum minime inficeta sit codicis scriptura, modo correxeris illud *varia*, sed aptissima atque elegantissima: nam variam initio fortunam, saepeque faventem Pompejanis, expugnasse et sibi subjecisse dicitur Caesar *via,* id est methodo arteque bellica, qua pollebat. — *quam*

in Hispaniam comitata fortuna est; sed nullum unquam atrocius periculosiusque ab eo initum proelium, adeo ut, plus quam dubio Marte, descenderet equo, consistensque ante recedentem suorum aciem, increpita prius Fortuna, quod se in eum servasset exitum, denunciaret militibus, *vestigio se non recessurum: proinde viderent, quem et quo loco imperatorem deserturi forent.* Verecundia magis quam virtute acies restituta est, tam a duce, quam a milite, fortius. Cn. Pompejus, gravis vulnere inventus inter solitudines avias, interemptus est; Labienum Varumque acies abstulit.

56 Caesar omnium victor, regressus in urbem, quod humanam excedat fidem, omnibus, qui contra se arma tulerant, ignovit, et magnificentissimis gladiatorii muneris, naumachiae, et equitum peditumque, simul elephantorum, certaminis, spectaculis, epulique per multos dies dati celebratione, replevit eam. Quinque egit triumphos. *Gallici* apparatus ex citro, *Pontici* ex acantho, *Alexandrini* testudine, *Africi* ebore, *Hispaniensis* argento rasili constitit. Pecunia ex manubiis lata paulo amplius sexies millies HS. Neque illi tanto viro, et tam clementer omnibus victoriis suis uso, plus quinque mensium principatus quies contigit. Quippe cum mense Octobri in urbem revertisset, Idibus Martiis, conjurationis auctoribus Bruto et Cassio, quorum alterum promittendo consulatum non obligaverat, contra differendo Cassium offenderat (adjectis etiam consiliariis caedis familiarissimis omnium, et fortuna partium ejus in summum evectis fastigium, D. Bruto et C. Trebonio, aliisque clari nominis viris), interemptus est. Cui magnam

---

in priores. additamentum alienae manus. sensit R. — *restituta est tam a duce.* Ms.: *acies restitutae c. a. duce,* quae enata sunt haud dubie ex hisce: *acies restituta ē tā duce,* in quibus t in c abiit, errore satis frequenti, praepositionem vero intercepit -ā, quod antecedit. R, insolenter usurpato plurali numero, auctore Rhenano: *acies restitutae, et* (h. e. et quidem) *a duce qu. a. m. f.;* nec omnino recte alii: *ac. restituta est a duce,* alii: *ac. restituta: et a duce* etc.

56. *lata.* Kr.: *[il]lata.* — *principatus quies.* insulse codd.:

invidiam conciliarat M. Antonius, omnibus audendis paratissimus, consulatus collega, imponendo capiti ejus, Lupercalibus sedentis pro Rostris, insigne regium, quod ab eo ita repulsum erat, ut non offensus videretur.

Laudandum experientia consilium est Pansae atque Hirtii, qui semper praedixerant Caesari, *ut principatum, armis quaesitum, armis teneret.* Ille dictitans, *mori se quam timere malle,* dum clementiam, quam praestiterat, expectat, incautus ab ingratis occupatus est, cum quidem plurima ei praesagia atque indicia dii immortales futuri obtulissent periculi. Nam et haruspices praemonuerant, *ut diligentissime Iduum Martiarum caveret diem;* et uxor Calpurnia, territa nocturno visu, *ut ea die domi subsisteret,* orabat; et libelli, conjurationem nuntiantes, dati adeo, neque protinus lecti erant. Sed profecto ineluctabilis fatorum vis, cujuscunque fortunam mutare constituit, consilia corrumpit. 57

Quo anno id patravere facinus [M.] Brutus et C. Cassius, praetores erant; D. Brutus consul designatus. Hi una cum conjurationis globo, stipati gladiatorum D. Bruti manu, Capitolium occupavere, cum Cos. Antonius (*quem cum simul interimendum* censuisset Cassius, *testamentumque Caesaris abolendum,* [M.] Brutus repugnaverat, dictitans, *nihil amplius civibus praeter tyranni,* ita enim appellari Caesarem facto ejus expediebat, *petendum esse sanguinem*), convocato senatu, cum jam Dolabella, quem substituturus sibi Caesar designaverat consulem, fasces atque insignia corripuisset consularia, velut pacis auctor, liberos suos obsides in Capitolium misit, fidemque descendendi tuto interfectoribus Caesaris dedit; et illud *Athenien-* 58

---

principalis qu. de l et t litteris confusis v., si tanti est, Sciopp. Susp. Lect. 1, 8.

57. *plurima ei.* Ms.: *plurimi,* in quo illud latere vidit Or., a eliso. — *adeo* (h. e. *etiam,* german. *sogar*). libri vett.: *ab eo,* b et d litteris confusis, quod facillimum. cf. annotata ad nomen Drusi c. 125. *adeo* posteriore loco positum; qua de re v. cum aliis, tum Wagnerus Quaest. Virg. 26, 6.

58. *et illud Athen. celeberrimum exemplum.* libri putide et parum latine: *et illud decreti Ath. celeberrimi ex.* Cic. Phil. 1,

sium celeberrimum exemplum, relatum a Cicerone, *oblivionis praeteritarum rerum* decreto patrum comprobatum est.

59 Caesaris deinde testamentum apertum est, quo C. Octavium, nepotem sororis suae Juliae, adoptabat; de cujus origine etiam supervacua et pauca dicenda sunt. Fuit C. Octavius, ut non patricia, ita admodum speciosa equestri genitus familia, gravis, sanctus, innocens, dives. Hic praetor inter nobilissimos viros creatus primo loco, cum ei dignatio Julia genitam Attiam conciliasset uxorem, ex eo honore sortitus Macedoniam, appellatusque in ea *Imperator*, decedens ad petitionem consulatus obiit, praetextato relicto filio. Quem C. Caesar, major ejus avunculus, educatum apud Philippum vitricum, dilexit ut suum, natumque annos XVII Hispaniensis militiae, adsecutum se, postea comitem habuit, nunquam aut alio usum hospitio quam suo, aut alio vectum vehiculo; pontificatusque sacerdotio puerum honoravit; et, patratis bellis civilibus, ad erudiendum liberalibus disciplinis singularis juvenem indolis, Apolloniam eum in studia miserat, mox belli Getici ac deinde Parthici habiturus commilitonem. Cui ut est nuntiatum de caede avunculi, cum protinus ex vicinis legionibus centuriones suam suorumque militum operam ei pollicerentur, neque eam spernendam Salvidienus et Agrippa dicerent: ille, festinans pervenire in urbem, omnem ordinem ac rationem

---

11., quem locum Vellejus dicit, R. laudavit: *Atheniensiumque renovavi vetus exemplum* etc.

59. *etiam supervacua et.* liber: *etiam si praevenit et.* (supuacuaet, sipuaenaet etc.) adulatorie loquitur, quasi supervacaneum sit dicere de gente tam illustri, nec deceat, si quis dicat, paucis dicere. — *morem.* Ms.: *colorem,* cum librarius quam littera m seculo 12. a Chr. habuit formam secus intellexisset. *arcus* per se dicitur arcus coelestis seu pluvius. Suet. Oct. 95.: *circulus*, ad speciem coelestis arcus, *orbem solis ambiit.*

60. *adiri invidiosam fortunam Caesaris.* libri: *ad nomen invidiosae fortunae C.*, quae est interpretatio ejus, qui verba ista in proximis *nefas esse* — *indignum* secus accepisset, quasi re vera nomen tantummodo ageretur, non etiam hereditas omnisque fortuna Caesaris; verum illud jactabat Octavius, de hac silebat, ne avarus videretur. R nota: *adiri nomen invidiosamque fortunam Caesaris.*

et necis et testamenti Brundisii comperit. Cui adventanti Romam immanis amicorum occurrit frequentia; et cum intraret urbem, solis orbis, super caput ejus curvatus aequaliter rotundatusque in morem arcus, veluti coronam tanti mox viri capiti imponens, conspectus est.

Non placebat Attiae matri, Philippoque vitrico, adiri 60
invidiosam fortunam Caesaris; sed asserebant salutaria rei publicae terrarumque orbi fata conditorem conservatoremque Romani nominis. Sprevit itaque coelestis animus humana consilia, et cum periculo potius summa, quam tuto humilia, proposuit sequi, maluitque avunculo et Caesari de se quam vitrico credere; dictitans, *nefas esse, quo nomine Caesari dignus esset visus, semetipsum sibi videri indignum.* Hunc protinus Antonius Cos. superbe excipit (neque is erat contemptus, sed metus), vixque admisso in Pompejanos hortos loquendi secum tempus dedit; mox etiam, velut insidiis ejus petitus, sceleste insimulare coepit; in quo turpiter deprehensa ejus vanitas est. Aperte deinde Antonii ac Dollabellae consulum ad nefandam dominationem erupit furor. HS septies millies, depositum a C. Caesare ad aedem Opis, occupatum ab Antonio; actorum ejus clam insertis falsis incivilibusque corrupti commentarii; atque omnia pretio temperata, vendente rem publicam consule. Idem provinciam D. Bruto, designato Cos., decretam

---

suspicor, ipsum *Caesaris* ab aliena manu adjectum esse, cum eleganter intelligatur. — *semetipsum sibi* Lipsius, Ruhnkenio aliisque adstipulantibus. codd. carent *τῷ sibi,* quod rapuisse videntur litterae utrinque vicinae, cum praesertim scribi coepisset *siui,* b et u permixtis, ut saepe alias. — *ejus clam.* libri: *ejusdem,* quasi significaretur Antonius. saepe confusa cl et d. — *incivilibusque corrupti commentarii.* Rhenanus: — *falsis, ciuitatibusque corruptis, commentariis.* R. nota: — *falsis, vitiatisque et corruptis commentariis.* Kr.: — *falsis vitiatisque, corrupti commentarii.* lenior medicina nostra, aptissimumque sententiae *incivilibus,* vox Gelliana, quae non dedecet, opinor, hunc nostrum. Appianus *Ἐμφυλ.* 3., p. 529., quem citavit Boeclerus, de auso isto Antonii: *Πολλὰ ἐς πολλῶν χάριν προσετίθει καὶ ἐδωρεῖτο πόλεσι, καὶ δυνάσταις, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ φρουροῖς.* sane haec parum civilia fuerunt; Francogalli dicerent *des choses impopulaires.* cf. 22.

Galliam occupare statuit; Dolabella transmarinas decrevit sibi. Interque naturaliter dissimillimos ac diversa volentes crescebat odium; eoque C. Caesar juvenis quotidianis Antonii petebatur insidiis.

61 Torpebat oppressa dominatione Antonii civitas; indignatio et dolor omnibus, vis ad resistendum nulli aderat: cum C. Caesar, XVIIII annum ingressus, mira ausus ac summa consecuturus privato consilio, majorem senatu pro re publica animum habuit, primumque a Calatia, mox a Casilino, veteranos excivit paternos; quorum exemplum secuti alii brevi in formam justi coïere exercitus. Mox cum Antonius occurrisset exercitui, quem ex transmarinis provinciis Brundisium venire jusserat, legio Martia et Quarta, cognita et senatus voluntate et tanta juvenis indole, sublatis signis ad Caesarem se contulerunt. Eum senatus, honoratum equestri statua, quae hodieque in Rostris posita aetatem ejus scriptura indicat, (qui honor non alii per CCC annos quam L. Sullae et Cn. Pompejo [et C. Caesari] contigerat) pro praetore, una cum Coss. designatis, Hirtio et Pansa, bellum cum Antonio gerere jussit. Id ab eo, annum agente vicesimum, fortissime circa Mutinam administratum est, et D. Brutus obsidione liberatus, Antonius turpi ac nuda fuga coactus deserere Italiam; consulum autem alter in acie, alter post paucos dies, ex vulnere mortem obiit.

62 Omnia, antequam fugaretur Antonius, honorifice a senatu in Caesarem exercitumque ejus decreta sunt, maxime auctore Cicerone; sed ut recessit metus, erupit voluntas, protinusque Pompejanis partibus rediit animus. Bruto Cassioque provinciae, quas jam ipsi sine ullo S. C. occupaverant, decretae; laudati, quicunque his exercitus tradidissent; omnia transmarina imperia eorum commissa

---

61. *consecuturus*. mendose libri: *consecutus, ur* syllaba hausta ab *-us* simili. — *tanta* R.; codd.: *tanti*. — *fortissime*. liber Amerbachius, quem secuti sunt Or. et Kr., sed hic paene invitus: *fortiter*. amat sane Vellejus superlativa; nec verisimile est, librarium, si *fortiter* invenisset in autographo, id verbum temere et de industria mutaturum fuisse; sed cum scripsisset, puto, per oscitationem *fortiter*, postea lituram fugit metu plagarum.

arbitrio. Quippe M. Brutus et C. Cassius, nunc metuentes arma Antonii, nunc ad augendam ejus invidiam simulantes se metuere, testati edictis, *libenter se vel in perpetuo exilio victuros, dum rei publicae constaret concordia, nec ullam belli civilis praebituros materiam: plurimum sibi honoris esse in conscientia facti sui,* profecti urbe atque Italia, intento ad paria animo, sine auctoritate publica, provincias exercitusque occupaverant, et, *ubicunque ipsi essent,* praetexentes *esse rem publicam,* pecunias etiam, quae ex transmarinis provinciis Romam ab quaestoribus deportabantur, a volentibus acceperant: quae omnia senatus decretis comprehensa et comprobata sunt; et D Bruto, quod alieno beneficio viveret, decretus triumphus. Pansae atque Hirtii corpora publica sepultura honorata; Caesaris adeo nulla habita est ratio, ut legati, qui ad exercitum ejus missi erant, juberentur, *summoto eo milites alloqui.* Non fuit tam ingratus exercitus, quam fuerat senatus: nam, cum eam injuriam dissimulando Caesar ferret, negavere milites, *sine imperatore suo ulla se audituros mandata.* Hoc est illud tempus, quo Cicero, insito amore Pompejanarum partium, *Caesarem laudandum et tollendum* censebat, cum aliud diceret, aliud intelligi vellet.

Interim Antonius, fuga transgressus Alpes, primo per 63
colloquia repulsus a M. Lepido, (qui pontifex maximus in C. Caesaris locum furto creatus, decreta sibi Hispania, adhuc in Gallia morabatur), mox saepius in conspectum veniens militum, cum et Lepido omnes imperatores forent meliores, et multis Antonius, dum erat sobrius, per aversa castrorum, proruto vallo, a militibus receptus est, qui titulo imperii cedebat Lepido, cum summa virium penes eum

---

62. *his exercitus.* sic ed. Basil. libri vett.: *his se ex., τῷ se* nato ex vicinis vocibus, ut R. animadvertit, laudato Cicerone Phil. 10, 6. cf. finem capitis 63. — *intento — animo.* i. e. pari consilio. male codd.: *int. ac pari an.* — *habita est ratio.* libri: *habita mentio.* at si Octavium summoveri jussit senatus, fecit nimirum ejus mentionem. scilicet imposuit librario praeter scripturam continuam r et n litterarum similitudo (*ēnatio, mētio*).

63. *aversa* pro *a — am* primus editor Basil.

foret. Sub Antonii ingressum in castra *Juventius* Laterensis, vir vita ac morte consentaneus, cum *acerrime* suasisset Lepido, *ne se cum Antonio hoste judicato jungeret*, irritus consilii, gladio se ipse transfixit. Plancus deinde, dubia, id est sua, fide diu, quarum esset partium, secum luctatus, ac sibi difficile consentiens, et nunc adjutor D. Bruti, designati consulis, collegae sui, senatuique se litteris venditans, mox ejusdem proditor; Asinius autem Pollio, firmus proposito, et Julianis partibus fidus, Pompejanis adversus; uterque exercitus tradidere Antonio.

64 D. Brutus, desertus primo a Planco, post etiam insidiis ejusdem petitus, paulatim relinquente eum exercitu, fugiens, in hospitis cujusdam, nobilis viri, nomine Camilli, domo, ab iis, quos miserat Antonius, jugulatus est, justissimasque optime de se merito viro C. Caesari poenas dedit: cujus cum primus omnium amicorum fuisset, interfector fuit, et fortunae, ex qua fructum tulerat, invidiam in auctorem relegabat; censebatque aequum, quae acceperat a Caesare, retinere, Caesarem, qui dederat, perisse. Haec sunt illa tempora, quibus M. Tullius continuis actionibus aeternas Antonii memoriae inussit notas. Sed hic fulgentissimo et coelesti ore; at tribunus Canutius caniculae rabie lacerabat Antonium. Utrique vindicta libertatis morte stetit; sed tribuni sanguine commissa proscriptio; Ciceronis, velut satiato Antonio poenâ, finita. Lepidus deinde a senatu hostis judicatus est, ut ante fuerat Antonius.

---

64. *ejusdem.* hic quoque malim *ejus clam,* sicut in superioribus, c. 60.; nec supervacaneum est *clam,* siquidem eadem ratione Cicero Cat. 2, 1. dixit *occultas insidias.* — *Camilli* Kr. secundum Appianum Ἐμφυλ. 3, p. 950. codd.: *Cameli,* quod nomen inusitatum est. — *qui dederat.* Rhen. *quia illa ded.* Aldus nepos: *qui illa ded.,* nec aliter recentiores. sed elegantius abest quam adest *illa,* contraque id requirere videntur verba *Haec sunt tempora:* nam ita legitur in libris. Igitur illuc immisimus, aberrasse rati voculam ex altero in alterum versum, sicut *et* initio sequentis capitis. — *caniculae.* R minus probabiliter: *canina,* cum in codice legatur *continua,* librario ad ita scribendum inducto, ut videtur, verbis *continuis actionibus.* Sallustius ap. Non. p. 60., laudante R.: *caninam, ut ait Appius, facundiam exercebat.*

Tum inter eum Caesaremque et Antonium commercia 65
epistolarum, et conditionum jacta mentio, cum Antonius subinde Caesarem admoneret, et quam inimicae ipsi Pompejanae partes forent, et in quod jam emersissent fastigium, et quanto Ciceronis studio Brutus Cassiusque attollerentur; denuntiaretque, *se cum Bruto Cassioque, qui jam decem et septem legionum potentes erant, juncturum vires suas, si Caesar ejus aspernaretur concordiam;* diceretque, *plus Caesarem patris quam se amici ultioni debere.* Iterum inita potentiae societas; et, hortantibus orantibusque exercitibus, inter Antonium etiam et Caesarem facta affinitas, cum esset privigna Antonii desponsa Caesari. Consulatumque iniit Caesar pridie quam viginti annos impleret, X Calend. Octobres, cum collega Q. Pedio, post U. C. annis DCCXI, ante LXXII quam tu, M. Vinici, consulatum inires. Vidit hic annus Ventidium, per quam urbem inter captivos Picentium in triumpho ductus erat, in ea consularem praetextam jungentem praetoriae. Item hic postea triumphavit.

Furente deinde Antonio, simulque Lepido, quorum 66
uterque, ut praediximus, hostes judicati erant, cum ambo mallent sibi numerari, quid passi essent, quam quid emeruissent, repugnante Caesare, sed frustra adversus duos, instauratum Sullani exemplum mali, proscriptio. Nihil tam

---

65. *et quam inimicae.* ita Crollius. libri: *cum Antonius et subinde Caes. adm., quam in., τῷ et* forte transposito, sicut vox *illa* aberravit c. 64. — *adjiceretque* Herelius et illo auctore Kr. pro *diceretque*, quod habent codd. Kr.: „Quum olim haud dubie *concordiā adiceretque* scriptum esset, *a* litera facile intercidit." — *debere. Iterum inita.* liber: *deberetur inita,* ex quo fecerunt *debere: tum in.,* ineleganter repetito adverbio ex superioribus. *Iterum,* sicut ante a Caesare Pompejo et Crasso. offecerunt ei vocabulo vicina. — *Item.* Rhen.: *Idem.* similiter Sallustii codd. Jug. 9.: *Nobis ob merita sua carus est; uti idem senatui sit et populo R., summa ope nitemur,* pro *uti item* etc. cf. 1, 17.

66. *numerari.* id est *rationem duci* ejus, quod passi essent, cum hostes judicarentur, non culpae suae, qua poenam istam emeruissent. codd. vitiose: *nunciari.* — *Sullani exemplum mali.* per-

indignum illo tempore fuit, quam quod aut Caesar aliquem proscribere coactus est, aut ab ullo Cicero proscriptus, absconsaque scelere Antonii vox publica, cum ejus salutem nemo defendisset, qui per tot annos publicam civitatis et privatam civium defenderat. *Nihil tamen egisti, M. Antoni;* (cogit enim excedere propositi formam operis erumpens animo ac pectore indignatio) *nihil, inquam, egisti, mercedem coelestissimi oris et clarissimi capitis abscisi numerando, auctoramentoque funebri ad conservatoris quondam rei publicae [tantique consulis] irritando necem. Rapuisti tu M. Ciceroni lucem sollicitam, et aetatem senilem, et vitam miseriorem te principe quam [sub te triumviro] mortem; famam vero gloriamque factorum atque dictorum adeo non abstulisti, ut auxeris. Vivit vivetque per omnem seculorum memoriam; dumque hoc, vel forte, vel providentia, vel utcunque constitutum, rerum naturae corpus, quod ille paene solus Romanorum animo vidit, ingenio complexus est, eloquentia illuminavit, manebit incolume, comitem aevi sui laudem Ciceronis trahet; omnisque posteritas illius in te scripta mirabitur, tuum in eum factum execrabitur; citiusque e mundo genus hominum quam M. Cicero ex-* cedet.

67 Hujus totius temporis fortunam ne deflere quidem quisquam satis digne potuit, adeo nemo exprimere verbis potest.

---

verse libri: *Sull. exempli malum.* — iidem ineleganter: *proscriptus est,—publica est;* nec ferendum *abscisaque.* — *[tantique consulis]* frigent haec, comparata cum superioribus, nec dubie ab explicatore aliquo male feriato adscripta sunt. quod item dicendum est de verbis *sub te triumviro,* quae juncta illis *te principe* miror diu tulisse viros doctos. — *e mundo — excedet.* liber vetus: *in mundo — quam cedet.* postrema horum manca esse, omnes viderunt: itaque itum in conjecturas. Rhenanus crassa Minerva: *quam hujus nomen cadet.* Lipsius: *quam ea cadet,* cum laudem Ciceronis intelligeret; quod durissimum. paulo meliore successu Gruterus: *quam Cicero cadet;* Kr.: *quam [M. Cicero] occidet.* nobis quidem haec cum ita scripta essent in archetypo *quamm. ci. excedet,* neglectis, ut fit, similibus, vitium traxisse visa sunt. vivide autem Ciceronem dixerit Vellejus pro Ciceronis memoria, sicut Horatius Od. 2, 2, 5.: *Vivet extento Proculejus aevo.*

Id tamen notandum est, fuisse in proscriptos uxorum fidem summam, libertorum mediam, servorum aliquam, filiorum nullam: adeo difficilis est hominibus utcunque conceptae spei mora. Ne quid ulli sanctum relinqueretur, velut in cotem invitamentumque sceleris, Antonius L. Caesarem avunculum, Lepidus Paulum fratrem proscripserant. Nec Planco gratia defuit ad impetrandum, ut frater ejus Plancus Plotius proscriberetur. Eoque [inter jocos militares] qui currum Lepidi Plancique secuti erant, inter execrationem civium usurpabant hunc versum: *De Germanis, non de Gallis, duo triumphant consules.*

Suo praeteritum loco referatur: neque enim persona 68
umbram actae rei capit. Dum in acie Pharsalica Africaque de summa rerum Caesar dimicat, M. Coelius, vir eloquio animoque Curioni simillimus, sed in utroque perfectior, nec minus ingeniose nequam, cum ne immodico quidem servari posset (quippe pejor illi res familiaris quam mens erat), in praetura novarum tabularum auctor extitit, nequiitque senatus auctoritate et consulis deterreri. Accito etiam Milone Annio, qui, non impetrato reditu, Julianis partibus infestus erat, in urbe seditionem, at in agris occulte bellicum tumultum movens, primo summotus a re publica, mox consularibus armis, auctore senatu, circa Thurios oppressus est. Incepto pari similis fortuna Milonis fuit, qui Compsam in Hirpinis oppugnans, ictusque lapide, cum P. Clodio,

---

67. *velut in cotem.* ed. 1.: *vel in dotem. dos* pro synonymo invitamenti haberi non potest, *cos* potest. Cic. Acad. 4, 44.: *iracundiam fortitudinis quasi cotem esse dicebant.* — *[inter jocos mil.]* glossema.

68. *cum ne immodico quidem servari posset.* h. e. immodica pecunia, cum animam deberet, ut ait Comicus Phorm. 4, 3, 56. liber: *cum in modica quidem s. p.* immodice R nota: *cum in otio ac quiete servari non posset;* Kr.: *cum ne in otio quidem serv. posset.* — *nequiitque — deterreri.* Rhen.: *nequ. senatus et auct. COSS. det.,* constructione poëtica. ed. Basil.: *nequ. sen. auct. et Coss. det.;* quod melius. sed recte Lipsius: „*Cos.* sive *Consulis,*" inquit, „scribendum est, quia unus Servilius tunc in urbe, cui Caesar collega, sed absens et in bello." — *at in agris* R aliique, auctore Lipsio. cod.: *haud magis.* — *cum P. Clodio.* sic Or. et

tum patriae, quam armis petebat, poenas dedit; vir inquies et ultra sortem temerarius. Quatenus autem aliquid ex omissis peto, notetur, immodica et intempestiva libertate usos adversus C. Caesarem Marullum Epidium, Flavumque Caesetium, tribunos pleb., dum arguunt in eo regni voluntatem, paene vim dominationis expertos. In hoc tamen saepe lacessiti principis ira excessit, ut, censoria potius contentus nota quam animadversione dictatoria, summoveret eos a re publica, testareturque, *esse sibi miserrimum, quod aut natura sua excedendum foret, aut minuenda dignitas.* Sed ad ordinem revertendum est.

69 Jam et Dolabella in Asia C. Trebonium consularem, cui suscensebat, fraude deceptum, Smyrnae occiderat, virum adversus merita Caesaris ingratissimum, participemque caedis ejus, a quo ipse in consulare provectus fastigium fuerat; et C. Cassius, acceptis a Statio Murco et Crispo Marcio, praetoriis viris imperatoribusque, praevalidis in Syria legionibus, inclusum Dolabellam, qui praeoccupata Asia in Syriam pervenerat, Laodiceae, expugnata ea urbe, ceperat, (ita tamen, ut ad ictum servi sui Dolabella non segniter cervicem daret), et decem legiones in

---

Kr. libri: *tum* P. C. — *ultra sortem tem.* i. e. magis quam locus ordoque ejus pateretur. libri: *fortem.* — soloece codd.: *ei excedendum* pro *sibi ex.* ortum *ei* ex sequente syllaba.

69. *suscensebat.* ita R et Kr., seu potius *succensebat*, veteri more scribendi. libri: *succedebat*, cum Trebonio Asia, Dolabellae autem Syria, provincia obvenisset. — *ceperat.* sic liber Amerbach, Vossianam confirmans emendationem. quod habuit Rhenani codex, *fecerat*, mendo duplici laborat, p in f mutato, et litteris syllabarum initialibus confusis ita, ut altera alterius loco perscriberetur; quae genera corruptionis plus quam semel tetigimus. perperam Rhenanus aliique *confecerat* vel *interfecerat* ponendum esse existimaverunt. — *nulli non* idem liber; Rhenani: *nulli nomini non;* Vascosanus: *nulli homini non*, cujus conjecturae quamvis blandiatur facilitas, tamen Ruhnkenio assentior, vocem *nomini* ex variante scriptura sequentis *non* ortum esse existimanti; idque propterea quod *nullus* hic non est intelligendus *homo nullus*, sed *dux nullus*, oppositum quippe verbis *cuilibet ducum.* — *teneretur.* id quoque debemus libro Amerbachio: nam Rhenani habuit *videretur*, librario

eo tractu sui juris fecerat; et M. Brutus C. Antonio, fratri M. Antonii, in Macedonia, Vatinioque circa Dyrrhachium, volentes legiones extorserat; sed Antonium bello lacessierat, Vatinium dignatione obruerat, cum et Brutus cuilibet ducum praeferendus videretur, et Vatinius nulli non esset postferendus; eratque VII legionibus validus. In quo deformitas corporis cum turpitudine certabat ingenii, adeo ut animus ejus dignissimo domicilio inclusus teneretur. At lege Pedia, quam consul Pedius, collega Caesaris, tulerat, omnibus, qui Caesarem patrem interfecerant, aqua ignique interdictum erat; quo tempore Capito, patruus meus, vir ordinis senatorii, Agrippae subscripsit in C. Cassium. Dumque ea in Italia geruntur, acri atque prosperrimo bello Cassius Rhodum (res immanis operis) ceperat, Brutus Lycios devicerat; et inde in Macedoniam exercitus trajecerant, cum per omnia repugnans naturae suae Cassius etiam Bruti clementiam vinceret. Neque reperias, quos aut pronior Fortuna comitata sit, aut, veluti fatigata, maturius destituerit, quam Brutum et Cassium.

Tum Caesar et Antonius trajecerunt exercitus in Ma- 70
cedoniam, et apud urbem Philippos cum M. Bruto Cassioque

---

ad superiora, ni fallor, aberrante. — quae post haec habentur in codd., verba *eratque — validus*, legitimo loco rnposui, jam cohaerentia, cum deformitas et turpitudo Vatinii nihil pertineat ad legiones ejus. — *At lege P.* Ita Lipsius; vulgo: *Et l. P.* Kr. malebat *Sed l. P.*, s litteram haustam ratus ab antecedenie verbo *validus*, cum *set* scriptum esset veteri more. — *ignique damnatis interdictum erat.* expunxit glossema P. Delbenius apud Aldum nepotem, approbante R. — *res immanis operis.* libri: *rem i. o.*, quae verba neque ad *Rhodum*, neque ad totam hanc sententiam, referri possunt; sed nominativus illatus est per parenthesin, quemadmodum Ovidius dixit Met. 4, 394: *resque fide major, coepere virescere telae.* origo mendae hujus quaerenda est in vicinitate m et s litterarum finalium, de qua nos olim ad Plaut. Men. 590. ed. 1.; quemadmodum Rhen. principio capitis 118.: *principes* pro *principem*, et Jul. Phaedrus fab. 10, 25.: *Hic dum consumit noctes Miles diligens,* cum scribendum sit *H. d. c. Miles noctem indiligens;* et fab. 14.: *Quae vero nosset pecoris fraudes improbi* pro *Q. v. n. pectoris fraudem imp.*, ut edidit C. Orellius.

acie concurrerunt. Cornu, cui Brutus praeerat, impulsis hostibus, castra Caesaris cepit. (Nam ipse Caesar, etiamsi infirmissimus valetudine erat, obibat munia ducis, oratus etiam ab Artorio medico, *ne in castris remaneret*, manifeste denuntiatione quietis territo. Id autem, in quo Cassius fuerat, fugatum ac male mulcatum in altiora se receperat loca. Tum Cassius, ex sua fortuna eventum collegae aestimans, cum dimisisset evocatum, jussissetque nuntiari sibi, *quae esset multitudo ac vis hominum, quae ad se tenderet*, tardius eo nuntiante, cum in vicino esset agmen cursu ad eum tendentium, neque pulvere facies aut signa denotari possent, existimans, hostes esse, qui irruerent, lacerna caput circumdedit, extentamque cervicem interritus liberto praebuit. Deciderat Cassii caput, cum evocatus advenit, nuntians, *Brutum esse victorem*. Qui cum imperatorem prostratum videret, *Sequar*, inquit, *eum, quem mea occidit tarditas*, et ita in gladium incubuit. Post paucos deinde dies Brutus conflixit cum hostibus, et victus acie, cum in tumulum nocte ex fuga se recepisset, impetravit a Stratone Aegeate, familiari suo, ut manum morituro commodaret sibi; rejectoque laevo super caput brachio, cum mucronem gladii ejus dextera tenens [sinistrae] admovisset mamillae, ad eum ipsum locum, qua cor emicat, impellens se in vulnus, uno ictu transfixus expiravit.

71 Protinus Messala, fulgentissimus juvenis, proximus in illis castris Bruti Cassiique auctoritati, cum essent, qui

---

70. *manifeste*. N. Heinsius et R: *manifesta;* Vascos. et alii nonnulli: *m—stae,* quorum prius non displicet, nec tamen videtur necessarium, cum nihil causae sit, cur non *manifeste* territus quiete denuntianda dicatur Artorius. sed *manifesto* ponendum arbitror, quod magis usitatum. — *mulcatum* primus Puteanus. libri: *multatum,* ut errari solet in hoc verbo. — *conflixit cum hostibus.* suspicor, *iterum* excidisse inter similia *-it cum.* — *[sinistrae]* hoc nescio quis adscripsisse videtur acumine inepto, cum verba *dextera* et *sinistrae* opponeret. — *expiravit.* Schefferus Misc. Obs. 9., p. 170. perperam (pace Ruhnkenii dicam) scribi jussit *expir. protinus,* huc protracto adverbio e principio sequentis capitis, cui loco jungendo superioribus aptum est, cum hic trahat caudam frigeatque post

eum ducem poscerent, servari beneficio Caesaris maluit quam dubiam spem armorum tentare amplius. Nec aut Caesari quidquam ex victoriis suis fuit laetius quam servasse Corvinum, aut majus exemplum hominis grati ac pii quam Corvini in Caesarem. Non aliud bellum cruentius caede clarissimorum virorum fuit. Tum Catonis filius cecidit. Eadem Lucullum Hortensiumque, eminentissimorum civium filios, fortuna abstulit. Tum Varro, ad ludibrium moriturus Antonii, digna illo ac vera de exitu ejus magna cum libertate ominatus est. Drusus Livius, Juliae Augustae pater, et Varus Quintilius, ne tentata quidem hostis misericordia, alter se ipse in tabernaculo interemit; Varus autem liberti, quem id facere coëgerat, manu, cum se insignibus honorum velasset, jugulatus est.

Hunc exitum M. Bruti partium, septimum et tricesimum 72
annum agentis, Fortuna esse voluit, incorrupto animo ejus in diem, quae illi omnes virtutes unius temeritate facti abstulit. Fuit autem dux Cassius melior, quanto vir Brutus; e quibus Brutum amicum habere malles, inimicum magis timeres Cassium; in altero major vis, in altero virtus. Qui si vicissent, quantum rei publicae interfuit, Caesarem potius habere quam Antonium principem, tantum retulisset, habere Brutum quam Cassium. Cn. Domitius, (pater L. Domitii, nuper a nobis visi, eminentissimae ac nobilissimae simplicitatis viri, avus hujus Cn. Domitii, clarissimi juvenis) occupatis navibus, cum magno sequentium

---

verba *uno ictu.* alia est ratio illorum, quae habentur capite 114. hujus libri: *Adjiciam illud, quod, quisquis illis temporibus interfuit, — agnoscet protinus;* item istorum in fine capitis 120.: *complexus catenarum, quibus vinctus erat, seriem ita illisit capiti suo, ut protinus pariter sanguinis cerebrique effluvio expiraret.*

71. Soloece libri atque ineleganter: quam *Corvinus in Caes. fuit.* — *Tum Varro.* libri: *Nam V.,* quod ferri nequit. scilicet cum scriptum esset *Tam,* quemadmodum a et u litterae confundi solent, corrector aliquis *Nam* ponendum esse sensus causa existimaverit.

72. *incorrupto* pro *corrupto* (nam ita codd.) scribendum esse, cujusvis erat videre; vidit tamen primus Tollius ad Auson. p. 309.

consilia sua comitatu, fugae fortunaeque se commisit, semetipso contentus duce partium. Statius Murcus, qui classi et custodiae maris praefuerat, cum omni commissa sibi parte exercitus naviumque Sex. Pompejum, Cn. Magni filium, qui ex Hispania revertens Siciliam armis occupaverat, petit. Ad quem et e Brutianis castris et ex Italia, aliisque terrarum partibus, quos praesenti periculo fortuna subduxerat, proscripti confluebant. Quippe nullum habentibus statum quilibet dux erat idoneus, cum fortuna electionem non daret, perfugium ostenderet, exitialemque tempestatem fugientibus statio pro portu foret.

73 Hic adolescens erat studiis rudis, sermone barbarus, impetu strenuus, manu promtus, cogitatione celer, fide patri dissimillimus, libertorum suorum libertus, servorumque servus, speciosis invidens, ut pareret humillimis; quem senatus, paene totus adhuc e Pompejanis constans partibus, post Antonii a Mutina fugam, eodem illo tempore, quo Bruto Cassioque transmarinas provincias decreverat, revocatum ex Hispania (ubi adversus eum clarissimum bellum Pollio Asinius praetorius gesserat), in paterna bona restituerat, et orae maritimae praefecerat. Is tum, ut praediximus, occupata Sicilia, servitia fugitivosque in numerum exercitus sui recipiens, magnum modum legionum effecerat; perque Menam et Menecratem, paternos libertos, [praefectos classium,] latrociniis ac praedationibus infestato

---

annotavit R, *in* absorptum esse, ut saepe, a verbo praecedenti. — minus latine libri: *cum fortuna non electionem daret.*

73. *cogitatione* recte Rhen. in margine editionis. libri vett.: *cogitator,* i posteriore intercepto a *t* simili, tum confusis n et r litteris, sicut 23., 27., 39., apud Juvenalem Sat. 11, 107. et alias. neque enim Vellejo digna videtur vox *cogitator,* quamvis extans in Glossis vett., et postulat *cogitatione,* vel *cogitatu,* quod maluit Schefferus Misc. Obs. 9., p. 170., ipsa membrorum aequalitas, ut R animadvertit, collato simili loco, qui est inferius 118. ad Juvenalem l. c. quod attinet, assentior illis, qui poni jusserunt *Perdentis,* h. e. βροτολοιγοῦ, μιαιφόνου. significatur Mars clipeo et hasta veniens perdensque homines; quae cohaerent, cum *Pendentis,* utcunque explicatum, abhorreat. — *[praefectos classium]* honorificentius dictum de latronibus, ut eos vocat, Octaviano stu-

mari, ad se exercitumque tuendum rapto utebatur, cum eum non depuderet, vindicatum armis ac ductu patris sui mare infestare piraticis celetibus.

Fractis Brutianis Cassianisque partibus Antonius, trans- 74
marinas obiturus provincias, substitit; Caesar in Italiam se recepit, eamque longe quam speraverat tumultuosiorem reperit. Quippe L. Antonius consul, vitiorum fratris sui consors, sed virtutum, quae interdum in illo erant, expers, modo apud veteranos criminatus Caesarem, modo eos, qui jussa divisione praediorum nominatisque coloniis agros amiserant, ad arma conciens, magnum exercitum conflaverat. Ex altera parte uxor Antonii Fulvia, nihil muliebre praeter corpus gerens, omnia armis tumultuque miscebat. Haec belli sedem Praeneste ceperat; Antonius, pulsus undique viribus Caesaris, Perusiam se contulerat; Plancus, Antonianarum adjutor partium, spem magis ostenderat auxilii quam opem ferebat [Antonio]. Usus Caesar virtute et fortuna sua Perusiam expugnavit, Antonium inviolatum dimisit; in Perusinos magis ira militum quam voluntate saevitum ducis. Urbs incensa; cujus initium incendii princeps ejus loci fecit Macedonicus, qui, subjecto rebus ac penatibus suis igni, transfixum se gladio flammae intulit.

Per eadem tempora exarserat in Campania bellum, 75
quod, professus eorum, qui perdiderant agros, patrocinium, ciebat Tib. Claudius Nero, praetorius et pontifex, Tib. Caesaris pater, magni vir animi clarissimique ingenii. Id

---

dens, Vellejus. ex quo interpolatoris agnoscas ingenium. — *piraticis celetibus.* egregia Ruhnkenii emendatio, cum Lipsio placuisset ejusdem vox notionis, sed codicum scripturae dissimilior, *celocibus.* illi enim: *piraticis sceleribus,* quod miror propagare editores.

74. *jussa — coloniis.* libri: *juste — colonis.* illud Heins. emendavit, hoc R. — *[Antonio]* glossema.

75. *clarissimique ingenii,* ut *virtutis nobilissimae* 115., *ingenii eminentissimus* 1, 12. Rhen.: *doctissimique ing.* Kr.: *fortissimique ing.,* quae scriptura procul dubio est Amerbachii codicis, sed ταυτολόγος et ea, quam a correctore excogitatam dicas, cum miraretur, *doctissimum* vocari Claudii Neronis ingenium. verba *clarissimi* et *doctissimi* quam sint similia, nemo non perspiciat,

quoque adventu Caesaris sepultum [atque discussum] est. Quis fortunae mutationes, quis dubios rerum humanarum casus, satis mirari queat? quis non diversa praesentibus contrariaque expectatis, aut speret, aut timeat? Livia, nobilissimi et fortissimi viri, Drusi Claudiani, filia, genere, probitate, forma Romanarum eminentissima, (quam postea conjugem Augusti vidimus quam transgressi ad deos sacerdotem ac filiam) tum fugiens mox futuri sui Caesaris arma, minus bimum hunc Tiberium Caesarem, vindicem Romani imperii, futurumque ejusdem Caesaris filium, gestans sinu, per avia itinerum, vitatis militum gladiis, uno comitante, quo facilius occultaretur fuga, pervenit ad mare, et cum viro Nerone pervecta in Siciliam est.

76 Quod alieno testimonium redderem, eo non fraudabo avum meum. Quippe C. Vellejus, honoratissimo inter illos CCCLX judices loco a Cn. Pompejo lectus, ejusdem Marcique Bruti ac Tib. Neronis praefectus fabrum, vir nulli secundus, in Campania, digressu Neronis a Neapoli, cujus, ob singularem cum eo amicitiam, partium adjutor fuerat, gravis jam aetate et corpore cum comes esse non posset, gladio se ipse transfixit. Inviolatam excedere Italia Caesar passus Fulviam, Plancumque, muliebris fugae comitem. Nam vagum adhuc Domitium, quem digressum e Brutianis castris post caedem ejus praediximus, et propriae classis factum ducem, Pollio Asinius cum septem legionibus, diu retenta in potestate Antonii Venetia, magnis speciosisque rebus circa Altinum aliasque ejus regionis urbes editis, Antonium petens, consiliis suis illectum, ac

---

cum saepius cl et d, a et oc, denique r et t, permixta sciamus in codd. — *[atque discussum]* glossema. v. Ruhnkenii ann. ad 82. — *minus bimum* Vossius, Kr. libri: *nus b.*, *mi* syllaba hausta a simili, quae antecedit. minus probabiliter ed. Basil.: *vix bimum*, etsi non desunt exempla x et s litterarum commutatarum; qua de re v. ann. ad 1, 3; 2, 86. et Terentium, Script. scen. Lat. vol. 4., p. 249 et 256.

76. *cum comes.* sic Aldus nepos eumque secuti editores. libri vett.: *cum esse*, voce *comes* hausta ab utrinque vicinis. — *vagum — ducem.* haec libri habent post *petens*, inepto sane loco et quo

fide data, junxit Antonio. Quo facto, quisque aequum se praestiterit, sciat non minus a Pollione in Antonium, quam ab Antonio in Pollionem, esse collatum. Adventus deinde in Italiam Antonii, praeparatusque contra eum Caesaris, habuit belli metum; sed pax circa Brundisium composita. Per quae tempora Rufi Salvidieni scelesta consilia patefacta sunt; qui, natus obscurissimis initiis, parum habebat summa accepisse, et proximus a Cn. Pompejo, ipsoque Caesare, ex equestri ordine consul creatus esse, nisi in id ascendisset, e quo infra se et Caesarem videret, et rem publicam.

Tum expostulante consensu populi, quem gravis urebat, 77
infesto mari, annona, cum Pompejo quoque circa Misenum pax inita; qui haud absurde, cum in navi Caesaremque et Antonium coena exciperet, dixit, *in carînis suis se coenam dare,* referens hoc dictum ad loci nomen, in quo paterna domus ab Antonio possidebatur. In hoc pacis foedere placuit, Siciliam Achajamque Pompejo concedere; in quo tamen animus inquies manere non potuit. Id unum tantummodo salutare patriae attulit, quod omnibus proscriptis aliisque, qui ad eum ex diversis causis fugerant, reditum salutemque pactus est. Quae res et alios clarissimos viros, et Neronem Claudium, et M. Silanum, Sentiumque Saturninum, et Arruntium, ac Titium, restituit rei publicae. Statium autem Murcum, qui adventu suo classisque celeberrimae vires ejus duplicaverat, insimulatum falsis criminationibus, quia talem virum collegam officii Mena

---

perscripta esse apparet a librario, cum ea per oscitationem omisisset; quemadmodum multa trajecta sunt apud Vellejum.

77. *paterna domus,* Romae in Carinis. v. Aurel. Victor de Vir. ill. 84. etc. — *animus inquies.* malim perspicuitatis gratia: *animus illius inqu.* interceptum fuerit pronomen a litteris similibus, quae id antecedunt. — *salutare — attulit.* codd.: *sal. adventu suo patr. att.* verba *adventu suo* non inepta quidem, ut visa sunt viris doctissimis, siquidem Sextus Pompejus ex Sicilia Misenum venerat, sed supervacanea, nec dubie in sequentibus sublecta; quae merito cancellavit R. nimis ingeniose Or. et Kr.: — *salutare acceptum*

et Menecrates fastidiebant, Pompejus in Sicilia interfecerat.

78 Hoc tractu temporum Octaviam, sororem Caesaris, M. Antonius duxit uxorem. Redierat Pompejus in Siciliam, Antonius in transmarinas provincias, quas magnis molimentis Labienus, ex Brutianis castris profectus ad Parthos, perducto eorum exercitu in Syriam, interfectoque legato Antonii, concusserat; qui virtute et ductu Ventidii, una cum Parthorum copiis, celeberrimoque juvenum Pacoro, regis filio, extinctus est. Interim Caesar per haec tempora, ne res disciplinae inimicissima, otium, corrumperet militem, crebris in Illyrico Delmatiaque expeditionibus, patientia periculorum, bellique experientia, durabat exercitum. Eadem tempestate Calvinus Domitius, cum ex consulatu obtineret Hispaniam, gravissimi comparandique antiquis exempli auctor fuit. Quippe primi pili centurionem, nomine Vibillium, ob turpem ex acie fugam fusti percussit.

79 Crescente in dies et classe et fama Pompeji, Caesar molem belli ejus suscipere statuit. Aedificandis navibus, contrahendoque militi ac remigi, navalibusque adsuescendo certaminibus, praefectus est M. Agrippa, (vir) virtutis nobilissimae, labore, vigilia, periculo invictus, parendique, sed uni, scientissimus, aliis sane imperandi cupidus, et per omnia extra dilationes positus, consultisque facta conjungens. Hic, in Averno ac Lucrino lacu speciosissima classe fabricata, quotidianis exercitationibus militem remi-

---

patria ei tulit, quod etc. — *fastidiebant.* codd.: *fastidierant,* moleste cumulatis plusquamperfectis, cum sensus tantum non postulet imperfectum. fieri autem potest, ut prius scriptum fuerit *fastidieuant,* b in u mutato, ut saepe alias. v. ann. ad 6. et 103.

78. *molimentis* R. et recentiores pro *momentis.* — *perducto.* codd. menda haud insolita: *producto.* correxit J. Arnzen. ad Aurel. Victor. c. 2. — *Delmatiaque* Rhen. h. l.; sed alibi *Dalmatia,* sicut vulgo. illud ubique usurparunt Kr. aliique. — *fusti* cod. Amerb. et ed. altera princeps aliaeque. Rhen.: *fuste,* quod praetulit Or.

79. *certaminibus.* libri, sublecto in proximis glossemate: *cert. atque exercitationibus.* — *vir virtutis.* Ita R; codd.: *virtutis;* quo genere vitii nullum frequentius esse apud Vellejum, annotavit vir doctissimus. contrario errore *vir viribus* pro *viribus* scriptum est

gemque ad summam et militaris et maritimae rei perduxit scientiam. Hac classe Caesar, cum prius, despondente ei Nerone, cui ante nupta fuerat, Liviam, auspicatis rei publicae ominibus, duxisset uxorem, Pompejo Siciliaeque bellum intulit. Sed virum, humana ope invictum, graviter eo tempore fortuna concussit. Quippe longe majorem partem classis circa Veliam Palinurique promontorium adorta vis Africi laceravit ac distulit. Ea patrando bello mora fuit, quod post indubia, sed interdum ancipiti, fortuna gestum est: nam et classis eodem loco vexata est tempestate, et ut navali primo proelio apud Mylas ductu Agrippae pugnatum prospere, ita inopinato ducis adventu gravis sub ipsius Caesaris oculis circa Tauromenium accepta clades; neque ab ipso periculum abfuit; legiones, quae cum Cornificio erant, legato Caesaris, expositae in terra paene a Pompejo oppressae sunt. Sed ancipitia fortunae et temporis matura virtute correcta: explicatis quippe utriusque partis classibus, paene omnibus exutus navibus Pompejus Asiam fuga petivit; jussuque M. Antonii, cujus opem petierat, dum inter ducem et supplicem tumultuatur, et nunc dignitatem retinet, nunc vitam precatur, a Titio jugulatus est. Cui in tantum duravit hoc facinore contractum odium, ut mox, ludos in theatro Pompeji faciens, execratione populi spectaculo, quod praebebat, pelleretur.

Acciverat, gerens contra Pompejum bellum, ex Africa 80
Caesar Lepidum cum XII semiplenis legionibus. Hic vir

---

44. cf. 128. — *post indubia, sed int.* etc. codd. ταυτολόγως: *postea dubia et int.* etc. adulatorie *indubiam* vocat fortunam belli, ab Octaviano gesti. — *ducis,* Sexti Pompeji, quem ipsum adfuisse colligas ex iis, quae sequuntur. paulo post de eodem: *dum inter ducem et supplicem tumultuatur.* codd. mendose: *classis,* quemadmodum d et cl, u et a, c et s, confundi solere scimus. — *ancipitia — temporis.* libri: *ancipitis fortuna temporis,* a et s litteris permutatis, sicut 90., ubi recte Burmannus: *praesentis* pro *praesentia.* Attius Atreo 7.: *Pelopis digner domo* pro *Pelopia*, quod ponendum esse vidit Vossius. Phaedrus vulgo 4. prol. 5.: *Non semper ea sunt, quae videntur,* sed apud Bentlejum: *N. semper res sunt, q. v.,* quo nihil verius latiniusque. *temporis,* anni temporis procellosi. *matura virtute,* ut *maturitas* 125.

omnium vanissimus, neque ulla virtute tam longam fortunae indulgentiam meritus, exercitum Pompeji, quia propior fuerat, sequentem non ipsius, sed Caesaris auctoritatem ac fidem, sibi junxerat; inflatusque amplius XX legionum numero in id furoris processerat, ut, inutilis [alienae victoriae] comes, quam diu moratus erat, dissidendo in consiliis Caesaris et semper diversa iis, quae aliis placebant, dicendo, totam victoriam ut suam interpretaretur; audebatque denuntiare Caesari, *excederet Sicilia.* Non ab Scipionibus, aliisque veteribus Romanorum ducum, quidquam ausum patratumque fortius quam tunc a Caesare. Quippe cum inermis et lacernatus esset, praeter nomen nihil trahens, ingressus castra Lepidi, evitatis, quae jussu hominis pravissimi tela in eum acta erant, cum lacerna ejus perforata esset lancea, aquilam legionis rapere ausus est. Scires, quid interesset inter duces. Armati inermem secuti sunt; decimoque anno, quam in dissimillimam vitae suae potentiam pervenerat, Lepidus, et a militibus et a fortuna desertus, pulloque velatus amiculo, inter ultimam confluentium ad Caesarem turbam latens, genibus ejus advolutus est. Vita rerumque suarum dominium concessa ei sunt; spoliata, quam tueri non poterat, dignitas.

81 Subita deinde exercitus seditio, qui plerumque, contemplatus frequentiam suam, a disciplina descisoit et, quod cogere se putat posse, rogare non sustinet, partim severitate, partim liberalitate discussa Principis; speciosumque per id tempus adjectum supplementum Campanae coloniae. Ejus relicta erant publica; pro his longe uberiores reditus duodecies HS in Creta insula redditi, et aqua permissa,

80. *[alienae victoriae]* glossema, idque vel falsum, vel inutile, sive *Caesaris comitem* intelligas, quod malim, seu *victoriae* ex sequentibus. — *quam in dissimillimam.* hoc voluit librarius, cum in codice legatur: *quam ad in diss.* solet enim id genus hominum falsis subjicere emendata, non expunctis illis metu liturae.

81. *relicta e. publica.* libri mendose: *relicti e. publici.*

82. Libri: *Qua aestate caesar tam prospere libium in sicilia benè fortuna in caesare et rep. militavit ad orientem.* alienum esse nomen *Caesar*, ex verbis *in Caesare* pro *in illo* intelligas;

quae hodieque singulare et salubritatis instar et amoenitatis ornamentum est. Insigne coronae classicae, quo nemo unquam Romanorum donatus erat, hoc bello Agrippa singulari virtute meruit. Victor deinde Caesar reversus in urbem contractas emptionibus complures domos per procuratores, quo laxior fieret ipsius, *publicis se usibus destinare* professus est; templumque Apollinis et circa porticus facturum promisit, quod ab eo singulari exstructum munificentia est.

Qua aestate tam prospere liberata est Sicilia, bona 82
fortuna in Caesare et re publica mutavit ad Orientem. Quippe Antonius cum XIII legionibus ingressus Armeniam, ac deinde Mediam, et per eas regiones Parthos petens, habuit regem eorum obvium, primoque duas legiones cum omnibus impedimentis tormentisque et Statiano legato amisit; mox saepius ipse, cum summo totius exercitus discrimine, ea adiit pericula, a quibus servari se posse desperaverit; amissaque non minus quarta parte militum, captivi cujusdam, sed Romani, consilio ac fide servatus est, qui, clade Crassiani exercitus captus, cum fortunam, non animum, mutasset, accessit nocte ad stationem Romanam, praedixitque, *ne destinatum iter peterent, sed diverso silvestrique pervaderent.* Hoc M. Antonio ac tot illis legionibus saluti fuit; de quibus tamen totoque exercitu haud minus pars quarta, ut praediximus, militum, calonum servitiique desiderata tertia est, impedimentorum vix ulla superfuit. Hunc tamen Antonius fugam suam, quia vivus exierat, *victoriam* vocabat. Qui tertia aestate reversus in Armeniam regem ejus Artavasden, fraude deceptum, ca-

---

ista vero *libium in*, in quibus *Lepidum* deprehendere sibi visus est Rhenanus, quin ex verbis *liberatae* oriri potuerint, *ta* syllaba neglecta propter similem *ra*, et pro *ĕ* *e* sine apice, mox *in*, scripto, tum *a* in *u* mutato, nemo harum rerum peritus negaverit. minus etiam ambiguum fuit, scribendum esse *bona fortuna;* hisque pulcre congruebat repertum a Ruhnkenio *mutavit*. qui vir doctissimus minus profecit, cum reliqua sic scribenda esse arbitraretur: *Qua aest. Caesar tam pr. sepelivit in Sicilia bellum.* — *a quibus servari*. ita Kr., verbum *pericula* praepositionem abstulisse ratus;

tenis, sed, ne quid honori deesset, aureis, vinxit. Crescente deinde et amoris in Cleopatram incendio, et vitiorum, quae semper facultatibus licentiaque et assentationibus aluntur, magnitudine, bellum patriae inferre constituit, cum ante *novum* se *Liberum patrem* appellari jussisset, tum redimitus hederis, crocotaque velatus aurea, et thyrsum tenens, cothurnisque subnixus, curru, velut Liber Pater, vectus esset Alexandriae.

83 Inter hunc apparatum belli Plancus, non judicio recta legendo, neque amore rei publicae aut Caesaris (quippe haec semper impugnabat), sed morbo proditor, cum fuisset humillimus assectator reginae et infra servos cliens, cum Antonii librarius, cum obscoenissimarum rerum et auctor et minister, cum in omnia et omnibus venalis, cum caeruleatus et nudus, caputque redimitus arundine et caudam trahens, genibus innixus Glaucum saltasset in convivio, refrigeratus ab Antonio ob manifestarum rapinarum indicia, transfugit ad Caesarem. Et idem postea clementiam victoris pro sua virtute interpretabatur, dictitans, *id probatum a Caesare*, cui ille ignoverat. Artem hanc mox avunculi M. Titius imitatus est. Haud absurde C. Coponius praetorius, vir gravissimus, P. Silii socer, cum, recens transfuga, multa ac nefanda Plancus absenti Antonio in senatu objiceret, *Multa*, inquit, *mehercules fecit Antonius pridie, quam tu illum relinqueres.*

---

abest enim a libris. — iidem soloece: *desperaverat.* — *crocotaque — subnixus.* ita sagacissimus R; libri inusitate: *coronaque — succinctus.*

83. *legendo.* codd.: *legendi.* — *assectator* R, quod magis quam vulgatum *assentator* convenit verbo *cliens.* v. R et ab eo laudatus Ernestius ad Tac. Ann. 11, 21. — *Artem — imitatus est.* vetus liber: *Mox autem hunc, mox avunculum Titius im. est.* scilicet corrector, non ferens *autem* principio orationis, praeposuit *mox*, haud deleto, dum festinat, eodem verbo, quo loco legebatur in autographo. Rhen.: *Hunc mox av. Tit. i. est.* alii aliter, sed omnes: *autem*, cum Vell. haud dubie dederit *artem*, dolum. cf. c. 28. praenomen viri jam Lipsius inseruit; sicut Coponii, a sequente littera interceptum, Kr. — *praetorius — socer.* libri: *vir praet., grav. pater, Silii socer.* ed. Basil. bene: *P. Silii s.*

Caesare deinde et Messala Corvino Coss. debellatum 84
apud Actium; ubi longe ante, quam dimicaretur, exploratissima Julianarum partium fuit victoria. Vigebat in hac parte miles atque imperator, in illa marcebant omnia; hinc remiges firmissimi, illinc inopia affectissimi; navium hac magnitudo modica nec celeritati adversa, illa specie terribilior; hinc ad Antonium nemo, illinc ad Caesarem quotidie aliqui transfugiebant; denique in ore atque oculis Antonianae classis per M. Agrippam Leucas expugnata, Patrae captae, Corinthus occupata, bis ante ultimum discrimen classis hostium superata. Rex Amyntas, meliora et utiliora secutus (nam Dellius, exempli sui tenax, ut a Dolabella ad Cassium), virque clarissimus Cn. Domitius, qui solus Antonianarum partium nunquam reginam nisi nomine salutavit, maximo et praecipiti periculo transmisit ad Caesarem.

Advenit deinde maximi discriminis dies, quo Caesar 85
Antoniusque, productis classibus, pro salute alter, in ruinam alter, terrarum orbis dimicavere. Dextrum navium Julianarum cornu M. Lurio commissum, laevum Arruntio, Agrippae omne classici certaminis arbitrium; Caesar ei parti destinatus, in quam a fortuna vocaretur, ubique aderat. Classis Antonii regimen Poplicolae Sosioque commissum; at in terra locatum exercitum Taurus Caesaris,

---

84. *in illa* Vascosan., Kr. vulgo: *illa,* quod minus concinnum. — *remiges* primus Lips. codd. insulse: *reges.* — *navium hac magnitudo.* libri: *haec,* i. e. *hac,* cui respondet *illa.* — quae sequuntur in codd., *illa specie et terribilior,* hactenus quidem emendata sunt a doctis, ut *et* particulam, ex vicinis litteris natam, delerent; sed quaeram, cum Antonii classem rebus omnibus inferiorem dicat inimica, quid attineat memorare terribiliorem ejus speciem, quae momentum habere potuit in pugna, turbatis adspectu ejus militibus Octaviani. temperanda igitur est oratio, ut rei congruat; idque, ni fallor, ita scribendo: — *adversa, illâ sola specie terribilior.* cum scriptum esset continue: — *saillasola* vel *-sailasola,* facile potuit, ut negligeretur vox *sola* propter simile *-saila,* quod antecedit. — *ut a Dolabella ad Cassium.* ita Lips. codd.: *ut a Dol. ad Caesarem.* verisimile est, Vellejum scripsisse: *ad Cassium et Antonium.* v. R.

Antonii regebat Canidius. Ubi initum certamen *est*, omnia in altera parte fuere, dux, remiges, milites; in altera nihil praeter milites. Prima occupat fugam Cleopatra. Antonius fugientis reginae quam pugnantis militis [sui] comes esse maluit; et imperator, qui in desertores saevire debuerat, desertor exercitus sui factus est. Illis etiam detracto capite in longum fortissime pugnandi duravit constantia, et desperata victoria in mortem dimicabatur. Caesar, quos ferro poterat interimere, verbis mulcere cupiens, clamitansque et ostendens, *fugisse Antonium*, quaerebat, *pro quo et cum quo pugnarent?* At illi, cum diu pro absente dimicassent duce, aegre submissis armis cessere victoriam; citiusque vitam veniamque Caesar promisit quam illis, ut ea precarentur, persuasum est; fuitque in confesso, milites optimi imperatoris, imperatorem fugacissimi militis functum officio. Videlicet, suo an Cleopatrae arbitrio victoriam temperaturus fuerit, qui ad ejus fugam direxit suam. Idem locatus in terra fecit exercitus, cum se Canidius praecipiti fuga rapuisset ad Antonium.

86 Quid ille dies terrarum orbi praestiterit, ex quo in quem statum pervenerit fortuna publica, quis in hoc transcursu tam artati operis exprimere audeat? Victoria vero fuit clementissima; nec quisquam interemptus est; paucissimi ejecti, qui ne deprecari quidem pro se sustinerent. Ex qua lenitate ducis colligi potuit, quem aut initio triumviratus sui, aut in campis Philippiis, si sic licuisset, victo-

---

85. *[sui]* elegantius abfuerit, cum praesertim sequatur in proximis. — *officio.* nihil muto, cum *officium* saepe dicatur, quidquid aliquis agit. — *Videlicet, suo.* id est Videre licet, suo etc. liber: *uidebit e suo.* — *qui ad ejus — suam.* hoc haud dubie significat Amerbachii codicis scriptura: *qui ad ejus fugam arbitrium direxit fugam.* Or.: *qui ad ejus fugae arbitrium dir. suam;* bene, quod posuit *suam,* sed temere repetita voce *arbitrium* in loco curiosius elaborato. quae vox haud dubie fluxit ex vulgatis libris, in quibus legitur: *qui ad ejus arbitrium dir. fugam,* cum aliquis, postquam neglectum esset *suam,* mancae sententiae immisso verbo, ex superioribus petito, succurrisset. similes autem f et s litterae in libris, ut facile *suam* mutatum fuerit in *fugam,* dein expunctum, velut male repetitum oscitatione librarii.

riae exitum facturus fuerit. At Sosium L. Arruntii, prisca gravitate celeberrimi, fides, mox, diu cum clementia luctatus sua, Caesar, servavit incolumem. Non praetereatur Asinii Pollionis factum et dictum memorabile. Namque cum se post Brundisinam pacem continuisset in Italia, neque aut vidisset unquam reginam, aut post enervatum amore ejus Antonii animum partibus ejus se miscuisset, rogante Caesare, *ut secum ad bellum proficisceretur Actiacum: Mea*, inquit, *in Antonium majora merita sunt, illius in me beneficia notiora: itaque discrimini vestro me subtraham, et ero praeda victoris.*

Proximo deinde anno, persecutus reginam Antonium- 87
que Alexandriam, ultimam bellis civilibus imposuit manum. Antonius se ipse non segniter interemit, adeo ut multa desidiae crimina morte redimeret; at Cleopatra, frustratis custodibus, illata aspide [morsu sane ejus], expers muliebris metus, spiritum reddidit. Fuitque et fortuna et clementia Caesaris dignum, quod nemo ex his, qui contra eum arma tulerant, ab eo jussuve ejus est interemptus. D. Brutum Antonii interemit crudelitas. Sex. Pompejum, ab eo devictum, idem Antonius, cum dignitatis quoque servandae dedisset fidem, etiam spiritu privavit. Brutus et Cassius, ante quam victorum experirentur animum, voluntaria morte obierunt. Antonii Cleopatraeque quis fuisset exitus, narravimus. Canidius timidius decessit quam professioni ejus, qua semper usus erat, congruebat. Ultimus autem ex interfectoribus Caesaris Parmensis Cassius morte poenas dedit, ut coeperat Trebonius.

---

86. *paucissimi ejecti.* Rhen.: *paucissimi, et hi.* Kr. sagaci conjectura reperit oblitteratam vocem, qua opus est, *ejecti;* sed perperam scribi voluit *ejecti pauc., et hi,* cum *ejecti* in ista *et hi* abiisse videatur. — *victoriae exitum.* liber mendose: *victoriae suae* (*victoriexitum, victoriesitum,* de quo ad 75., *victoriesua* etc.); Rhen. in margine: — *fuerit modum,* quod placuit Ruhkenio. alii aliter, hariolati omnes, non emendantes. — *cum clementia* Lipsius. vulgo *cum* desideratur.

87. *morsu s. ejus.* interpretatio. — *est interemptus.* abest libris copula, quam haustam arbitror ab *in*- sequente (*ē interemptus*). Kr.: *interemptus [est].* — *fuisset.* malim: *fuerit.* — *ut coe-*

88 Dum ultimam bello Actiaco Alexandrinoque Caesar imponit manum, M. Lepidus, juvenis forma quam mente melior, Lepidi ejus, qui triumvir fuerat rei publicae constituendae, filius, Junia, Bruti sorore, natus, interficiendi, simul in urbem revertisset, Caesaris consilia inierat. Tunc urbis custodiis praepositus C. Maecenas, equestri, sed splendido, genere natus; vir, ubi res vigiliam exigeret, sane exsomnis, providens atque agendi sciens; simul vero aliquid ex negotio remitti posset, otio ac mollitiis paene ultra feminam fluens; non minus Agrippa Caesari carus, sed minus honoratus (quippe vixit angusti clavi pede contentus, nec minora consequi potuit, sed non tam concupivit); hic, speculatus per summam quietem ac dissimulationem praecipitis consilia juvenis, mira celeritate nullaque cum perturbatione aut rerum aut hominum oppresso Lepido immane [novi ac] resurrecturi belli civilis restinxit incendium; et ille quidem male consultorum poenas exsolvit. Aequetur praedictae jam Antistii Servilia, Lepidi uxor, quae, vivo igni devorato, praematura morte immortalem nominis sui pensavit memoriam.

89 Caesar autem, reversus in Italiam atque urbem, quo occursu, quo favore omnium hominum, aetatium, ordinum exceptus sit, quae magnificentia triumphorum ejus, quae fuerit munerum, ne in operis quidem justi materia, nedum hujus tam recisi, digne exprimi potest. Nihil deinde optare

---

perat. libri: *ut dederat.* origo fraudis a *p* et *d* litterarum similitudine repetenda est, quemadmodum vett. libri ap. Plautum Men. 1, 2, 7.: *quid detiam* vel *quid detur* pro *quid petam* etc. Aldi nepos pingui Minerva: *ut dederat primus Treb.*

88. *pede.* i. e. modulo, mensura. libri: *pene,* confusis verbis similibus; qui fons haud obscurus est depravationis: velut apud Jul. Phaedrum fab. 7, 20. Dorvillius legere sibi visus erat *luet* pro *licet,* quod, perspectum a Burmanno conjectura, post in ipso codice scriptum invenit Jannellius, sed ita, opinor, ut apice careret *i* littera, quam apicem a 10. seculo post Chr. nat. adscribere alii solebant librarii, alii negligere, sicut antea moris fuit. cf. 125. — *non tam,* quam Agrippa. — codd.: *speculatus est — et mira.* talia de suo largiri solent librarii. — *novi ac.* interpretatio vocis *resurrecturi. ac,* sicut καὶ, in glossematis usurpare solent ii, qui ad-

a diis homines, nihil dii hominibus praestare possunt, [nihil voto concipi, nihil felicitate consummari,] quod non Augustus post reditum in urbem rei publicae [populoque Romano] terrarumque orbi repraesentaverit. Finita vicesimo anno bella civilia, sepulta externa, revocata pax, sopitus ubique armorum furor; restituta vis legibus, judiciis auctoritas, senatui majestas; imperium magistratuum ad pristinum redactum modum; tantummodo octo praetoribus allecti duo; prisca illa et antiqua rei publicae forma renovata. Rediit cultus agris, sacris honos, securitas hominibus, certa cuique rerum suarum possessio; leges emendatae utiliter, latae salubriter; senatus sine asperitate, nec sine severitate, lectus; principes viri, triumphisque et amplissimis honoribus functi, hortatu Principis, ad ornandam urbem illecti sunt. Consulatui tantummodo usque ad undecimum, quem continuaret, Caesar, cum saepe obnitens repugnasset, impetrari potuit. Nam dictaturam quam pertinaciter ei deferebat populus, tam constanter repulit. Bella sub imperatore eo gesta, pacatusque victoriis terrarum orbis, et tot extra Italiam domique opera, omne aevi sui spatium impensurum in id solum opus scriptorem fatigent. Nos, memores professionis, universam imaginem principatus ejus oculis animisque subjecimus.

Sepultis, ut praediximus, bellis civilibus, coalescentibus- 90

---

scripta inveniunt et probant. — *incendium* pro *initium* Herel., Or., Kr. — *Antistii* uxori, Calpurniae v. 26.

89. *quo occursu* Lips. et recentiores. libri: *occursus*. scriptum *co* pro *quo* facile interciderit. — *[populoque Rom.]* glossema. — *renovata.* sic Acidalius. codd., menda frequenti: *revocata,* cum in superioribus legatur *revocata pax*. — *[nihil — cons.* verba ταυτο-λόγα et suspecta. — *Consulatui.* libri: *C — tus,* ed. Basil.: *Consulatus tant. usque ad undecimum ut cont.,* quae correctio non temere repudianda videbatur Ruhnkenio, cum ne ipse quidem acumen Vellejanum deprehendisset. scilicet exquisita adulatione hic noster, non consulatum Augusto, sed Augustum consulatui, velut eximium ejus decus, impetrari potuisse dicit ultra undecimum, quem continuaret. incunabula erroris in i et s litterarum similitudine quaerenda sunt. — *sub imperatore eo.* bene fecit Kr., cum neglectum a librariis pronomen immisit.

que rei publicae membris, accuravit aliena, quae tam longa annorum series laceraverat. Dalmatia, viginti et ducentos annos rebellis, ad certam confessionem parata est imperii. Alpes, feris incultisque nationibus celebres, perdomitae. Hispaniae nunc ipsius praesentis, nunc Agrippae (quem usque in tertium consulatum, et mox collegium tribunitiae potestatis, amicitia Principis evexerat) multo varioque Marte pacatae. In quas provincias cum initio Scipione et Sempronio Longo Coss., primo anno secundi belli Punici, abhinc annos CCL, Romani exercitus missi essent, duce Cn. Scipione, Africani patruo, per annos CC in his multo mutuoque ita certatum est sanguine, ut, amissis populi Romani imperatoribus exercitibusque, saepe contumelia, nonnunquam periculum, Romano inferretur imperio. Illae enim provinciae Scipiones consumserunt; illae contumelioso X annorum bello sub duce Viriatho majores nostros exercuerunt; illae terrore Numantini belli populum Romanum concusserunt; in illis turpe Q. Pompeji foedus, turpiusque Mancini, senatus cum ignominia dediti imperatoris rescidit; illa Ilium tot consulares, illa tot praetorios, absumsit duces; patrumque aetate in tantum Sertorium armis extulit, ut per quinquennium dijudicari non potuerit, Hispanis Romanisne in armis plus esset roboris, et uter populus alteri pariturus foret. Has igitur provincias tam diffusas, tam frequentes, tam feras, ad eam pacem abhinc annos ferme L perduxit Caesar Augustus, ut, quae maximis bellis nunquam vacaverant, eae sub C. Antistio, ac

---

90. *accuravit aliena.* libri mendose: *et coram aliero*, quae scriptura unde orta sit, jam, reperta, ut spero, genuina, facile quisque palaeographiae gnarus intelligat. — *ducentos annos.* a Lipsio est *annos.* — *parata.* codd., vereor ut latine: *pacata.* praeterea id verbum sequitur in proximis. c et r confusa, ut inferius 104. — *praesentis.* ita Burmannus, nec ferenda sunt conjuncta verba *praesentia* et *multo varioque Marte.* eadem menda, sed modo contrario, *ancipitis* pro *ancipitia* scriptum legitur in superioribus, c. 79. — *belli Punici.* libri, ellipsi inaudita: *Punici.* correxit N. Heinsius. — *contumelia, nonnunquam.* bene R, quod in libro post *contumelia* legitur, *etiam*, delevit, tanquam ortum ex *-elia* simili.

deinde P. Silio legato, ceterisque postea, etiam latrociniis vacarent.

Dum pacatur Occidens, ab Oriente ac rege Parthorum signa Romana, quae Crasso oppresso Orodes, quae Antonio pulso filius ejus Phrahates ceperant, Augusto remissa sunt; quod cognomen illi viro, Planci sententia, consensus universi senatus populique Romani indidit. Erant tamen, qui hunc felicissimum statum odissent. Quippe L. Murena et Fannius Caepio, diversis moribus, (nam Murena sine hoc facinore potuit videri bonus, Caepio et hoc ante pessimus) cum inissent occidendi Caesaris consilia, oppressi auctoritate publica, quod vi facere voluerant, jure passi sunt. Neque multo post Rufus Egnatius, per omnia gladiatori quam senatori propior, collecto in aedilitate favore populi, quem extinguendis privata familia incendiis in dies auxerat, in tantum quidem, ut ei praeturam continuaret, mox etiam consulatum petere ausus, cum esset omni flagitiorum scelerumque conscientia mersus, nec melior illi res familiaris quam mens foret, aggregatis simillimis sibi, interimere Caesarem statuit, ut, quo salvo salvus esse non poterat, eo sublato moreretur. Quippe ita se mores habent, ut publica quisque ruina malit occidere quam sua proteri et, idem passurus, minus conspici. Neque hic prioribus in occultando felicior fuit; abditusque carcere, cum consciis facinoris, mortem dignissimam vita sua obiit. 91

Praeclarum excellentis viri factum, C. Sentii Saturnini, circa ea tempora consulis, ne fraudetur memoria. Aberat ordinandis Asiae Orientisque rebus Caesar, circum- 92

---

friget autem. — *X annorum.* ita Lipsius. codd. male: XX *ann.* v. Justinus 44, 2. — *illa Ilium,* ut Naso Met. 14, 466: *alta Ilion.* libri carent nomine *Ilium,* quod a simili verbo *illa* interceptum est, non sine detrimento sententiae. praeclare Hispaniam, funestam Romanis, vocat alteram Trojam, cum praesertim Trojanum quoque bellum per 10 annos duraverit.

91. *hoc ante* dixit pro *ante hoc,* sicut Nepos Chabr. 3. *quam ante,* Plinius H. N. 35, 10. *omnia ante,* ad quem locum annotata a Gronovio evolvi jussit R. — *carcere.* libri: *carceri,* quod plus quam poëticum.

ferens terrarum orbi praesentia pacis suae bona; tum Sentius, forte et solus et absente Caesare consul, cum alia prisca severitate summaque constantia [veterum consulum more ac severitate] gessisset, protraxisset publicanorum fraudes, punisset avaritiam, regessisset in aerarium pecunias publicas, tum in comitiis habendis praecipuum egit [consulem]. Nam et quaesturam petentes, quos indignos judicavit, *profiteri* vetuit, et, cum id facturos se perseverarent, *consularem, si in campum descendissent, vindictam* minatus est; et Egnatium, florentem favore publico, sperantemque, ut praeturam aedilitati, ita consulatum praeturae se juncturum, *profiteri* vetuit, et cum id non obtinuisset, juravit, *etiamsi factus esset consul suffragiis populi, tamen se eum non renuntiaturum.* Quod ego factum cuilibet veterum consulum gloriae comparandum reor, nisi quod naturaliter audita visis laudamus libentius, praesentia invidia, praeterita veneratione prosequimur, et illis nos obrui, his instrui credimus.

93 Ante triennium fere, quam Egnatianum scelus erumperet, circa Murenae Caepionisque conjurationis tempus, abhinc annos L, M. Marcellus, sororis Augusti Octaviae filius, quem homines ita, si quid accidisset Caesari, successorem potentiae ejus arbitrabantur futurum, ut tamen id per Agrippam securo ei posse contingere non existimarent, magnificentissimo munere aedilitatis edito, decessit admodum juvenis; sane, ut ajunt, ingenuarum virtutum, laetusque animi et ingenii, fortunaeque, in quam alebatur, capax. Post cujus obitum Agrippa, qui, sub specie mini-

---

92. putide librarii: *praesentia sua*, cum Vell. dicat *pacis bona praesentia*, h. e. parata, certa. v. R. — *[veterum — severitate]* interpretatio sublecta in vicinis, quam pridem improbavit Krauseus, Kr. delevit. — [*consulem.*] ne haec quidem genuina vox est, sed eius, qui nomen desideraret, quod adjectivo *praecipuum* accommodaretur, cum id per se dixerit Vell., ut Cic. or. pro P. Sulla 3.: *quod mihi consuli praecipuum fuit praeter alios.* — extremo cap. codd.: *et praesentia.* — iidem perverse: *et his n. o., illis i. cr.*

93. recte ed. Basil., quam R aliique secuti sunt: *securo* pro vitiosa scriptura, quam Rhen. habet, *securos.*

steriorum principalium profectus in Asiam, ut fama loquitur, ob tacitas cum Marcello offensiones praesenti se subduxerat tempori, reversus inde, filiam Caesaris Juliam, quam in matrimonio Marcellus habuerat, duxit uxorem, feminam neque sibi, neque rei publicae felicis uteri.

Hoc tractu temporum Tib. Claudius Nero, quo trimo, 94
ut praediximus, Livia [Drusi Claudiani filia, despondente Nerone, cui ante nupta fuerat,] Caesari nupserat, innutritus coelestium praeceptorum disciplinis, juvenis genere, forma ac celsitudine corporis, optimis studiis, maximoque ingenio instructissimus, qui protinus, quantus esset, sperari potuerit, visuque praetulerit principem, quaestor, undevicesimum annum agens, capessere coepit rem publicam; maximamque difficultatem annonae [ac rei frumentariae inopiam] ita Ostiae atque in urbe, mandato vitrici, moderatus est, ut per id, quod agebat, quantus evasurus esset, eluceret. Nec multo post missus ab eodem [vitrico] cum exercitu ad visendas ordinandasque, quae sub Oriente sunt, provincias, praecipuis omnium virtutum experimentis in eo tractu editis, cum legionibus ingressus Armeniam, redacta ea in potestatem P. R., regnum ejus Artavasdi dedit. Vicinus rex quoque Parthorum, tanti nominis fama territus, liberos suos ad Caesarem misit obsides.

Reversum inde Neronem Caesar haud mediocris belli 95
molem experiri statuit, adjutore operis dato fratre ipsius

94. *trimo* Aldus nepos scribendum esse vidit. codd.: *primo*, permutatis verbis similibus. — [*Drusi — fuerat*] spuria, sublecta c. 79. v. R. — *forma ac celsit. corporis.* non habetur copula in libris, hausta scilicet a vicinis utrinque litteris. — soloece libri: *quantus est*, nec bene: *potuerat*, cum praesertim sequatur *praetulerit*, quod illi assimilantes viri docti perverso consilio scripserunt *praetulerat*. — iidem recte: *visuque* pro *visusque*. — [*ac — inopiam*] [*vitrico*] glossemata. — Lipsius ad fidem historicam: *regnum ejus, Artavasdi ereptum, Tigrani dedit.* omissa videntur verba *ereptum Tigr.* per socordiam librarii. — *Vicinus.* codd.: *cujus*, a correctione, opinor, ejus, qui reperisset capite truncatum *cinus*, cum *ui* syllabam abstulisset *it* similis, quae praecedit. quod suasit R, *quin* vix, et ne vix quidem, aptum est huic loco. Lipsio placuerat *cum rex*, quod ne ipsum quidem verisimile videtur.

Druso Claudio, quem intra Caesaris penates enixa erat Livia. Quippe uterque, divisis partibus, Rhaetos Vindelicosque aggressi, multis urbium et castellorum oppugnationibus, nec non directa quoque acie feliciter functi, gentes locis tutissimas, aditu difficillimas, numero frequentes, feritate truces, majore cum periculo quam damno Romani exercitus, plurimo cum earum sanguine, perdomuerunt. Ante quae tempora censura Planci et Pauli, acta inter discordiam, neque ipsis honori, neque rei publicae usui fuit, cum alteri vis censori, alteri vita deesset: Paulus vix posset implere censorem; Plancus timere deberet, nec quidquam objicere posset adolescentibus, aut objicientes audire, quod non agnosceret senex.

96 Mors deinde Agrippae (qui novitatem suam multis rebus nobilitaverat, atque in hoc perduxerat, uti Neronis esset socer; cujusque liberos, nepotes suos, divus Augustus, praepositis Caji ac Lucii nominibus, adoptaverat) admovit propius Neronem Caesari. Quippe filia [Julia] ejus, quae fuerat Agrippae nupta, Neroni nupsit. Subinde bellum Pannonicum, quod, inchoatum Agrippae, M. Vinicio, avo tuo, Cos., magnum atroxque et perquam vicinum imminebat Italiae, per Neronem gestum est. Gentes Pannoniorum, Delmatarumque nationes, situmque regionum ac fluminum, numerumque et modum virium, excelsissimasque et multiplices eo bello victorias tanti imperatoris, alio loco explicabimus; hoc opus servet formam suam. Hujus victoriae compos Nero ovans triumphavit.

97 Sed dum in hac parte imperii omnia geruntur prosperrime, accepta in Germania clades sub legato M. Lollio, homine in omnia pecuniae quam recte faciendi cupidiore, et inter summam vitiorum dissimulationem vitiosissimo,

---

95. *urbium et castellorum.* sic Rhen., tanquam e libro suo; nec intelligo, qua conjectura ductus Kr. copulam abfuisse illo dicat. — *nec quidquam* recte ed. Basil., Lips. et alii pro *ne qu.*

96. *uti Neronis.* codd. vitiose: *ut et N.* — *[Julia]* nomen petitum ex capite 100; quo nomine eo minus opus est, quod unicam illam Augustus habuit filiam. frustra ed. Basil. et aliae: *filia ejus Julia.* — *inchoatum Agrippae.* libri: Agrippa, *e* et *a* con-

amissaque legionis V. aquila, vocavit ab Urbe in Gallias Caesarem. Cura deinde atque onus Germanici belli delegata Druso Claudio, fratri Neronis, adolescenti tot tantarumque virtutum, quot et quantas natura mortalis recipit, vel industria perficit; cujus ingenium utrum bellicis magis operibus an civilibus suffecerit artibus, in incerto est; morum certe dulcedo ac suavitas, et adversus amicos aequa ac par sui aestimatio inimitabilis fuisse dicitur: nam pulchritudo corporis proxima fraternae fuit. Sed illum, magna ex parte domitorem Germaniae, plurimo ejus gentis variis in locis profuso sanguine, fatorum iniquitas, consulem, agentem annum tricesimum, rapuit. Moles deinde ejus belli translata in Neronem est; quod is sua et virtute et fortuna administravit, pervagatusque victor omnes partes Germaniae, sine ullo detrimento commissi exercitus (quod praecipue huic duci semper curae fuit), sic perdomuit eam, ut in formam paene stipendiariae redigeret provinciae. Tum alter triumphus cum altero consulatu ei oblatus est.

Dum ea, quae praediximus, in Pannonia Germaniaque 98
geruntur, atrox in Thracia bellum ortum, omnibus ejus gentis nationibus in arma accensis, L. Pisonis, quem hodieque diligentissimum atque eundem lenissimum securitatis urbanae custodem habemus, virtus compressit. Quippe legatus Caesaris triennio cum his bellavit, gentesque ferocissimas, plurimo cum earum excidio, nunc acie, nunc expugnationibus, in pristinum [pacis] redegit modum, ejusque patratione Asiae securitatem, Macedoniae pacem reddidit. De quo viro hoc omnibus sentiendum ac praedicandum est, esse mores ejus vigore ac lenitate mixtissimos, et vix quenquam reperiri posse, qui aut otium validius

---

fusis, ut c. 48. et 72. figurate dixit *Agrippae* pro *ab Agrippa*; quod commendavit Lipsius, nec tamen improbato dativo.

97. *perficit* Lips. libri: *percipit,* permutatis litteris syllabarum initialibus, et f in ph, mox p, mutato, sicut alias plus semel. — *pervagatusque.* Ruhnkenii emendatio. libri mendose: *peragratusque.*

98. *[pacis]* glossema, eo minus tolerabile, quod subsequitur vox *pacem.* sensit Herelius. — *ejusque.* paulo insolentius dictum; ut verear, Vellejum dedisse *ejusque rei.*

diligat, aut facilius sufficiat negotio, et magis, quae agenda sunt, curet sine ulla ostentatione agendi.

99 Brevi interjecto spatio Tib. Nero, duobus consulatibus totidemque triumphis actis, tribunitiae potestatis consortione aequatus Augusto, civium post unum (et hoc, quia volebat) eminentissimus, ducum maximus, fama fortunaque celeberrimus, et vere alterum rei publicae lumen et caput, mira quadam [et incredibili] atque inenarrabili pietate, (cujus causae mox detectae sunt, cum C. Caesar sumsisset jam virilem togam, Lucius item maturus esset), verens, ne fulgor suus orientium juvenum obstaret initiis, dissimulata causa consilii sui, commeatum ab socero atque eodem vitrico acquiescendi a continuatione laborum petiit. Quis fuerit eo tempore civitatis habitus, qui singulorum animi, quae digredientium a tanto viro omnium lacrimae, quam paene ei Patria manum injecerit, justo servemus operi. Illud etiam in hoc transcursu dicendum est, ita septem annos Rhodi moratum, ut omnes pro consulibus legatique in transmarinas profecti provincias, visendi ejus gratia undique convenientes, semper privato (si illa majestas privata unquam fuit) fasces suos summiserint, fassique sint *otium ejus honoratius imperio suo.*

100 Sensit terrarum orbis digressum a custodia Neronem Urbis: nam et Parthus, desciscens a societate Romana, adjecit Armeniae manum; et Germania, aversis domitoris sui oculis, rebellavit. At in Urbe eo ipso anno, quo

---

99. *[et incredibili]* interpretatio molesta vocis *inenarrabili.* — *verens.* codd.: *viris* (verēs, vires etc.). Vascos. minus probabiliter: *veritus.* — codd.: *ut omnes qui pro consulibus*, quae hallucinatio est librarii, *convenirent* se legisse rati in sequentibus, nec, errore animadverso, vocem inutilem delentis. — *undique* Crollius, palmari emendatione. libri: *ad quem* (ūdique, udque, adque etc.).

100. *magnificentissimis.* ita Kr., auctore Cupero, pro *magni — mi.* cf. c. 56. — *luxuria ac libidine* Kr. libri: *luxuria, lib.* — *Julus.* male Rhen., aliique: *Julius.* v. Horat. Od. 4, 2. etc. — *singularem.* vox haud dubie repetita ex superioribus. — *relegata est.* immisimus copulam perspicuitatis causa.

101. *qui omnem ei hon.* libri mendose: *cui omnem hon.* Lipsius: „An Vell. ita scripserit, Principi suo, ut saepe, serviens,

magnificentissimis gladiatorii muneris naumachiaeque spectaculis divus Augustus, abhinc annos XXX, se et Gallo Caninio Coss., dedicato Martis templo, animos oculosque P. R. repleverat, foeda dictu, memoriaque horrenda, in ipsius domo tempestas erupit. Quippe filia ejus Julia, per omnia tanti parentis ac viri immemor, nihil, quod facere aut pati turpiter posset femina, luxuria ac libidine infectum reliquit, magnitudinemque fortunae suae peccandi licentia metiebatur, quidquid liberet, pro licito vindicans. Tum Julus Antonius, singulare exemplum clementiae Caesaris, violator ejus domus, ipse sceleris a se commissi ultor fuit; quem, victo ejus patre, non tantum incolumitate donaverat, sed sacerdotio, praetura, consulatu, provinciis honoratum, etiam matrimonio sororis suae filiae in artissimam affinitatem receperat; Quintiusque Crispinus, [singularem] nequitiam supercilio truci protegens, et Appius Claudius, et Sempronius Gracchus ac Scipio, aliique minoris nominis, utriusque ordinis, viri, quasi cujuslibet uxore violata, poenas pependere, cum Caesaris filiam et Neronis violassent conjugem. Julia relegata est in insulam, patriaeque et parentum subducta oculis; quam tamen comitata mater Scribonia voluntaria exilii permansit comes.

Breve ab hoc intercesserat spatium, cum C. Caesar, 101
ante aliis provinciis ad visendum obitis, in Syriam missus, convento prius Tib. Nerone, qui omnem ei honorem, ut superiori, habuit, tam varie se ibi gessit, ut nec laudatu-

---

nescio: contra scripsit planissime Dio, libro LV. (p. 636.): *Τοῦ δὲ Γαΐου σταλέντος ἐς τὸν πρὸς Ἀρμενί :υς πόλεμον, ὁ Τιβέριος, ἐς Χίον ἐλθὼν, αὐτὸν ἐθεράπευσε*: ***Cajo misso ad bellum Armeniacum, Tiberius, Chium trajiciens, ipsum coluit et veneratus est.*** (ἐταπείνου τε γὰρ ἑαυτὸν, καὶ ὑπέπιπτεν οὐχ ὅτι τῷ Γαΐῳ) ἀλλὰ καὶ τοῖς μετ᾽ αὐτοῦ οὖσι. sic ibidem Dio, annotante Boeclero.) Idem Zonaras. Nec sane Cajus illi si dedit, ut superbia et fortuna adolescentuli fuit: idque Suet. clare indicat, Tib. cap. XII. ***Privignum Cajum Orienti praepositum, cum visendi gratia trajecisset Samum*** (***Chium*** dixit Dio), ***alieniorem sibi sensit ex criminationibus M. Lollii.*** Et omnino abjectior tunc despectiorque sors Tiberii, tantumnon exsulis: ut fortasse Vell. scripserit, ***qui omnem.***" etc. saepius ***cu*** pro ***qu*** scriptum turbavit, neque id uno

rum magna, nec vituperaturum mediocris materia deficiat. Cum rege Parthorum juvenis excelsissimus in insula, quam amnis Euphrates ambiebat, aequato utriusque partis numero, coiit. Quod spectaculum stantis, ex diverso, hinc Romani, illinc Parthorum exercitus, cum duo inter se eminentissima imperiorum et hominum coirent capita, perquam clarum et memorabile, sub initia stipendiorum meorum, tribuno militum mihi visere contigit. Quem militiae gradum ante sub patre tuo, M. Vinici, et P. Silio auspicatus in Thracia Macedoniaque, mox Achaja Asiaque et omnibus ad Orientem versus provinciis, et ore atque utroque maris Pontici latere, haud injucunda tot rerum, locorum, gentium, urbium recordatione perfruor. Prior Parthus apud Cajum in nostra ripa, posterior hic apud regem in hostili epulatus est.

102 Quo tempore M. Lollii, quem veluti moderatorem juventae filii sui Augustus esse voluerat, [perfida et] plena subdoli ac versuti animi consilia, per Parthum indicata Caesari, fama vulgavit; cujus mors intra paucos dies fortuita an voluntaria fuerit, ignoro. Sed quam hunc decessisse laetati homines, tam paulo post, obiisse Censorinum

---

modo: velut apud Phaedrum 3, 17, 8 *quae* abiisse videtur in *que, cue, me.* codd. quidem loco illo: *At mehercule, narrabit quod quis voluerit,* nec indicata persona, quae loquitur; nec ferenda femina, quamvis dea, per Herculem jurante; numeris autem nullis; quibus succurrentes alii alia commenti sunt; sed fuit haec, nisi fallor, manus poëtae: *Ad quae Ergane: Narrabit* etc. Nota Pallas Ἐργάνη, cui tamen facile notiorem sibi Herculem substituerint librarii. Vel scriptum forte *Hergane,* h perperam addito, sicut passim, magis magisque depravatum fuerit, c et g, a et u, denique l et n, litteris confusis, de quibus mendis cum alii dixere, tum nos ad Plautum, Naevium Lycurgi fr. 9. in Emend. Nonianis, et alias. — *juvenis excelsissimus.* ita Lipsius. Rhenanus male: *juvene excelsissimae insulae.* ed. Basil.: *juvene ex — mo in insula.* sed Phrahatem seniorem isto tempore dicit Vell., Cajum vero „summum juvenum," ut ait Lipsius, „et ad spem imperii ab Augusto destinatum." — *ad Orientem versus.* sic item Lips.; nec aliud voluit Rhen., cum pro corrupto *uisis,* quod ostendunt codd., scribi jussit *ųsus*, vel *u'sus,* non *usus,* quod festinantes ejus operae excuderunt ineptissimum. ex *u'sus* natum *uisus*, mox *uisis.*

in iisdem provinciis, graviter tulit civitas, virum demerendis hominibus genitum. Armeniam deinde ingressus, prima parte introitus prospere rem gessit; mox, in colloquio, cui se temere crediderat, circa Artagéra graviter a quodam, nomine Adduo, vulneratus, ex eo, ut corpus minus habile, ita animum minus utilem rei publicae habere coepit. Nec defuit conversatio hominum, vitia ejus assentatione alentium: etenim semper magnae fortunae comes adest adulatio. Per quae eo ductus erat, ut in ultimo ac remotissimo terrarum orbis angulo consenescere quam Romam regredi mallet. Dein, diu reluctatus invitusque revertens in Italiam, in urbe Lyciae (*Limyram* nominant) morbo obiit, cum ante annum ferme L. Caesar, frater ejus, Hispanias petens, Massiliae decessisset.

Sed fortuna, quae subducebat spem magni nominis, 103
jam tum rei publicae sua praesidia reddiderat. Quippe ante utriusque horum obitum, patre tuo P. Vinicio consule, Tib. Nero, reversus Rhodo, incredibili laetitia patriam repleverat. Non est diu cunctatus Caesar Augustus: neque enim quaerendus erat, quem legeret, sed legendus, qui eminebat. Itaque, quod post Lucii mortem, adhuc vivo

---

102. *[perfida et]* glossema. — *fama vulgavit.* liber: *iam avulgavit.* emendator Lipsius. mirum, quam saepe *i* littera permutata cum similibus turbas dederit: velut 2, 12. *jam* videtur ortum ex - *lam* syllabà vicina, itemque *jam* pro *tam* scriptum procul dubio est apud Phaedrum Fab. 5, 5, 25. (*Fit turba major: iam favor mentes tenet.* imo: *tam f. m. t.*, h. e. tantus erat favor scurrae, ut frequentiores adessent, derisuri rusticum.) — *prospere rem gessit.* inseruit vocabulum *rem* N. Heinsius, quod quomodo perierit, nemo non videt. — *colloquio* primus editor Basil. Rhen.: *colloquium* (colloquiū, colloquiu etc.). — *Artagera* (Ἀρτάγειρα ap. Dionem Cass. l. 55. p. 783.) Muretus ad Tac. Ann. 1, 3. libri: *A—ram.* — *Dein, diu reluctatus.* Rhen.: *Deinde reluctatus;* sed Burerius dubitabat, an hoc scriptum esset in codice: *de reditu luctatus.* hinc ego profeci. minus probabiliter Lips.: *Diu reluct.*, R nota: *Diu deinde rel.*

103. *subducebat.* hoc sententiae aptum. codd.: *subduxerat.* v. ann. ad 77. — *adhuc vivo Cajo, voluerat.* Rhen.: *adhuc C. uivo facere vol.* sed malae notae est verbum *facere,* quod in pro-

Cajo, voluerat, ab eoque, vehementer repugnante Nerone, erat inhibitus, post utriusque adolescentium obitum facere perseveravit, ut et tribunitiae potestatis consortionem Neroni constitueret, multum quidem eo cum domi, tum in senatu recusante, et eum, Aelio Cato, C. Sentio Coss., v. Calend. Julias, post U. C. annis DCCLIV, abhinc annis XXVII, adoptaret. Laetitiam illius diei, concursumque civitatis, et vota paene inserentium coelo manus, spemque conceptam perpetuae securitatis aeternitatisque Romani imperii, vix in illo justo opere abunde persequi poterimus, nedum hic implere tentemus; id unum dixerim, quanti ille omnibus fuerit. Tum enim refulsit certa spes liberorum parentibus, viris matrimoniorum, dominis patrimonii, omnibus hominibus salutis, quietis, pacis, tranquillitatis; adeo, ut nec plus sperari potuerit, nec spei responderi felicius.

104 Adoptatus eadem die etiam M. Agrippa, quem post mortem Agrippae Julia enixa erat. Sed in Neronis adoptione illud adjectum his ipsis Caesaris verbis: *Hoc, inquam, rei publicae causa facio.* Non diu vindicem custodemque imperii sui morata in urbe Patria protinus in Germaniam misit, ubi ante triennium sub M. Vinicio, avo tuo, clarissimo viro, immensum exarserat bellum, et erat ab eo quibusdam locis gestum, quibusdam sustentatum feliciter; eoque

ximis habetur; quo expuncto *κακόφωνα vivo voluerat* medicanda erant transpositione. — *ab eoque.* Rhen.: *atque;* sed Burer. in libro vel *eoque*, vel *eo quod* legere sibi visus est, evanidis litteris prae vetustate. rectum *eoque, ab* interceptum ab *-at* praegresso. R nota: „*quoque* pro *et quo,* cum latine, nisi fallor, dicatur *inhibere a re,* non *inh. re aliqua.*" — *C. Sentio.* bene Kr. addidit praenomen *Cajo,* interceptum illud procul dubio ab simili *Cato,* quod antecedit. — *dixerim, quam ille.* liber, s et r confusis, et i in *tanti* hausto a pronomine, quod illud excipit: *dixisse, quam ille.* — *Tum enim refulsit.* codd.: *Tum refulsit.* interceptum est *enim* ab *-um* praegresso.

104. *inquam.* codex: *inquit*, *a* et *i*, quodque rarius accidit, *m* et *t*, litteris confusis. de illo errore passim diximus ad Plautum et Senecam. quod ad alterum attinet, legitur quidem *te* pro *me* apud Ennium in Saturis, Non. pag. 470, et contra *mihi* pro *tibi* apud Plautum Aul. 507.; verum tamen satius est attribui talia pec-

nomine decreta ei cum speciosissima inscriptione operum ornamenta triumphalia. Hoc tempus me, functum ante tribunatu, castrorum Ti. Caesaris militem fecit. Quippe protinus ab adoptione missus cum eo praefectus equitum in Germaniam, successor officii patris mei, coelestissimorum ejus operum par annos continuos VIII [praefectus aut legatus spectatus], pro captu mediocritatis meae, adjutor fui. Neque illi spectaculo, quo fructus sum, simile conditio mortalis recipere videtur mihi, cum perceleberrimam Italiae partem et tractum omnem Galliae provinciarum, veteremque imperatorem, et ante meritis ac vicibus quam nomine Caesarem, revisentes sibi quisque quam illi gratularentur plenius; ac vero militum conspectu ejus elicitae gaudio lacrimae, alacritasque et salutationis nova quaedam exsultatio, et contingendi manum cupiditas, non continentium, protinus quin adjicerent: *Videmus te, imperator! salvum recepimus!* ac deinde: *Ego tecum, imperator, in Armenia, ego in Rhaetia fui; ego a te in Vindelicis, ego in Pannonia, ego in Germania, donatus sum,* neque verbis exprimi et fortasse vix mereri fidem potest.

Intrata protinus Germania; subacti Caninefates, At- 105
tuarii, Bructeri; recepta Cheruscorum gens; etiam amnis,

---

eata socordiae librariorum, extrema vocum, compendio scribi solita, permiscentium. — *et erat.* liber: *erat et,* copula trajecta per neglıgentiam librarii. Lipsius aliique: — *bellum. Erat id ab eo* etc., usurpato praeter rem asyndeto et disjunctis iis, quae cohaerent. — *[praefectus — spectatus]* quis hic non agnoscat manum interpolatoris? nisi forte credemus, Vellejum sua merita ipsum praedicasse. pessime ed. Basil.: — *legatus, spectator, et pro captu* etc. cui tamen obtemperarunt recentiores. simili menda codd. 115.: *quali adjutore legatoque fratre meo* etc. — libri: *cum per celeberrimam — veterem — ac viribus* etc. vox Plinii et Melae *perceleber.* *vicibus,* ut Virg. Aen. 2, 432.: *Testor, in occasu vestro nec tela nec ullas Vitavisse vices Danaum,* ubi Servius *vices* interpretatur pugnas, Heyneus fortunas, casus, pugnas. Lipsius ταυτολόγως: *virtutibus*, quod tamen arripuerunt editores. de c et r litteris confusis v. 90. — *ac vero,* codd.: *at vero;* sed abhorrent verba *at vero* a re, quae non est opposita dictae in superioribus, sed cum ea conjuncta.

mox nostra clade nobilis, transitus Visurgis; penetrata ulteriora; cum omnem partem asperrimi et periculosissimi belli Caesar vindicaret, nec nisi iis, quae minoris erant discriminis, Sentium Saturninum, qui tum legatus patris ejus in Germania erat, praefecisset, virum multiplicem virtutibus, navum, agilem, providum, militariumque officiorum patientem ac peritum pariter, sed eundem, ubi negotia fecissent locum otio, liberaliter lauteque eo abutentem, ita tamen, ut eum splendidum atque hilarem potius quam luxuriosum aut desidem diceres; de cujus viri claro celebrique consulatu praediximus. Anni ejus aestiva, usque in mensem Decembrem producta, immanis emolumentum fecere victoriae. Pietas sua Caesarem, paene obstructis hieme Alpibus, in Urbem traxit; at tutela imperii cum veris initio reduxit in Germaniam, in cujus mediis finibus, ad caput Lupiae fluminis, hiberna digrediens princeps locaverat.

106 Pro dii boni, quanti voluminis opera insequenti aestate sub duce Tiberio Caesare gessimus! Perlustrata armis tota Germania est; victae gentes paene nominibus incognitae. Receptae Cauchorum nationes; omnis eorum juventus, infinita numero, immensa corporibus, situ locorum tutissima, traditis armis, una cum ducibus suis, septa fulgenti [armatoque] militum nostrorum agmine, ante imperatoris

---

105. *recepta — Visurgis.* Rhen.: *recepti Cherusci gentes, et inamninus, mox n. cl. nobilis transitu Vis.* hic quoque, ut saepe alias, confusae a et i litterae; *gentes* scriptum pro *gens*, ut *verberantes* pro *verberans*, et *compedes* pro *compes* apud Plautum. v. a nobis annotata ad Mil. glor., argum. poster. 8. *et inamninus* quin enucleaverimus, vix dubium est; jamque olim Rhen. hoc poni jussit: *et amnis mox n. cl. nobilis Vis.* — *nec nisi iis.* liber: *in iis,* cum haustum esset *nec* a simili *-ret,* quod praecedit, nec verbi *nisi* compendium, *n',* librarius intellexisset. Kr.: *iis, quae etc.,* ut paratissimi sunt quidam editores ad secandum. — *in Germania erat.* ita R, et recte. libri: *in G. fuerat, fu-* nato haud dibie ex *-ia,* permixtis f et i (v. 101.), itemque, ut sexcenties, a et u, litteris. — *producta* primus Lipsius pro *perducta,* item *Lupiae* pro *Juliae.*

procubuit tribunal. Fracti Langobardi, gens etiam Germana feritate ferocior. Denique quod nunquam antea spe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadringentesimum milliarium a Rheno usque ad flumen Albim, qui Semnonum Hermundurorumque fines praeterfluit, Romanus cum signis perductus exercitus, et eodem, mira felicitate et cura ducis, temporum quoque observantia, classis, quae Oceani circumnavigaverat sinus, ab inaudito atque incognito ante mari flumine Albi subvecta, plurimarum gentium victori, cum abundantissima rerum omnium copia, exercitui Caesarique se junxit.

Non tempero mihi, quin tantae rerum magnitudini hoc, 107
qualecunque est, inseram. Cum citeriorem ripam praedicti fluminis castris occupassemus, et ulterior armata hostium juventute fulgeret, sub omnem motum nostrarum navium protinus refugientium, unus e barbaris, aetate senior, corpore excellens, dignitate, quantum ostendebat cultus, eminens, cavatum, ut illis mos est, ex materia conscendit alveum, solusque id navigii genus temperans ad medium processit fluminis et petiit, *liceret sibi, sine periculo in eam, quam armis tenebamus, egredi ripam, ac videre Caesarem.* Data petenti facultas. Tum appulso lintre, diu tacitus contemplatus Caesarem, *Nostra quidem,* inquit, *furit juventus, quae, cum vestrum numen absentium colat, praesentium potius arma metuit quam sequitur*

---

106. *[armatoque]* interpretatio exquisitae vocis *fulgenti.* — *temporum quoque* Kr. pro *temporumque. que* et *quoque* etiam 7. confusa, et inferius 110. — *victori.* libri: *victoria,* quasi classis Tiberii gentes illas vicisset, cum Oceani tantummodo sinus paene incognitos explorasset. imo *victorem exercitum* et *Caesarem* dicit Vellejus, sicut sequente capite hunc *victorem omnium gentium et locorum, quos adierat;* nec classis illa, sed exercitus Tiberiusque, tot gentium victores, copia rerum omnium abundabant. cf. 114. *victoria* scriptum est, puto, ab eo, qui non animadvertisset, id pertinere ad *exercitui,* expediendamque sententiam esse existimaret.

107. *motum.* liber: *motumque;* sed bene fecit Rhen., cum induxit copulam, quam temere multis in locis infersisse librarios, nemo nescit. v. inferius 120, Attium Arm. judic. fragm. 14, Neopt.

fidem; sed ego beneficio [ac permissu] tuo, Caesar, quos ante audiebam, hodie vide deos, nec feliciorem ullum vitae meae aut optavi aut sensi diem. Impetratoque, ut manum contingeret, reversus in naviculam, sine fine respectans Caesarem, ripae suorum appulsus est. Victor omnium gentium locorumque, quos adierat, Caesar, incolumi inviolatoque, et semel tantummodo, magna cum clade hostium, fraude eorum tentato exercitu, in hiberna legiones reduxit, eadem, qua priore anno, festinatione urbem petens.

108 Nihil erat jam in Germania, quod vinci posset, praeter gentem Marcomannorum, quae Maroboduo duce excita sedibus suis, atque in interiora refugiens, incinctos Hercynia silva campos incolebat. Nulla festinatio hujus viri mentionem transgredi debet. Maroboduus genere nobilis, corpore praevalens, animo ferox, natione magis quam ratione barbarus, non tumultuarium, neque fortuitum, neque mobilem et ex voluntate parentium constantem, inter suos occupavit principatum, sed, certum imperium vimque regiam complexus animo, statuit, avocata procul a Romanis gente sua, eo progredi, ubi, cum propter potentiora arma refugisset, sua faceret potentissima. Occupatis igitur, quos praediximus, locis finitimos omnes aut bello domuit, aut conditionibus juris sui fecit.

109 Corpus suum custodia tutum, [imperium,] et perpetuis exercitiis paene ad Romanae disciplinae formam redactum, brevi in eminens et nostro quoque imperio timendum per-

---

fragm. 11, etc. — *[ac permissu]* glossema. — *incolumi.* perperam libri: *cum incol.* intellexerunt Herelius, Cludius, Kr.

108. *Hercynia silva.* sic Heins., probante R., pro *H—niae silvae.*

109. *tutum* Crollius. libri perperam: *tum.* — *[imperium]* explicatio verbi *Corpus,* quo significatur universitas gentium Maroboduo subjectarum. nihil hic viderunt R et interpretes, somniantes illi de satellitibus, quibus corpus suum Maroboduus muniverit, more tyrannorum, cum Vell. *custodiam* dicat montium et silvarum, quibus tuti erant ei parentes populi; tum verba sanissima temere mutantes inutilibus, vel prava immittentes; idque partim ne admonito quidem lectore, quod est flagitium. — libri, omissis similibus: *bello nos lacesseretur, superesse — resistendi. Legati* etc. suppleverunt

duxit fastigium; gerebatque se ita adversus Romanos, ut neque bello nos lacesseret, et, si lacesseretur, superesse sibi vim ac voluntatem resistendi ostenderet. Legati, quos mittebat ad Caesares, interdum ut *supplicem* commendabant, interdum ut pro *pari* loquebantur. Gentibus hominibusque a nobis desciscentibus erat apud eum perfugium, totusque ex male dissimulato agebat aemulum; exercitumque, quem LXX millium peditum, quatuor equitum facerat, assiduis adversus finitimos bellis exercendo majori, quam quo trahebat, operi praeparabat; eratque etiam eo timendus, quod, cum Germaniam ad laevam et in fronte, Pannoniam ad dextram, a tergo sedium suarum haberet Noricos, tanquam in omnes semper venturus, ab omnibus timebatur. Nec securam incrementi sui patiebatur esse Italiam, quippe cum a summis Alpium jugis, quae finem Italiae terminant, initium ejus finium haud multo plus CC millibus passuum abesset. Hunc virum et hanc regionem proximo anno diversis e partibus Tib. Caesar aggredi statuit. Sentio Saturnino mandatum, ut per Cattos, excisis continentibus Hercyniae silvis, legiones Bojohemum (id regioni, quam incolebat Maroboduus, nomen est) duceret; ipse a Carnunto, qui locus Norici regni proximus ab hac parte erat, exercitum, qui in Illyrico merebat, ducere in Marcomannos orsus est.

Rumpit interdum, dum moratur, proposita hominum fortuna. Praeparaverat jam hiberna Caesar ad Danubium, 110

---

haec Rhen., nisi quod ed. Basil. dedit *et si* pro *at si*, quod illi placuerat, et Burm., cui debetur *ostenderet*. — *totusque* pro *totumque* scribendum esse, vidit Heinsius. — *ex male dissimulato.* i. e. non satis dissimulanter, ut exponit Wopkens. Misc. Obs. 8, 71. Seneca praef. 4. N. Q., p. 741., quem R laudavit: *Plancus, artifex ante Vitellium maximus, ajebat, non esse occulte neque ex dissimulato blandiendum.* — *quam quo trahebat*, quam cui se operi exercitum praeparare simulabat. insulse libri: *quam quod habebat,* nec bene Graevius Syll. epist. 4. p. 415. et alii: *quam quod agebat.* quod attinet ad nostram emendationem, passim confusa deprehendas *quo* et *quod,* velut 1, 7. et apud Terentium Andr. 4, 1, 30., simileque *tr* est *h* litterae, totidem ductibus constanti.

110. *interdum, dum moratur. dum* adjiciendo sententiam illu-

amotumque exercitum non plus quam quinque dierum iter a primis hostium Saturninum admovere placuerat, cujus copiae, paene aequali divisae intervallo [ab hoste], intra paucos dies in praedicto loco cum Caesare se juncturae erant: cum universa Pannonia, insolens longae pacis bonis, et adulta viribus Dalmatia, omnibus quoque tractus ejus gentibus in societatem adductis, constituto arma corripuit. Tum necessaria gloriosis praeposita, neque tutum visum, abdito in interiora exercitu vacuam tam vicino hosti relinquere Italiam. Gentium nationumque, quae rebellaverant, omnis numerus amplius DCCC millia explebat; ducenta fere peditum colligebantur, armis habilia; equitum novem. Cujus immensae multitudinis, parentis acerrimis ac peritissimis ducibus, pars petere Italiam decreverat, junctam sibi Nauporti ac Tergestis confinio; pars in Macedoniam effregerat; pars suis sedibus praesidio esse destinaverat. Proxima duobus Batonibus ac Pinneti ducibus auctoritas erat; omnibus autem Pannoniis non disciplinae tantummodo, sed linguae quoque notitia Romanae (plerisque etiam litterarum usus), et familiaris armorum [erat] exercitatio. Itaque hercules nulla unquam natio tam mature consilio belli bellum junxit, ac decreta patravit. Oppressi cives

---

stravimus, quod quomodo interciderit, in aperto est. cf. 1, 12 extremum. — libri: *admotoque exercitu — admoveri — cum Caesare juncturae erant.* N. Heinsius: *amotoque;* R: *admovere;* Kraus. *se* immisit. verum ne sic quidem haec cohaerebant: nunc cohaerent, facillima τοῦ o in u facta mutatione. — *[ab hoste]* glossema, idque falsum: nam a Tiberii paene aequali intervallo divisae erant copiae Saturnini. — *effregerat*, quemadmodum Silius dixit *effringere in urbes.* huic verbo simillimum est illud, quod libri habent, *effugerat;* dissimiliora, quae aliis in mentem venerunt, *eruperat,* vel *se effuderat*, sicut 112. — *omnibus quoque* R. codd., mendo frequenti: *omnibusque.* — *armorum exercitatio.* inepte codd.: *animorum ex.*, qua non indigebant omnes Pannonii, sed armorum exercitatione. neque enim satis erat novisse disciplinam Rom., nisi ea quotidianis exercitationibus imbuerentur. v. 79. — *[erat]* supervacuum est, cum intelligatur ex superioribus. — *firmatum.* cod.: *formatum*, quod cuiusvis erat emendare. sic idem etiam 123. habet *formanda* pro *firmanda.*

Romani; trucidati negotiatores; magnus vexillariorum numerus ad internecionem ea in regione, quae plurimum ab imperatore aberat, caesus; occupata armis Macedonia; omnia et in omnibus locis igni ferroque vastata; quin tantus etiam hujus belli metus fuit, ut stabilem illum, et firmatum tantorum bellorum experientia, Caesaris Augusti animum quateret atque terreret.

Habiti itaque delectus, revocati undique et omnes ve- 111
terani; viri feminaeque ex censu libertinorum coacti dare militem. Audita in senatu vox Principis, *decimo die, ni caveretur, posse hostem in urbis Romae venire conspectum:* Senatorum equitumque Romanorum exactae ad id bellum operae pollicitatae. Omnia haec frustra praeparassemus, nisi, qui illa regeret, fuisset: itaque, ut praesidium ultimum, res publica ab Augusto ducem in bellum poposcit Tiberium. Habuit in hoc quoque bello mediocritas nostra speciosi ministerii locum: finita equestri militia designatus quaestor, necdum senater aequatus senatoribus, sed jam designatis tribunis plebei, partem exercitus ab Urbe [traditi ab Augusto] perduxi ad filium ejus. In quaestura deinde, remissa sorte provinciae, legatus [ejusdem] ad eundem missus, quas nos primo anno acies hostium fudimus! quantis prudentia ducis opportunitatibus fruentes eorum vires universas elusimus partibus! quanto cum temperamento

---

111. soloece codd.: *coactae.* emendavit Cludius. *a, ae* et *i* alias quoque permutata. — *pollicitatae.* Rhen.: *poll — ti.* R: *ex pollicitatione.* quidni admittamus participium *pollicitatus* sensu passivi, sicut *pollicitus?* — *ultimum* primus Lips. pro *militum.* idem *ministerii* malebat quam *ministri*, quod legitur in libris. — *finita equestri.* asyndeton epexegeticum. — *sed jam* (sêt iam). codd. menda tralaticia: *etiam.* meritorum gratia Vell., quamvis nondum senator, jam in numerum designatorum tribunorum pl., qui tum eligebantur e senatu, receptus erat. v. Lipsii Elect. 2, 13. — *[traditi ab Augusto]* futile glossema et importuno loco positum. — *[ejusdem]* id per se intelligas, nec elegans hic scriptor inculcasse putandus est. — *fruentes.* cod. trajectis litteris: *furēteis.* — *elusimus.* hoc sententia exposcit: nam grandes illas hostium copias, ut Lipsii verbis utar, Romani tum carpserunt per partes. liber depravate: *euasimus,* a pro u scripto, dein voce nihili *elasimus*

simul utilitatis res auctoritate imperatoris agi vidimus! qua providentia hiberna disposita sunt! quanto opere inclusus custodiis exercitus nostri hostis, ne qua posset erumpere, inopsque copiarum et intra se furens, viribus haustis, elanguesceret!

112 Felix eventu, forte conatu, prima aestate belli, Messalini opus mandandum est memoriae; qui vir, animo etiam quam gente nobilior, dignissimusque, qui et patrem Corvinum habuisset, et cognomen suum Cottae fratri relinqueret, praepositus Illyrico, subita rebellione cum semiplena legione vicesima circumdatus hostili exercitui, amplius XX millia hostium fudit fugavitque, et ob id ornamentis triumphalibus honoratus est. Ita flaccebat barbaris numerus suus, ita fiducia virium, ut, ubicunque Caesar esset, nihil ipsi reponerent. Pars exercitus eorum, proposita ipsi duci, ad arbitrium utilitatemque nostram mecerata, perductaque ad exitiabilem famem, neque instantem sustinere, neque cum facientibus copiam pugnandi dirigentibusque aciem ausa congredi, occupato monte Claudio, munitione se defendit. At ea pars, quae obviam se effuderat exercitui, quem A. Caecina et Silvanus Plautius consulares ex transmarinis adducebant provinciis, circumfusa quinque legionibus nostris, auxiliaribusque et equitatui regio (quippe magnam Thracum manum junctus praedictis ducibus Rhoe-

---

mutata ex industria sensus causa. minus probabiliter Lips.: *invasimus*, R: *exhausimus*. — *providentia*. codex hic quoque: *prudentia*. illud Burm. dedit, ne idem vocabulum tantillo intervallo repetatur. — *hostis* immittendum esse vidit R, quod verbum intercepisse videtur consimile *nostri;* idemque vulgatum *hostis* in *haustis*, i. e. exhaustis, mutandum esse intellexit.

112. *Felix eventu, forte conatu.* Hysteronproteron, incertum, Vellejine, an librarii, qui praeoccupata per festinationem verba *Felix eventu* post, ubi errorem sensit, reponere legitimo loco noluit, metu liturae. — *exercitui*. cod.: *ex — tu*. — *flaccebat*. male codex: *placebat*, f et p litteris confusis, ut c. 2. huius libri et apud Phaedrum fab. 2, 2, 8, ubi: *pingi* pro *fingi*. hinc etiam *ferri* pro *perferri* scriptum arbitror apud eundem fab. 1, 4, 4., cum similis simili offecisset syllabae. — *ipsi*. liber: *in se*, quemadmodum Phaedrus fab. 3, 10, 32: *Repraesentavit in se poenam facinoris* pro

metalces, Thraciae rex, in adjutorium ejus belli secum trahebat), paene exitiabilem omnibus cladem intulit. Fusa regiorum equestris acies, fugatae alae, conversae cohortes sunt; apud signa quoque legionum trepidatum. Sed Romani virtus militis plus eo tempore vindicavit gloriae, quam ducibus reliquit: qui, multum a mora imperatorum discrepantes, ante in hostem inciderunt quam per exploratores, ubi [hostis] esset, cognoscerent. Jam igitur in dubiis rebus semetipsae legiones adhortatae, jugulatis ab hoste quibusdam tribunis militum, interempto praefecto castrorum praefectisque cohortium, nec centurionibus incruentis, e quibus etiam primi ordines cecidere, invasere hostes; nec sustinuisse contenti, perrupta eorum acie ex insperato victoriam vindicaverunt. Hoc fere tempore Agrippa, qui eodem die, quo Tiberius, adoptatus ab avo suo naturali erat, et jam ante biennium, qualis esset, apparere coeperat, mira pravitate animi atque ingenii in praecipitia conversus, patris atque ejusdem avi sui animum alienavit sibi; moxque, crescentibus in dies vitiis, dignum furore suo habuit exitum.

Accipe nunc, M. Vinici, tantum in bello ducem, quan- 113
tum in pace vides principem. Junctis exercitibus, quique sub Caesare fuerant, quique ad eum venerant, contractisque in una castra decem legionibus, LXX amplius co-

---

ipsa, sua sponte; itidemque Plauti codd. Truc. 282.: *neque istuc in se gessit*, pro *ipse*, quod Lipsius reposuit. *nihil reponerent*. i. e. injurias illatas haud vindicarent. — *proposita*, tanquam preda. verbum exquisitum, cui cave anteponas a Lipsio commendatum *opposita*. — *ad arbitrium*. vulgo: *et ad arb.*, copula inutili. — *instantes*. liber: *in — tem*. correxit Acidalius. — *vindicavit* bene Puteanus. cod.: *vindicatū*. — *a mora*. pessime liber: *amore*. cessabant imperatores; miles non cessabat. item male legitur *imperatoris*, cum duo fuerint imperatores; et *sui crepantes* pro *discrepantes*. Jo. Isac. Pontanus Anal. 1, 1.: *qui multum a more imperatoris sui discrepantes*, quod vulgo legitur. — *nec c. incruentis*. liber: *non incr. cent.*, quae scriptura et minus concinna est, et invecto versu alcaico offendit, qua de re v. 41. facile *nec* et *non* compendio scripta permutantur. — *e quibus* pro *quibus* Boeclerus aliique.

hortibus, XIIII alis, et pluribus quam decem veteranorum millibus, ad hoc magno voluntariorum numero, frequentique equite regio, tanto denique exercitu, quantus nullo unquam loco post bella fuerat civilia, omnes eo ipso laeti erant, maximamque fiduciam victoriae in eo [numero] reponebant. At imperator, optimus eorum, quae agebat, judex, et utilia speciosis praeferens, quodque semper eum facientem vidi in omnibus bellis, quae probanda essent, non quae cuique probarentur, sequens, paucis diebus exercitum, qui venerat, ad refovendas ex itinere ejus vires moratus, cum eum majorem quam ut temperari posset, neque habilem gubernaculo cerneret, dimittere statuit; prosecutusque longo et perquam laborioso itinere, cujus difficultas narrari vix potest, ut neque universos quisquam auderet aggredi, et partem digredientium, suorum quisque metu finium, universi tentare non possent, remisit eo, unde venerant, et ipse, asperrimae hiemis initio regressus Sisciam, legatos, inter quos ipsi fuimus, partitis praefecit hibernis.

114 O rem dictu non eminentem, sed solida veraque virtute atque utilitate maximam, experientia suavissimam, humanitate singularem! Per omne belli Germanici Pannonicique tempus nemo e nobis, gradumve nostrum aut praecedentibus aut sequentibus, imbecillus fuit, cujus salus [ac valetudo] non ita sustentaretur Caesaris cura, tanquam

---

113. *XIIII alis et.* Lipsii emendatio. cod.: XIIII: *sed.* — *in eo — reponebant.* MS.: *in numero rep.* sed glossema videtur *numero,* brevi intervallo repetitum.

114. *[ac valetudo]* glossema, petitum ex sequentibus. — *distractissimus ille* cod.: *distraximus ille.* illud jam pridem a Rhenano correctum est, hoc demum a nobis. — *operum* primus Santenius ponendum esse vidit pro *onerum,* quod habent libri, errore frequentissimo. — *lecticae — usum.* cod.: *lectica ejus publicata cuius,* e littera finali vocabulorum *lecticae* et *publicatae* nunc hausta a sequente simili, nunc in c mutata, pro *usum* autem scripto *uius,* corruptione minime insolita. Lips. aliique: *cujus usum,* ceteris immutatis. — *interdum.* liber: *inerat et,* primum d littera forte in a versa, deinde reliquis facile corruptis. — *rarissima* Rhen. in margine. liber: *amarissima.* — *et insequenti* Lips. cod.:

distractissimus illi tantorum operum mole huic uni negotio vacaret animus. Erat desiderantibus paratum junctum vehiculum; lecticae ejus publicatae usum cum alii, tum ego sensi; jam medici, jam apparatus cibi, jam in hoc solum importatum instrumentum balinei, nullius non succurrit valetudini. Domus tantum ac domestici deerant; ceterum nihil, quod ab illis aut praestari aut desiderari posset. Adjiciam illud, quod, quisquis illis temporibus interfuit, ut alia quae retuli, agnoscet protinus. Solus semper equo vectus est; solus cum iis, quos invitaverat, majore parte aestivarum expeditionum coenavit sedens; non sequentibus disciplinam, quatenus exemplo non nocebatur, ignovit; admonitio frequens, interdum castigatio, vindicta rarissima; agebatque medium plurima dissimulantis, aliqua inhibentis. Hiems emolumentum patrati belli contulit, et insequenti aestate omnis Pannonia, reliquiis totius belli in Delmatia manentibus, pacem petiit. Ferocem illam tot millium juventutem, paulo ante servitutem minatam Italiae, conferentem arma, quibus usa erat apud flumen nomine Bathinum, prosternentemque se universum genibus imperatoris, Batonemque et Pinnetem, excelsissimos duces, captum alterum, alterum a se deditum, justis voluminibus ordine narrabimus, ut spero. Auctumno victor in hiberna reducitur exercitus, cujus omnibus copiis a Caesare M. Lepidus praefectus est, vir nomine, at fortuna deorum pro-

---

sed ins. — *captum* — *deditum.* ita jam Rhen. scribendum esse intellexit. liber, neglecto simili: *captum alterum a se deditum.* — *Auctumno* ed. Basil. et recentiores. MS.: *Autumni*, o et i litteris confusis, ut 110. — *a Caesare M. Lepidus.* praepositionem Rhen. immitti jussit. cod.: *Caesarem lepidus.* — *vir nomine, at fortuna deorum proximus.* libri vett.: *vir nominis ac fortunae eorum pr.*, quae scriptura exercuit viros doctos, cum, quid sibi vellet vox *eorum*, non intelligerent, nec de emendanda ea cogitarent. apparet autem, d interceptum esse ab a simili, quod antecedit; idque caput est emendationis: nam *nominis* librarii de industria scripsisse putandi sunt, postquam, d hausto, legi coepisset *fortunae;* tum *at* et *ac* permutatorum exempla sunt frequentia. *deorum proximus,* ut *propiora hujus causae* apud Cic. or. pro Cluent. 10., similiaque apud alios scriptores. quod attinet ad ipsam hanc sententiam, ea

ximus, quem in quantum quisque aut cognoscere aut intelligere potuit, in tantum miratur ac diligit, tantorumque hominum, quibus ortus est, ornamentum judicat.

115 Caesar ad alteram belli Delmatici molem animum atque arma contulit; in qua regione quali adjutore [legatoque] fratre meo, Magio Celere Vellejano, usus sit, ipsius patrisque ejus praedicatione testatum est, et amplissimorum donorum, quibus triumphans eum Caesar donavit, signat memoria. Initio aestatis Lepidus, educto hibernis exercitu, per gentes integras immunesque adhuc [clade] belli, et eo feroces ac truces, tendens ad Tiberium imperatorem, cum difficultate locorum et [cum] vi hostium luctatus, magna cum clade obsistentium, excisis agris, exustis aedificiis, caesis viris, laetus victoria, praedaque onustus, pervenit ad Caesarem; et ob ea, quae si propriis gessisset auspiciis, triumphare debuerat, ornamentis triumphalibus, consentiente cum judicio Principum voluntate senatus, auctus est. Illa aestas maximi belli consummavit effectus. Quippe Perustae et Daesitiates Delmatae, situ locorum ac montium, ingeniorum ferocia, mira etiam pugnandi scientia, et praecipue angustiis saltuum paene inexpugnabiles, non jam ductu, sed manibus atque armis ipsius Caesaris tum demum pacati sunt, cum paene funditus eversi forent. Nihil in hoc tanto bello, nihil in Germania, aut videre majus, aut mirari magis potui, quam quod imperatori nunquam adeo ulla opportuna visa est victoriae occasio, quam

---

vere Vellejana dicenda est, siquidem adamat hic noster, tempori suo serviens, hyperbolas et superlativos. v. 35, 36, 41, 49, 60 etc. — *hominum.* libri, nescio, annon latine: *nominum, quibus ortus est.* praeterea molesta est vox *nomen,* cum in superioribus legatur.

115. *[legatoque]* menda similis illi, quam correximus 104. — *Vellejano* primus editor Basil. Rhen.: *ulli flano.* — *donorum* Lips. aliique pro *honorum,* sicut dici solet *donis donare,* solenni formula, de qua v. R. — *[clade]* vox per se tolerabilis, nisi legeretur in subsequentibus. — *cum difficultate.* libri minus commode: *et cum diff.* incipit enim ab his apodosis. — *auctus.* hoc aut quiddam simile deerat in libro. Rhen. in margine: *donatus,* triplici homoeoteleuto. — *Perustae et Daesitiates.* emendarunt haec

damno amissi pensaret militis; semperque visum est gloriosum, quod esset tutissimum, et ante conscientiae quam famae consultum; nec unquam consilium ducis judicio exercitus, sed exercitus providentia ducis rectus est.

Magna in bello Delmatico experimenta virtutis in mul- 116
tos ac difficiles locos praemissus Germanicus dedit. Celeri etiam opera diligentique C. Vibius Postumus, vir consularis, praepositus Delmatiae, ornamenta meruit triumphalia; quem honorem ante paucos annos Passienus et Cossus, viri quamvis diversis virtutibus celebres, in Africa meruerant. Sed Cossus victoriae testimonium etiam in cognomen filii contulit, adolescentis in omnium virtutem exempla geniti. At Postumi operum L. Apronius particeps illa quoque militia eos, quos mox consecutus est, honores excellenti virtute meruit. Utinam non majoribus experimentis testatum esset, quantum in omni re fortuna posset! Sed in hoc quoque genere abunde agnosci vis ejus potest: nam et Aelius Lamia, vir antiquissimi moris, et priscam gravitatem semper humanitate temperans, in Germania, Illyricoque, et mox in Africa, splendidissimis functus ministeriis, non merito, sed materia adipiscendi triumphalia defectus est; et A. Licinius Nerva Silianus, P. Silii filius, quem virum nae, qui intellexit quidem, abunde miratus est, (nec nihil non optimo civi, simplicissimo duci, competisset,) praeferens immatura, et fructu amplissimae principis amicitiae, et consummatione evectae in altissi-

---

Vossius et editor Basil., nisi quod edi curavimus *Daesitiates* pro *Desitiates*, auctore Strabone 7., p. 483. Rhen.: *Perusia aede siciales.* — *consilium.* male codd.: *consilia* (c — iū, c — iā etc.).

116. *Celeri.* minus apte liber: *Celebri;* et sequitur *celebres.* — *diligentique — Postumus.* Rhen.: *diligenti. quibus Julius Posthumius.* Vossius: *diligentique;* Pighius Annal. t. 3. p. 538.: *C. Vibius Postumus.* — *quamvis diversis.* codd. inepte: *quibusdam div.*, cum ante scriptum fuisset, puto, *quābisdādiversis*, *dā* orto ex *di* syllaba, quae sequitur. — *nam et A. Lamia.* Ruhnkenii emendatio, quem vide. Rhen.: *nam et etiam.* — *quem virum — deceptus.* libri: *quem v. ne qui —, ne nihil — duci perisset, — defectus est.* verbi *competisset* prima syllaba absorpta videtur a -*ci* praegresso. *prae-*

mum paternumque fastigium imaginis, deceptus. Horum virorum mentioni si quis quaesisse me dicet locum, fatentem arguet: neque enim justus sine mendacio candor apud bonos crimini est.

117 Tantum quod ultimam imposuerat Pannonico ac Delmatico bello Caesar manum, cum intra quinque consummati tanti operis dies ecce nuntiae ex Germania epistolae *caesi Vari, trucidatarumque legionum trium, totidemque alarum, et sex cohortium;* velut in hoc saltem [tantummodo] indulgente nobis fortuna, ne occupato duce. Et causa, et persona, moram exigit, Varus Quintilius, nobili magis quam illustri ortus familia, vir ingenio mitis, moribus quietus; et corpore et animo immobilior; otio magis castrorum quam bellicae assuetus militiae; pecuniae vero quam non contemptor, Syria, cui praefuerat, declaravit, quam pauper divitem ingressus dives pauperem reliquit. Is cum exercitui, qui erat in Germania, praeesset, concepit in se, homines, qui nihil praeter vocem membraque

---

ferens, significans; ostentans, velut certa. *deceptus* a Burmanno positum est, ne idem verbum repetatur brevi spatio. — *Horum* Kr. MS., teste Burerio: *honorum.* Rhen. et alii editores: *Quorum.*

117. *dies ecce nuntiae.* Rhen.: *dies funestae.* scilicet pro *ecce* scriptum *esse,* c et s litteris confusis, ut saepe alias, haustum videtur ab *-es* syllaba, quae praecedit, quodque sequitur, f-, ortum ex -e; tum in *-unestae* latere puto *nuntiae,* quod sententia efflagitat (nūciae, unesae, funesae etc.). — *[tantummodo]* glossema: neque enim placet Schegkius, suadens *salutem tantummodo* etc. — *duce.* — *persona.* Rhen.: *ducem, et causa persona. ne occupato duce,* scil. venirent istae litterae. ellipsis neque dūra, neque inelegans. — *nobili — illustri.* perverse codex: *illustri magis quam nobili,* cum Vari familia fuerit nobilissima, ut cujus origo cum ipsius Romae conjuncta sit primordiis. Sed nullos historia memorat Quintilios, rebus gestis illustres. Quare admisi propositam a Ruhnkenio transpositionem vocabulorum *illustri* et *nobili.* — *et corpore.* liber: *ut corp.,* quemadmodum alias quoque permixtae deprehenduntur hae particulae, velut 125. et apud Plautum Capt. 840. — *concepit in se,* sicut Cic. act. in Verr. 2, 1, 4.: *non istum majus in sese scelus concepisse.* liber: *concepit esse hom.,* sententia prorsus abhorrente: neque enim illud sibi persuasit Varus, Germanos esse homines inhumanissimos, sed, tales cum ipsi viderentur, tamen

haberent hominum, quanquam gladiis domari non poterant, posse jure mulceri. Quo proposito mediam ingressus Germaniam, velut inter viros pacis gaudentes dulcedine, jurisdictionibus agendoque pro tribunali ordine trahebat aestiva.

At illi, quod nisi expertus vix credat, in summa aspe- 118
ritate versutissimi, natumque mendacio genus, simulantes fictas litium series, et nunc provocantes alter alterum injuria, nunc agentes gratias, quod ea Romana justitia finiret, feritasque sua bonitate incognitae disciplinae mitesceret, et solita armis decerni jure terminarentur, in summam socordiam perduxere Quintilium, usque eo, ut se praetorem urbanum in foro jus dicere, non in mediis Germaniae finibus exercitui praeesse, crederet. Tum juvenis genere nobilis, manu fortis, sensu celer, ultra barbarum promptus ingenio, nomine Arminius, Sigimeri, principis gentis ejus, filius, ardorem animi vultu oculisque praeferens, assiduus militiae nostrae prioris comes, jus etiam civitatis Romanae et equestris consecutus gradus, segnitia ducis in occasio-

---

speravit fore, ut bello invictam nationem jure mulceret. sed natum *esse* ex *ise*. — *quanquam.* legitur *quique.* id si genuinum esset, Vellejus dixisset *possent,* non *poterant,* ut constructio verborum sibi constaret. turbavit hic quoque a, e et i litterarum in multis codd. similitudo (quāquā, quiqua, quique).

118. *credat* Lips. et alii pro *credebat.* — *in summa asperitate.* h. e. feritate. id vocabulum adscriptum interpretandi gratia expulisse videtur genuinam vocem; vel, *a* intercepto a verbo *summa, speritate* mutatum fuerit primum in *sferitate,* deinde in *feritate,* propter cognationem litterarum p, f et s, quae facit, ut sibi invicem officiant, vel altera pro altera perscribatur. certe non est verisimile, Vellejum eloquentem eodem vocabulo bis usum esse in eadem oratione. — *provocantes.* Rhen. in ordine: *procaces,* quod ipse emendavit. — *bonitate.* MS.: *nouitate,* quod natum arbitror ex *uonitate.* R: *suavitate,* quasi *sua*- interceptum sit a praecedente *sua;* quae ratio longe durior est: saepe enim b et u, itemque n et u, litteras confusas scimus, cum neglectarum syllabarum aut vocum exempla non sint ita frequentia. — idem recte: *decerni* pro *discerni,* judicium secutus Gronovi Obs. 3, 13, p. 548. — *jus — gradus.* Rhen.: *jure etiam ciuitatis Rhomae ius equestris consequens gradus,* in quibus *jure* natum est ex *jus,* cui se agglutinavit *e,* quod sequitur (similes autem r et s litterae in membranis);

nem sceleris usus est, haud imprudenter speculatus, neminem celerius opprimi quam qui nihil timeret, et frequentissimum esse initium calamitatis securitatem. Primo igitur paucos, mox plures in societatem consilii recipit; *opprimi posse Romanos* et dicit, et persuadet; decretis facta jungit; tempus insidiarum constituit. Id Varo per virum ejus gentis fidelem clarique nominis Segesten indicatur; praevalebat tamen fatum consiliis, omnemque animi ejus aciem praestrinxerat. Quippe ita se res habet, ut plerumque fortunam mutaturus deus consilia corrumpat, efficiatque, quod miserrimum est, ut, quod accidit, id etiam merito accidisse videatur, et casus in culpam transeat. Negat itaque se credere, spemque in se benevolentiae ex merito aestimare profitetur. Nec diutius post primum indicem secundo relictus locus.

119 Ordinem atrocissimae calamitatis, qua nulla post Crassi in Parthis damnum in exteris gentibus gravior Romanis fuit, justis voluminibus, ut alii, ita nos conabimur exponere; nunc summa deflenda est. Exercitus omnium fortissimus, disciplina, manu, experientiaque bellorum inter

---

Rhomae ius ex *Rhomanaeetius*, officientibus sibi *ma* et *nae* syllabis, verboque *jus* adscripto ab explicatore, postquam legi coepisset *jure*, copulaque oblitterata esset; denique *consequens* e *consequutus*, altera junctarum u litterarum omissa, et *tu* mutato in simile *en*. N. Heinsius: *cum jure et. civ. Romanae jus equ. consecutus gr.*, vocabulo juris ineleganter repetito; pejoresque etiam aliorum medicinae. — cod.: *frequ. initium esse*, junctis homoeoteleutis. — idem: *pluris in societate consili praecepit*. Rhen.: *soci — tem c. recepit;* Vascos. et alii: *recipit*, temporibus verborum congruentibus. — *praevalebat — fatum.* libri mendose: *postulabat etiam fata.* scilicet confusa fuerint p̃ (prae) et pˢ (post), *tamē* in *iam*, *fatū* in *fata* mutatum. ed. Basil.: *sed praevalebant jam fata — praestrinxerant.* — *praestrinxerat.* Rhen.: *praestruxerat.* — *plerumque fortunam.* ita primus Vascos. MS.: *plerumque qui fort.* ortum *qui* ex *que.* — *benevolentiae.* liber: *bene — tia*, quod correxit editor Basil.

119. *in gradu.* cod.: *egredie*, ex quo Rhen. exsculpsit *egregie*, alii alia commenti sunt. sed unice his rebus convenire videtur id, quod posuimus, nec valde abhorret a vulgata scriptura. 112.:

Romanos milites princeps, marcore ducis, perfidia hostis, iniquitate fortunae circumventus (cum ne pugnandi quidem in gradu occasio [nisi in quantum voluerant,] data esset immunis, castigatis etiam quibusdam gravi poena, quia Romanis et armis et animis usi fuissent), inclusus silvis et paludum insidiis, ab eo hoste ad internecionem trucidatus est, quem ita semper more pecudum trucidaverat, ut mortem aut vitam ejus nec ira, nec venia temperaret. Duci plus ad moriendum quam ad pugnandum animi fuit: quippe paterni avitique exempli successor se ipse transfixit. At e praefectis castrorum duobus quam clarum exemplum L. Eggius, tam turpe C. Cejonius prodidit, qui, cum longe maximam partem absumsisset acies, auctor deditionis, supplicio quam proelio mori maluit. Et Vala Numonius, legatus Vari, cetera quietus ac probus, diri auctor exempli, spoliatum equite peditem relinquens, fuga cum alis Rhenum petere ingressus est; quod factum ejus fortuna ulta est: non enim desertis superfuit, sed desertor occidit. Vari corpus semiustum hostilis laceraverat feritas; caput ejus abscissum, latumque ad Maroboduum et ab eo

---

Pars exercitus eorum — neque cum facientibus copiam pugnandi dirigentibusque aciem *ausa congredi.* — *[nisi — voluerant]* additamentum nugatorium. — *silvis et paludum insidiis.* Rhen.: *sylvis, paludis ins.* ed. Basil. et aliae: *silvis, paludibus, ins.* — *ut — temperaret.* liber: *ut vitam aut mortem ejus nunc ira, nunc venia temp.,* quae vereor ut quisquam intellexerit. equidem scripsi *mortem aut vitam,* quia *ira* ad *mortem, venia* ad *vitam* pertinet; dein *nec* pro *nunc* utroque loco; quae voculae etiam apud Plautum Mil. 926. aliasque permutatae sunt. hoc enim dicit, in pecudibus nec irae nec veniae locum esse, sed vel necari eas, vel vivas servari, pro lubitu, non quo aut irati illis sint homines, aut veniam dent; eodemque modo tunc in Romanos saevitum esse, nullo eorum, tanquam personarum, respectu habito. — *Et Vala Num.* Rhen.: *At Valnumonius.* dedi *Et,* ne *At* repetatur brevi intervallo. Ursinus: *Vala Num.* — *alis* pro *aliis* primus editor Basil., *hostilis* pro *hosti* Burerius. quod ad nomen *Rheni* attinet, quoniam de notatione ejus dubitari video, sane et illud et Rhodani ducendum esse arbitror a verbis germanicis *rinnen, geronnen,* quasi dicas *Gerinn* et *Ge* abjecto *Rinn, Rin, Ronnen, Rone,* flumen; quemadmodum

missum ad Caesarem, gentilitii tandem tumuli sepultura honoratum est.

120 His auditis revolat ad patrem Caesar, perpetuus patronus Romani imperii, et assuetam sibi causam suscipit. Mittitur Germaniam, Gallias confirmat, disponit exercitus, praesidia munit; se magnitudine sua, non fiducia ducis, metiens, qui Cimbricam Teutonicamque militiam Italiae minabatur, ultro Rhenum cum exercitu transgreditur; arma infert isti, quem arcuisse pater et patria contenti erant; penetrat interius, aperit limites, vastat agros, urit domos, fundit obvios, maximaque cum gloria, incolumi omnium, quos transduxerat, numero, in hiberna revertitur. Reddatur verum L. Asprenati testimonium: qui, legatus sub avunculo suo Varo militans, nava virilique opera duarum legionum, quibus praeerat, exercitum immunem tanta calamitate servavit, matureque ad inferiora hiberna descendendo vacillantium etiam cis Rhenum sitarum gentium animos confirmavit. Sunt tamen, qui, ut vivos ab eo vindicatos, ita jugulatorum sub Varo occupata crediderint patrimonia, hereditatemque excisi exercitus, in quantum voluerit, ab eo aditam. Lucii etiam Caeditii, praefecti castrorum, eorumque, qui una circumdati Alisone immensis Germanorum copiis obsidebantur, laudanda virtus est: qui,

---

et vox *Bronnen* sive *Brunnen* nihil aliud esse videtur quam *Beronnen*, irriguum, etc. — *tandem*. hoc quoque debemus sagacitati editoris Basil. cod.: *tamen*. v. 40.

120. *et assuetam*. inserui copulam, qua vix careri potest. — *Mittitur Germaniam*. liber: *Mitt. ad Germ.* Eutropium loqui putes. *Mittitur Germaniam*, sicut Livius: *proficisci Peloponnesum*. v. G. J. Vossii gramm. lat., syntax. p. 48. — *non fiducia ducis*. praeclara emendatio Ruhnkenii. codex non habuit vocem *ducis*, haustam illam a consimili *-ducia*, sicut *nimii* a *-nimi*, si divinavimus, c. 26. *ducis*, Arminii. Rhen. mala fide, nec quidquam annotans: *non fiducia hostium metiens — minabantur.* — *ultro* pro *ultra* primus Freinshem. indice Flori, v. Ultro. nunc illud repertum est in libro Amerb. — *arma — arcuisse*. cod.: *arma interfecti, quae arguisse*. Lips.: *arma infert, quae arcuisse*. R: *arma infert genti, quam arcuisse*. sed dissimile τῷ *ecti* est *genti*, contra *isti* simillimum, quia constat, c et s saepe confusa esse in

omnibus difficultatibus superatis, quas inopia rerum intolerabiles, vis hostium faciebat inexsuperabiles, nec temerario consilio, nec segni providentia tuti, speculati opportunitatem, ferro sibi ad suos peperere reditum. Ex quo apparet, Varum, sane gravem et bonae voluntatis virum, magis imperatoris defectum consilio quam virtute destitutum militum se magnificentissimumque perdidisse exercitum. Cum in captivos saeviretur a Germanis, praeclari facinoris auctor fuit Caldus Coelius, ac vetustate familiae suae dignissimi: qui complexus catenarum, quibus vinctus erat, seriem ita illisit capiti, ut protinus pariter sanguinis cerebrique effluvio exspiraret.

Eadem et fortuna et virtus, impressa animo impera- 121
toris Tiberii, subsequenti tempore fuit, quae initio fuerat: qui, concussis hostium viribus classicis peditumque expeditionibus, cum res Galliarum maximae molis, accensasque plebis Viennensium diffensiones, coërcitione magis quam poena mollisset, et senatus populusque Rom., postulante patre ejus, *ut aequum ei jus in omnibus provinciis exercitibusque esset, quam erat ipsi*, id decreto complexus esset (etenim absurdum erat, non esse sub illo, quae ab illo vindicabantur, et qui ad opem ferendam primus erat,

---

libris; qua de re olim nos ad Plaut., Capt. prol. 3. et Merc. prol. 16. cf. Phaedr. fab. 1, 21, 12., ubi cum legatur *ferre certe*, otiosa et inepto loco posita voce *certe*; scribendum videri *ferre exsertum*, vel insertum, significavi in altera ed. Desbillonii, et in mea ipsius illa, quae nuper excusa est Schaffhusae. *isti*, Arminio. — *tuti.* cod.: *uiti.* Rhen. et vulgo edd.: *usi.* — liber: *speculatique*, *que* temere inculcato, sicut passim. cf. 107. — *ac — dignissimi.* cod.: *ad vetustatem f. s. dignissimus. suae*, ejus. — mendose idem atque ineleganter: *seriem, ita illas illisit capiti suo. illas* ortum ex *illis* —. — *effluvio* Lips. pro *influvio.* notum est, has praepositiones permisceri.

121. codex mendose et trajectis verbis: *Eadem et virtus et fort. subs. tempore ingressa animam imp. Tib. fuit.* — *classicis exped.*, non *viribus class.* — *id decreto* etc. desideratur *id* in libris, raptum, puto, a litteris conterminis; quo recepto oratio nihil habet

ad indicandum honorem non judicari parem), in urbem reversus, jampridem debitum, sed continuatione bellorum dilatum, ex Pannoniis Delmatisque egit triumphum. Cujus magnificentiam quis miretur in Caesare, fortunae vero quis non miretur indulgentiam? quippe omnes eminentissimos hostium duces non occisos fama narravit, sed vinctos triumphus ostendit; quem mihi, fratrique meo, inter praecipuos praecipuisque donis adornatos viros, comitari contigit.

122 Quis non inter reliqua, quibus singularis moderatio Tiberii Caesaris elucet atque eminet, hoc quoque miretur, quod, cum sine ulla dubitatione septem triumphos meruerit, tribus contentus fuerit? Quis enim dubitare potest, quin ex Armenia recepta et ex rege [praeposito], cujus capiti insigne regium sua manu imposuerat, ordinatisque rebus Orientis, ovans triumphare debuerit? et, Vindelicorum Rhaetorumque victor, curru urbem ingredi? fractis deinde, post adoptionem continua triennii militia, Germaniae viribus, idem illi honor et deferendus et recipiendus fuerit? et post cladem sub Varo acceptam, ocius, prosperrimo rerum eventu, eadem excisa Germania triumphum summi ducis adornare debuerit? Sed in hoc viro nescias, utrum magis mireris, quod laborum periculorumque semper excessit modum, an quod honorum temperavit.

123 Venitur ad tempus, in quo fuit plurimum metus. Quippe Caesar Augustus, cum Germanicum nepotem suum, reliqua belli patraturum, misisset in Germaniam, Tiberium autem filium missurus esset in Illyricum ad firmanda pace, quae bello subegerat, prosequens eum, simulque interfuturus athletarum certamini ludicro, quod ejus honori sacratum a

---

offensionis. — *indicandum.* libri: *vindicandum*, quae vox quamvis explicari potest, tamen displicet propterea, quod tantulo intervallo repetitur. lapsus proclivis; quemadmodum et 126. librarii videntur dedisse *vindicat*, cum subsequens verbum *vindicatae* praeoccuparent. — *mihi.* cod.: *militi.* correxit Rhen. in Vita Velleji.

122. *[praeposito]* glossema. ceterum cod.: *praepositi.*

123. *certamini* pro *c—is* cum alii, tum Oudendorp. ad Suet.

Neapolitanis est, processit in Campaniam, quanquam jam metus imbecillitatis, inclinataeque in deterius principia valetudinis, senserat; tamen, obnitente vi animi, prosecutus filium, digressusque ab eo Beneventi, ipse Nolam petiit. At ingravescente in dies valetudine, cum sciret, quis volenti, omnia post se salva remanere, arcessendus foret; festinanter revocavit filium. Ille ad patrem patriae expectato revolavit maturius. Tum *securum se* Augustus praedicans, circumfususque amplexibus Tiberii sui, commendans illi sua atque ipsius opera, *nec quidquam jam de fine, si fata poscerent, recusans,* subrefectus primo conspectu alloquioque carissimi sibi spiritus, mox, cum omnem curam fata vincerent, in sua resolutus initia, Pompejo Apulejoque Coss., septuagesimo et sexto anno, animam coelestem coelo reddidit.

Quid tunc homines timuerint, quae senatus trepidatio, 124
quae populi confusio, quis orbis metus, in quam arto salutis exitiique fuerimus confinio, neque mihi tam festinanti exprimere vacat, neque, cui vacat, potest. Id solum voce publica dixisse habeo: cujus orbis ruinam timueramus, eum ne commotum quidem sensimus; tantaque unius viri majestas fuit, ut nec feris, neque contra aemulos, opus armis foret. Una tamen veluti luctatio civitati fuit pugnantis cum Caesare senatus populique Romani, *ut stationi paternae succederet;* illius, *ut potius aequalem civem quam eminentem liceret agere principem.* Tandem magis ratione quam honore victus est, cum quidquid tuendum non suscepisset, periturum videret; solique huic contigit, paene diutius recusare principatum, quam, ut occuparent eum, alii armis pugnaverant. Post redditum coelo patrem et corpus ejus

---

Aug. 98. — *At ingravescente.* ita Kr. vulgo: *Et ingr.* — *et sexto* Amerbach., Kr., sicut Suet. Aug. 100. Rhen. et alii: *sept. sexto.*

124. *ut—foret.* libri: *ut nec bonis, neque contra malos opus a. f.* permutantur nonnunquam inter se f, u, b, multoque etiam frequentius r et n litterae: hinc explicandum *bonis.* nec difficile intellectu est, *ae*- hausto ab *a* littera, quae antecedit, *mulos* in *malos* abiisse, confusis u et a, sicut passim. — *civitati.* liber: *ci-*

humanis honoribus, numen divinis honoratum, primum principalium ejus operum fuit ordinatio comitiorum, quam manu sua scriptam divus Augustus reliquerat. Quo tempore mihi fratrique meo, candidatis Caesaris, proxime a nobilissimis ac sacerdotibus viris, destinari praetoribus contigit; consecutis, ut neque post nos quenquam divus Augustus, neque ante nos Caesar commendaret Tiberius.

125 Tulit protinus et voti et consilii sui pretium res publica; neque diu latuit, aut quid non impetrando passuri fuissemus, aut quid impetrando profecissemus. Quippe exercitus, qui in Germania militabat, praesentisque Germanici imperio regebatur, simulque legiones, quae in Illyrico erant, rabie quadam et profunda confundendi omnia cupiditate, *novum ducem, novum statum, novam* quaerebant *rem publicam.* Quin etiam ausi sunt minari, *daturos se senatui, daturos principi leges,* modum stipendii, finem militiae, sibi ipsi constituere conati. Processum etiam in arma, ferrumque strictum est, et paene in ultima gladiorum

---

vitatis. — *numen* pro *nomen* Kraus., Or., Kr. menda non rara. — perperam libri: *candidatos.* correxit ed. Basil.

125. *et voti.* cod.: *ut v.* v. 117, 129. — *se senatui* Or., probabiliter immisso pronomine, cui offecerit vox sequens. — *conati* pro *conati sunt* Gruterus, haud invito R. — *veteris imp.* Tiberii, qui opponitur novo, Germanico. — *et inter.* abest libro copula, quam Kraus. supplevit. — *noxiorum* pro *nostrorum* Gronov. Obs. 2, 23. — *ut pleraque — his ipsis.* Rhen.: *ut pler. ignave Germ., ita Brutus qui — plurimo quidem — missus erat, prisca ant. severitate usus, ancipitia sibi tam re — perniciosa, et his ipsis. tam re* edidit pro corrupto verbo *timere,* quod habuit, a Burerio inspectum, autographum Murbacense, cujus alterum ille, alterum Orellius, usurpavit exemplum; reliqua non attigit, nec, quod caput rei est, verba *prisca ant. severitate* forte transposita esse animadvertit. hoc enim opponuntur inter se Germ. et Drusus, quod ille rem gessit more prisco, i. e. virgis et lictoribus, hic milite militem coërcuit; in quo reprehenditur a Vellejo. eum librarii errorem adhuc neminem correxisse, sane miror. ceterum bene R: *gnave* vel *nave, pridem* Or. et Kr.; Gronovius Obs. 2, 23: *ausus ancipitia sibi;* nos copulam, male inculcatam ante *his,* legitimo loco reposuimus, itaque haec, ut spero, persanavimus; quae temere sollicitavit, sed in nota, R, ita scribi jubens: *prisca ant. severi-*

erupit impunitas; defuitque, qui contra rem publicam duceret, non qui sequerentur. Sed haec omnia veteris imperatoris maturitas, multa inhibentis, aliqua cum gravitate pollicentis, et inter severam praecipue noxiorum ultionem mitis aliorum castigatio, brevi sopiit ac sustulit. Quo quidem tempore, ut pleraque gnave egit Germanicus, prisca antiquaque severitate, ita Drusus, qui a patre in id ipsum, plurimo pridem igne emicans, incendium militaris tumultus missus erat, ausus ancipitia sibi, et tam re quam exemplo perniciosa, his ipsis militum gladiis, quibus obsessus erat, obsidentes coërcuit, singulari adjutore in eo negotio usus Junio Blaeso, viro nescias utiliore in castris, an meliore in toga. Qui post paucos annos proconsul in Africa ornamenta triumphalia cum appellatione imperatoris meruit; atque Hispanias, exercitusque virtutibus, celeberrimusque in Illyrico militia, ut praediximus, cum imperio obtinens in summa pace et quiete continuit, cum ei pietas rectissima sentiendi, et auctoritas, quae sentiebat, obtinendi, superesset. Cujus curam ac fidem Dolabella quoque, vir

---

sate usus, amputavit tam re quam exemplo perniciosa, et his etc. quod scripserunt *Brutus* pro *Drusus*, menda simili Jul. Phaedrus fab. 8, 5.: *Si casta es* pro *Si cassa es*, i. e. cum vacua es, cum esuris. utroque horum locorum non tam litteras permiscuerunt librarii quam voces ipsas similes; praetereaque apud fabulatorem lapsus eo fuit proclivior, quod agit de castitate. cf. 88. commutantur tamen et per se b et d litterae; velut apud Phaedrum notiorem 3, 3, 14. *ibi stans* legitur pro *adstans*, et contra *dona* pro *bona* loco Afranti, quem laudat Non. p. 81. cf. c. 57. — *imperatoris.* sic *appellationem patris*, *regum* et similia dicunt, non *paternam*, *regiam.* codex tamen: *imperatoria*, confusis a et s litteris, sicut c. 79. et 90. — *atque — continuit.* Rhen.: *ac Hisp. exercitumque — celeberrimaque in Ill. mil. praediximus — obtineret, — pace, quiete cont.* Burer.: *ut praediximus;* R: *obtinens;* Kr.: *et quiete;* cetera nos expedire conati sumus. ipsum Blaesum *et exercitum*, i. e. excultum, *virtutibus* bellicis, *et celeberrimum militia in Illyrico*, dicit; editores copias ejus intellexerunt. quod *celeberrimaque* scripserunt pro *cel — musque*, pariter, sed contrario modo, *a* et *us*, sive ejus siglum, confusa sunt apud J. Phaedrum 4, 1., ubi aut multum fallimur, aut laborant verba *Utilius nobis quid sit*, legendumque est *Utilia n. quae sint.*

simplicitatis generosissimae, in maritima parte Illyrici per omnia imitatus est.

126 Horum XVI annorum opera quis, cum insint oculis animisque omnium, partibus eloquatur? Sacravit parentem suum Caesar non imperio, sed religione; non appellavit, sed fecit deum. Revocata in forum fides; summotae foris seditio, ambitio campo, discordia curia; sepultaeque ac situ obsitae justitia, aequitas, industria, civitati redditae. Accessit magistratibus auctoritas, senatui majestas, judiciis gravitas; [compressa theatralis seditio;] recte faciendi omnibus aut incussa voluntas, aut imposita necessitas. Honorantur recta, prava puniuntur: suspicit potentem humilis, non timet; antecedit, non contemnit humiliorem potens. Quando annona moderatior? quando pax laetior? Diffusa in Orientis Occidentisque tractus, et quidquid meridiano aut septentrione finitur, pax Augusta [per omnes terrarum orbis angulos] a latrociniorum metu servat immunes. Fortuita non civium tantummodo, sed urbium damna Principis munificentia ventilat. Restitutae urbes Asiae; vindicatae ab injuriis magistratuum provinciae; honor dignis paratissimus; poena in malos sera, sed digna. Superatur aequitate gratia, ambitio virtute: nam facere recte cives suos Princeps optimus faciendo docet; cumque sit imperio maximus, exemplo major est.

---

126. *insint.* liber: *insera.* apage moles conjecturarum in mendo haud difficili. — liber: *non appellavit eum.* ex interpretatione fluxit *eum*, quod delevit Gruterus. — *foris seditio.* vitiose cod.: *foro sed.* — *[compressa th. seditio.]* hoc leve est inter gravia et generalia, quae frigide eo interpellantur, iterata quoque brevi intervallo voce *seditio;* quo vel solo indicio se prodit interpolator, quisquis fuit. — *[per — angulos.]* glossema ταυτολόγον. — *ventilat,* allevat, sarcit. metaphora exquisita. vulgo: *vindicat,* quod et per se durum est, et durius subsequente verbo *vindicatae.* de d et t litteris confusis v. Sciopp. Susp. Lect. p. 13, nos passim ad Plautum; c et l etiam 28. permixta sunt. cf. 121. — *sed digna.* insulse cod: *sed aliqua.* ortum videtur a- ex d littera, quae praecedit; quo forte agglutinato, et g in q verso, quod facillimum, corrector aliquis de industria posuisse putandus est, quod sensum haberet, *aliqua.* Sallust. Cat. 51.: *si digna poena pro factis eorum reperitur.*

Raro eminentes viri non magnis adjutoribus ad gubernandum fortunam suam usi sunt; ut duo Scipiones duobus Laeliis, quos per omnia aequaverunt sibi; ut divus Augustus M. Agrippa, et maxime ab eo Statilio Tauro; quibus novitas familiae haud obstitit, quo minus ad multiplices consulatus triumphosque et complura eveherentur sacerdotia. Etenim magna negotia magnis adjutoribus egent, neque non in parvo paucitas ministeria deficit; interestque rei publicae, quod usu necessarium est, dignitate eminere, utilitatemque auctoritate muniri. Sub his exemplis Tiberius Caesar Sejanum Aelium, principe equestris ordinis patre natum, materno vero genere clarissimas veteresque et insignes honoribus complexum familias, habentem consulares fratres, consobrinos, avunculum, ipsum vero laboris ac fidei capacissimum, sufficiente etiam vigori animi compage corporis, singularem principalium operum adjutorem in omnia habuit atque habet; virum priscae severitatis, laetissimae hilaritatis, actu otiosis simillimum, nihil sibi vindicantem, eoque assequentem omnia, semper infra aliorum aestimationes se metientem, vultu vitaque tranquillum, animo exsomnem. 127

In hujus (viri) virtutum aestimatione jam pridem judicia civitatis cum principis certant; neque novus hic mos se- 128

---

127. *proxime* pro *maxime* Scheffer. Misc. Obs. 9, p. 177. et alii. — *eveherentur* primus Vascosanus. cod.: *enumerentur*. — *neque — deficit*. Rhen.: *Neque in parvo — defecit. non* facile excidit, sicut apud Attium Eurysace, fragm. 7., Poët. scen. lat. 5, p. 207. *deficit*, lassat. — *necessarium est, dignitate em.* Rhen.: *nec., et dign. em.* liber Amerbach., ut pridem Cludius: *nec. est, et dign. em.* sequor Ruhnkenium. — *principalium operum* pro *onerum* Kr., sicut hic noster 124. et alias. recte etiam subsequente capite Kr. dedit *opera* pro *onera*. — perverse et inepte codd.: *virum sever. laetissimae, hilaritatis priscae*. nota priscorum Romanorum severitas, non item hilaritas; nec laetam ab ullo scriptore, nedum laetissimam, dictam reperio severitatem. fraus haec quoque oscitantis librarii, qui, cum neglexisset vocem *priscae*, post alieno eam loco inculcavit.

128. *(viri)* inserendum censuit R, probabiliter quidem. ita 46.: *Hujus viri fastigium* etc. cf. 79. — inceleganter cod.: *cum judiciis*

natus populique Rom. est, putandi, quod optimum sit, esse nobilissimum. Nam et illi antiqui ante primum bellum Punicum, abhinc annos CCC, Ti. Coruncanium, hominem novum, cum aliis omnibus honoribus, tum pontificatu etiam maximo, ad principale extulere fastigium; et equestri loco natum Sp. Carvilium, et mox M. Catonem, novum etiam Tusculo Urbis inquilinum, Mummiumque Achaïcum, in consulatus, censuras et triumphos, provexere; et, qui C. Marium, ignotae originis, usque ad sextum consulatum sine dubitatione Romani nominis habuere principem; et qui M. Tullio tantum tribuere, ut paene assectatione sua, quibus vellet, principatum conciliaret; quique nihil Asinio Pollioni negaverunt, quod nobilissimis summo cum sudore consequendum foret: profecto hoc senserunt, in cujuscunque animo virtus inesset, ei plurimum esse tribuendum. Haec naturalis exempli imitatio ad experiendum Sejanum Caesarem, ad juvanda vero opera Principis Sejanum perculit; senatumque et pop. Rom. eo perduxit, ut, quod usu optimum intelligit, id in tutelam securitatis suae libenter advocet.

129 Sed, proposita quasi universa principatus Ti. Caesaris

---

principis. intelligendum *judicio* ex voce *judicia,* quae antecedit. — *M. Tullio.* Ita Lipsius pro M. *Fulvio.* — *assectatione.* libri: *adsentatione,* in quo non miror haesisse Lipsium. nec tamen ponendum erat, ut illi visum, *assensione* vel *assertione,* sed *assectatione:* nam assectator voluntarius fuit Cicero Pompeji et Caesaris, non assentator. v. Ernest. Clav. Cic. v. Assectatio. — *principatum* Kr. liber inusitate: *pr — tus.* — *perculit,* impulit; quemadmodum Florus 1, 10.: *Hunc tanta admiratione perculit, ut* etc.; Apulejus Apolog. p. 281, 16. ed. Elmenh.: *Venerem nullis ad turpitudinem stimulis vel illecebris sectatores suos percellentem* etc. libri: *protulit.* Kr.: *perpulit.*

129. *figura.* cod.: — *Caesaris, singula rec.* scilicet vocem *figura* similis *sigula* oblitteravit. male Rhen. aliique: *forma,* quasi huc pertineat vocabulum *formam,* quod habet liber in proximis, cum ibi legendum sit *Romam,* auctore Lipsio. quod ad nostram hanc emendationem attinet, de f et s confusis dixi in superioribus ad c. 118. et olim ad Plaut. Capt. 164 et Truc. 522; permutari autem nonnunquam l et r litteras, documento est Phaedri locus

figura, singula recenseamus. Qua ille prudentia Rhascupolim, interemptorem fratris sui filii Cotyis, consortisque ejusdem imperii, Romam evocavit, singulari in eo negotio usus opera Flacci Pomponii, consularis viri, nati ad omnia, quae recte facienda sunt, simplicique virtute merentis semper quam captantis gloriam! Tum quanta gravitate, ut senator et judex, non ut Princeps, causas pressius audit! quoties populum congiariis honoravit; senatorumque censum, cum id senatu auctore facere potuit, quam libenter explevit, ut neque luxuriam invitaret, neque honestam paupertatem pateretur dignitate destitui! Quibus praeceptis instructum Germanicum suum, imbutumque rudimentis militiae secum actae, domitorem recepit Germaniae! quibus juventam ejus exaggeravit honoribus, respondente cultu triumphi rerum, quas gesserat, magnitudini! quanto cum honore [Germanicum suum] in transmarinas misit provincias! quam celeriter ingratum et nova molientem oppressit! Qua vi, [consiliorum suorum] ministro et adjutore usus Druso, filio suo, Maroboduum inhaerentem occupati regni finibus, pace majestatis ejus dixerim, velut serpentem abstrusam terrae, salubribus consiliorum suorum medicamentis

---

fab. 3, 3, 1., ubi recte Rigaltius edidit *veracior* pro *velocior*; itemque Pomponius Bonon. Pictoribus, ubi *cammarus* ponendum esse arbitror pro *camillus*. — *merentis — gloriam*. iambicus senarius, sed tolerandus, quippe genus versuum, quod vix effugere posse oratores Rom. ipse dicat Cicero Oratore, c. 56. — *Tum quanta*. Libri: *Cum qu.* — *quoties — destitui!* haec vulgo leguntur post *magnitudini*; ista vero *quam celeriter — oppressit* graviore etiam errore in superioribus post verbum *evocavit* posuit librarius; de quo Rhenanus: „Ausim *jurare*," inquit, „eum, qui illum (codicem) descripserat, ne verbum quidem intellexisse: adeo omnia erant confusa absque ullis punctis aut distinctionibus. — Neque enim quia tu multa absque offensione legis, idcirco codex planus erat: imo nihil erat non depravatum" etc. equidem copulanda cohaerentia, contraque dissimilia separanda esse existimavi. Dici autem a Vellejo Germanicum *ingratum* et *nova molitum*, nemo mirabitur, qui extinctam pernoverit Romae sub Tiberio libertatem. v. Suet. Calig. 1. — *[Germanicum suum]* *[consiliorum suorum]* glossemata sublecta in viciniis. — *abstrusum terrae*. i. e. in terra, sicut Virg.

coëgit egredi! quam illum et honorate, nec secure continet! Quantae molis bellum, principe Galliarum ciente Sacroviro, Floroque Julio, mira celeritate ac virtute compressit, ut ante populus Rom. vicisse se quam bellare cognosceret, nuntiosque periculi victoriae praecederet nuntius! Magni etiam terroris bellum Africum, et quotidiane auctum in majus, auspiciis consiliisque ejus brevi sepultum est.

130 Quanta, sua re quam nomine, exstruxit opera! quam pia munificentia, superque humanam evecta fidem, templum patri molitur! quam magnifico animi temperamento Cn. quoque Pompeji munera absumpta igni restituit! qui, quidquid unquam claritudine eminuit, id, veluti cognatum, censet tuendum. Qua liberalitate cum alias, tum proxime incenso monte Coelio, omnis ordinis hominum jacturae patrimonio succurrit suo! quanta cum quiete omnium rem perpetui praecipuique timoris, supplementum, sine trepidatione delectum, provídet? ..... Si aut natura patitur, aut mediocritas recipit hominum ad aures deorum de diis queri, quid hic meruit, primum, ut scelerata Drusus Libo iniret consilia; deinde (ut sileam Silium Pisonemque, quorum alterius dignitatem constituit, auxit alterius, et ad

---

A. 11, 87.: *projectus terrae*, 12, 382: *truncumque reliquit arenae*, Liv. 5, 51: *alia terrae celavimus*, quae laudavit Reinh. Klotz. cum l. c. ad 4. hujus libri, tum in ephem. sic inscriptis: *Zeitschrift für d. Alterthumswiss.* 1835. N. 92, pagg. 737 et sèqq.; quemadmodum *belli, humi, Romae*, pro *in bello*, *in humo* vel *in humum*, *in Roma*, et similia dicuntur. — *et honorate* Crollius. liber: *ut hon.* v. 117, 125, 130. — *auctum in majus.* scil. fama et rumoribus. cod. mendose: *auctu majus.*

130. *Quanta — opera!* vitiose cod.: Qu. *sua suorumque nomine e. o.* nec bene Vascosanus: *Qu. suo aliorumque*, Lips: Qu. *suo suorumque nomine e. o.* natum *suo*- ex *sua*, *requa* facile corruptum est. *sua re quam nomine.* i. e. sua re potius quam nomine, sicut superiore capite: *merentis semper quam captantis gloriam.* — *omnium* Kr. cod. hic quoque: *hominum.* — *delectum.* liber: *delectus*, trepidantibus viris doctis. — *ad aures — queri.* cod. depravate: — *hominum auro deo cum, de his queri.* Lips.: *hom*, *apud aures deorum de his qu.*, et nota: *de diis queri.* — *ut sileam*

majora transcendam, quanquam et haec ille duxit maxima), quid, ut juvenes amitteret filios? quid, ut nepotem ex Druso suo? Dolenda adhuc retulimus; veniendum ad erubescenda. Quantis hoc triennium, M. Vinici, doloribus laceravit animum ejus! quamdiu abstruso, quod miserrimum est, pectus ejus flagravit incendio, quod ex nuru, quod ex nepote, dolere, indignari [erubescere], coactus est? Cujus temporis aegritudinem auxit amissa mater eminentissima, et per omnia diis quam hominibus similior femina, cujus potentiam nemo sensit, nisi aut levatione periculi, aut accessione dignitatis. Voto finiendum volumen est.

Jupiter Capitoline ac Stator, et auctor Romani nominis, Gradive Mars, perpetuorumque custos Vesta ignium, et quidquid numinum hanc Romani imperii molem in amplissimum terrarum orbis fastigium extulit, vos publica voce obtestor atque precor, custodite, servate, protegite hunc statum, hanc pacem, (hunc Principem,) eique functo longissima statione mortali destinate successores quam serissimos, sed eos, quorum cervices tam fortiter sustinendo terrarum orbis imperio sufficiant, quam hujus sufecisse sensimus; conciliaque omnium civium aut pia 131

Silium — transcendam. cod.: *deinde ut Silium Pisonemque tam alterius — auxit alterius. Vt ad majora tr.*, de quibus restituendis desperabat R. ed. Basil. et Lips.: *Deinde ut Silius et Piso, quorum alterius* etc. forte intercidit vox *sileam* propter nomen simile, quod sequitur, *Silii;* nec est, quod κακόφωνα putemus ista *sileam Silium*, cum *sileam* corripiat primam syllabam, *Silium* producat. — *[erubescere]* prudens hoc verbum omiserat Rhen.; male restitutum a Burerio, cum ex superioribus immigraverit. — *Voto—est.* pessime codex: *Voto — sit,* verbis *et* et *sit* confusis, ut apud Plautum Men. 666 et 803. emendaverunt Or. et Kr.

131. *et auctor.* haec legitimo loco reposuit Puteanus: nam in libro habebantur post *Capitoline.* — *hunc Principem.* verba haec restituenda esse, intellexit Lipsius, cum ad ea pertineant, quae attexit scriptor. — *consiliaque — pia.* mancam sententiam suppleas ita scribendo: *cons. o. civium ad pia dirigite!* permisceri solent *ad, at, aut. pia* vel *pium, pietatem*, quietem, obedientiam. Ovidius Epist. 8, 4.: *Inclusam contra jusque piumque tenet.*

EXCERPTA

EX ANNALIBUS VELLEJANIS HENR. DODWELLI DE VELLEJI VITA REBUSQUE AD EAM SPECTANTIBUS, ORDINE CHRONOLOGICO.

Ann. Urb. Varron. 581 (ante Chr. nat. 174) Decius Magius, Campanorum princeps, avus Minatii Magii, qui Velleji ex paterna, ut videtur, stirpe tritavus fuit, insignem in Romanos fidem, cum Capua proderetur Hannibali, praebet. *Liv.* L. XXIII, 7, 10. *Vellej.* L. II, c. 16. Hinc patria Velleji, pro stirpe Magia, Capua. Cf. *eund.* L. I, c. 7.

671 (84) Minatius Magius Aeculanensis, Decii Magii nepos, Velleji atavus, civitate Romana donatus, et duo ejus filii Praetores creati. *Vellej.* L. II, c. 16.

711 (44) Capito, Velleji patruus, vir ordinis senatorii, Agrippae subscripsit in C. Cassium. *Vell.* L. II, c. 69.

714 (41) Avus Velleji, C. Vellejus, Neapoli se gladio transfigit, cum patrem Tiberii Imperatoris, Tiberium Claudium Neronem, fugientem comitari non posset, gravis jam aetate et corpore. *Vell.* L. II, c. 76. Hinc patria Velleji, pro stirpe Velleja, Neapolis.

735 (20) Vellejus natus; medio nimirum tempore inter an. urbis Varron. 725, quo coepit historiam Livius, et an. 745, quo ultimam ei manum imposuit, certeque ante Sept. 22, quo mortuus est Virgilius.

749 (6) Togam induit Vellejus virilem. Inde tirocinium ejus in militia equestri, cujus decem numeranda stipendia. *Plutarch. in C. Graccho.* Primus hujus militiae gradus,

praefectura cohortis, h. a. a Vellejo susceptus. *Sueton.* Ann.
Claud. c. 25. Urb.
Var-
ron.

Ad secundum equestris militiae gradum, post puber- 752
tatem plenam, ascendit Vellejus, tribunatum scilicet. *Vell.* (3)
L. 2, c. 101. *Suet.* l. c. Accepisse cum tribunatu etiam
laticlavium videtur.

Cum Cajo Caesare in Orientem proficiscitur Vellejus, 753
adestque, quum Cajus cum Parthorum rege in ripa Eu- (2)
phratis congreditur. *Vell.* l. c.

Incipit bellum Germanicum sub avo Vinicii CS. *Vell.* 754
L. II, c. 104. Tum Vellejus ad tertium militiae equestris (1)
gradum, tribunatum sc. castrornm, evectus est.

Tiberium, adoptatum ab Augusto, secutus Vellejus in 757
Germaniam, continuo novennio illi aderat, primum prae- (anno
fectus alae (unde quartus illi incipit militiae gradus), deinde a Chr.
legatus; *Vell.* L. 2, c. 104.; cum Sentius Saturninus, prae- nato
fectus Germaniae, Augusti legatus esset. Ibid. c. 105. 5.)

Deficiunt Pannonii et Dalmatae sub praefecto Illyrici 759
Valerio Messalino. Ea occasione Vellejus partem exerci- (7)
tus ab urbe ad Tiberium ducit, jam quaestor designatus.
Ibid. c. 111. Praeficitur hujus anni hibernis. Ibid. c. 113.
Agrippa Postumus, qui una cum Tiberio adoptatus fuerat,
abdicatur. Ibid. c. 104 et 112.

Tiberio, de mora suspecto, additur Germanicus, tum 760
quaestor. *Dio Cass.* L. XV. Vellejus anni initio Romae (8)
ad quaesturum ineundam, sub finem fuit in Pannonia cum
Tiberio, remisso anno quaesturae provincialis. *Vell.* L. II,
c. 111. E quaestura eam expeditionem suscepit Germa-
nicus, Tiberii non jam adjutor, sed spectator tantummodo.
Cum Tiberio frater Velleji, Magius Celer. Ibid. c. 116.

Annus belli Illyriciani tertius, quo post Pannonicum 762
Tiberius Dalmaticum aggressus est, absolvitque, legato et (10)
abjutore Velleji fratre, Magio. Ib. c. 115. Hoc eodem
anno caesae sunt Vari legiones. *Dio Cass.* L. LVI.

Quam ob rem iterum Tiberius missus est in Germa- 763
niam. *Sueton. Tib.* c. 18. (11)

Et hunc annum Tiberius usque ad hiberna exegit in 764
Germania. Hinc ipse et Germanicus Romam redeunt. *Dio* (12)
L. LVI. *Suet. Tib.* c. 20.

Ann. Urb. Varron. 765 (13) Tiberius triumphat; sequuntur triumphantem Vellejus et frater Magius, donis ornati militaribus. *Vellej.* L. II, c. 121. *Suet. Tib.* c. 20. Exit hoc anno continuum novennium illud, quod in Tiberii satellitio egit Vellejus; isque nunc ad ejusdem anni finem tribunatum plebis init.

766 (14) Hoc anno tribunatum plebis gessit usque ad X. Dec. *Vellej.* L. II, c. 111.

767 (15) Vellejus praetor designatur cum fratre Magio Celere, ab Augusto commendatus, illoque hoc jam anno, ante comitia praetoria, mortuo, a Tiberio. Ibid. c. 124.

768 (16) Vellejus cum fratre praetor.

783 (31) Scribit Vellejus suam hanc històriam compendiarium ad Marcum Vinicium CS.

784 (32) Caesus Vellejus, ut videtur, propter amicitiam Sejani, cujus laudator semper fuit, etiam suspecto jam tempore. *Vell.* L. II, c. 116, 127 sq.

INDEX PERSONARUM

ET

SCRIPTORUM EMENDATORUM.

INDEX GEOGRAPHICUS.

